

İÇİNDEKİLER

Editörden

Pandemi, Kapitalist Saldırı Ve İşçi Sınıfı: Yunanistan'dan Bir Bakış

Kostas Skordoulis & Gianna Katsiampoura

Hristo-Faşist Rejimde Kriz

Peter Mc Laren

Covid-19, Metalaştırma Ve Eleştirel Eğitimin Yok Oluşu

Michael W. Apple

Pandemi, Soykırım Ve Barbarlık: Eleştirel Eğitimin Brezilya'da Karşı Karşıya Olduğu Zorluklar

Inny Accioly

Koronavirüs On Yılı: Post-Kapitalist Kâbus mu Yoksa Sosyalist Uyanış mı?

Neil Vallely

İyi, Kötü, Çirkin: Korona Virüsü, Kapitalizm ve Sosyalizm

Dave Hill

Pandemi Den Sonra Eğitim

Ünal Özmen

Covid-19 Krizi Döneminde Cinsiyet Rollerine Dayalı Eşitsizlik

Aylin Demirli Yıldız

E-Diktasyon, D-Diktasyon Ve Türleri: Açık Eğitim, Dışarıdan Eğitim, Uzaktan Eğitim, Moocs, Elektronik Eğitim, Mobil Eğitim, Online Eğitim

Adnan Gümüş

“Uzaktan Eğitim” mi? Olağanüstü Dönemde Eğitim mi?

Murat Kaymak

Eleştirel Teori

Fevziye Sayılan

Eleştirel Eğitim Perspektifinden Eugene Ionesco'nun Ders/ La Leçon İsimli Oyunu /

Muharrem Demirdiş

Disiplin Nedir, Ne Değildir?

Recep Nas

Kanal İstanbul Projesi: Coğrafyanın Sefaleti

İrfan Mukul

Özgürleşim Olanakları Olarak Boş Zaman ve Boş Zaman Eğitimi

Yaşar Çelik

Bu sayının ana temasını, kaçınılmaz olarak covid-19 virüsünün yol açtığı pandemi belirledi. Hiç kuşkusuz, uyulması zorunlu salgın önlemi "Sosyal mesafe" kuralının en çok ve ağır etkilediği alan, asıl işlevi bireyler arasındaki her türlü mesafeyi ortadan kaldırmak olan eğitim oldu. Biz de pandemi sürecinin ve sonrasında eğitime etkilerini, Eleştirel Pedagojinin önde gelen isimlerine sorduk. Yanıtlardan da anlaşılıyor ki neoliberal, piyasacı, faşist, gerici iktidarlar, dünyanın her yerinde bilim karşıtlığı konusunda aynı inancın (dinin) mensupları gibi aynı mantık silsilesi ile düşünüp davranıyor; çoğu yoksulların seçimi ile gelmiş bu yöneticiler temsil ettikleri halka "sürü" muamelesi yapıyor ve emanetlerine sadakat edercesine aynı söylem ve sözcüklerle topluma hakaret ediyorlar.

Dünyanın dört bir yanından gelen yanıtlar, kapitalizmin toplumsal krizler karşısında, ülkeler farklı da olsa kusursuz bir senkronizasyon içinde olduğunu gösteriyor. Krizi derinleştirerek süreci hegemonyasını pekiştirme fırsatı olarak görenlerin fikir ve eylem birliği, karşı mücadeleyi de eylem birliğine zorluyor. Her zamankinden daha çok dayanışmaya ihtiyacımız olan bu dönemde hem diğer ülkelerdeki dostlarımızla iletişime geçip seslerini duymak hem de hep beraber mücadeleyi nasıl büyütebileceğimiz üzerine düşünmek istedik.

Hem küresel hem de yerel bakış açısından bu yeni duruma dair eleştirel pedagogların düşüncelerini öğrenmek amacıyla onlara şu soruları yönelttik:

Covid-19'dan sonra sizce dünya başka bir yer olacak mı? Bir değişiklik öngörüyorsanız bu değişim, neoliberal sistemi ve bizim hegemonya karşıtı eylemlerimizi nasıl etkiler?

Covid-19 sonrası okul ve eğitim sistemlerinde bir paradigma değişikliği öngörüyor musunuz?

Bu yeni kriz karşısında eleştirel eğitimciler olarak bizler işbirliği ve dayanışmamızı nasıl geliştirebiliriz?

Kostas Skordoulis & Gianna Katsiampoura (Yunanistan), İnnny Acciolu (Brezilya), Dave Hill (İngiltere), Peter McLaren (ABD), Michael Apple (ABD) ve Neil Vallely (Yeni Zelanda)'nin Türkçe'ye çevirdiğimiz yanıtlarına bu sayımızda yer veriyoruz. Yazım ve çeviri aşamasındaki gecikme nedeniyle yayınlamadığımız diğer dostlarımızın görüşlerini sonraki sayıda sizlerle paylaşacağız. Metinlerin İngilizce orijinaline www.elestirelpedagoji.com adresinden ulaşılabilir.

Bu sayıya ayrıca Adnan Gümüş (E-Diktasyon, D-Diktasyon ve Türleri), Recep Nas (disiplin Nedir Ne Değildir?), Fevziye Sayılan (EP Sözlüğü –Eleştirel Teori-), Aylin Demirli Yıldız (COVID-19 Krizi Döneminde Cinsiyet Rollerine Dayalı Eşitsizlik), Muharrem Demirdiş (Eleştirel Eğitim Perspektifinden Eugene Ionesco'nun Ders/ La Leçon İsimli Oyunu), Levent Özbek (Kısmetse Olur), Yaşar Çelik (Özgürleşim Olanğı Olarak Boş Zaman ve Boş Zaman Eğitimi), İrfan Mukul (Kanal İstanbul Projesi: Coğrafyanın Sefaleti), Ali Arayıcı (İsmail Hakkı Tonguç Unutulmamalı), Murat Kaymak (Uzaktan Eğitim mi, Olağanüstü Dönemde Eğitim mi?) ve Ünal Özmen (Pandemiden Sonra Eğitim) yazılarıyla katıldı.

PANDEMİ, KAPİTALİST SALDIRI VE İŞÇİ SINIFI: YUNANİSTAN'DAN BİR BAKIŞ

Kostas Skordoulis & Gianna Katsiampoura

Çeviri: Yasemin Tezgiden Cakcak

Korona virüs krizi kapitalizmin çelişkilerinin ve pisliğinin altını çiziyor. Covid-19 hayvandan insana geçen ilk virüs olmadığı gibi son yıllarda ortaya çıkan ilk pandemi de değil. Her ne kadar küresel olarak insanlığı tehdit etmiş olsalar da SARS ve domuz gribi gibi önceki pandemiler insan yaşamı üzerinde korona virüsü kadar korkunç bir etki yaratmamıştı.

Doğal çevrenin sömürülerek ekosistemlerin yok edilmesi hayvanlardan insanlara virüsün geçmesine neden oluyor. Kapitalist düzendeki modern yaşama biçimi de virüsün bulaşmasını artırıyor. En yüksek enfeksiyon oranlarının insanların üst üste yaşadığı, yetersiz toplu taşıma hizmetlerini kullandığı ve kafes gibi iş yerlerinde çalıştığı modern kent merkezlerinde olması tesadüf değil.

Tüm dünyada üst sınıfın pandemiye tepkisi öncelikle kendi kârını korumak biçiminde oldu. Bu durum Belçika ve İtalya gibi ülkelerde daha da açık bir hale geldi. Brüksel ve Lombardiya (Bergamo, Brescia ve Milan) gibi güçlü sanayi ve ekonomik merkezleri virüs yükselmeye devam ederken bile çalışmaya devam etti. Bu durumun ABD ve İngiltere'nin izlediği "sürü bağışıklığı" planı ile arasında pek bir fark yoktu. Özellikle 100 binden fazla ölümün yaşandığı ABD'deki durum çok trajik. Ölenlerin büyük bölümü toplumun en yoksul kesiminden gelen insanlar, Afrika kökenli Amerikalılar, Latin Amerika kökenli Amerikalılar. Sadece parası olanların erişebildiği Amerikan sağlık sisteminin çukuruna atılmış kişiler. Tüm vakaların ortak noktası aşırı neoliberal doktrin içinde, yani güçlü olanın sağ kaldığı sistemde ortaya çıkmış olmaları.

Dünya çapında sağlık sistemleri ücretsiz olmadığı sürece bunun tüm nüfus üzerinde trajik etkisi olacaktır. Mali olarak yeterince desteklenmeyen sağlık sistemleri pandemi ile baş edemez. Yerlere göklere sığdıramayan özel sektör ise kâr elde etmediği sürece düzgün bir sağlık hizmeti vermek konusunda son derece başarısızdır.

Tüm dünya ekonomileri ciddi bir sarsıntı geçirmiş durumda. Küresel ekonomi yeni bir durgunluk ile karşı karşıya. 2008 krizinden yaklaşık on beş yıl sonra kapitalizm bir kez daha sorunlarla, hatta daha da kötülerıyla karşı karşıya. Korona virüs pandemisi dünya ekonomisinde zaten var olan sorunları daha da artırıyor. Bu dönemde emperyalist ülkeler arası rekabetin kızışma ihtimali de yok değil.

Aynı zamanda başkaldırı ve işçi mücadeleleri de her yerde hız kazanıyor. ABD'de George Floyd'un polis tarafından öldürülmesi haftalar süren görülmemiş bir başkaldırıya neden oldu. Devlet ırkçılığı nedeniyle siyahların öfkesi dolup taşı, başkaldırı ırksal çizgiyi aşmış siyahları, Latin kökenlileri ve beyaz işçi sınıfını bir araya getirdi. 2008 krizinin bedelini ödeyenler, pandemide en ağır bedelleri ödeyenler, sermayedarların kârının, devletin şiddet ve ırkçılığının bedelini ter ve kanlarıyla ödeyenler ayağa kalkıp "Daha fazla dayanamayacağız!" diye haykırıyor.

Elbette ABD'deki isyan gökten zembille inmedi. Öncesinde Fransa'da iki ay süren bir grev yaşandı. Bu grev Mayıs 1968'te yaşanan grevden daha uzun sürdü ve emek mücadelesinin bir aracı olarak grevlerin son bulduğuna dair vaaz verenlere bunun patronların boş bir arzusundan ibaret

olduğunu gösterdi. Şili’de, Ekvator’da, Lübnan’da, Hong Kong’ta ve Cezayir’deki ayaklanmalar ile Irak ve İran’daki geniş halk hareketleri zihnimizde hâlâ taze. Kısacası başkaldırı ve genel grevin hayaleti dünyanın tüm kıtalarında yeniden canlanıyor.

Ne var ki toplumsal kutuplaşmanın bir ucunda dünyanın dört bir yanında baş gösteren isyanlar, grevler, faşizm karşıtı hareketler, küresel feminist hareket ve çevre mücadeleleri varken kutubun diğer ucunda da aşırı sağın, ABD’de Trump, Brezilya’da Bolsonaro türü hükümetlerin yükselişinin yanında Avrupa Birliği’nin mülteci ve göçmenlere yönelik ırkçı politikaları ile daha esnek çalışma şartları getiren neoliberal reformlar hüküm sürmeye devam ediyor.

Pandeminin ve işaret ettiği krizin sermaye sahipleri tarafından sömürü ve emekçilerin ezilmesini artırmak için kullanılacağına şüphe yok. COVID-19 pandemisi patronların bir kez daha “krizi fırsata dönüştürmeye” çalıştıklarını gösteriyor. Bir başka deyişle, emek sömürüsünün sonu olmadığını söyleyebiliriz. Halihazırdaki geniş işsiz kitlelerine hızla yenileri ekleniyor. Ekonominin her sektöründe pandeminin ilk günlerinden başlayarak işten çıkarmalar başladı. İşsiz ve sigortasızların büyük bölümü devletin onların sağlığına göstereceği “duyarlılık”tan medet umar durumda. Bu yüzden de yaşayabilmeleri için gereken bir ücret alabilmek için herhangi bir çalışma koşuluna boyun eğmeye hazır. Her gün işyerlerinden gelen onlarca şikâyet okuyor, hakları ihlal eden işçilerin çığılığını duyuyoruz. Canavarın hâlâ orada olduğunu ve insanlığın bir bütün olarak kurtuluşunun işçi sınıfının örgütlü mücadelesine bağlı olduğunu çok iyi biliyoruz.

Coğrafi olarak çok yakınındaki İtalya örneğini izleyen ve ulusal sağlık sisteminin nasıl çöktüğünü gören Yunanistan’da insanlar virüsün kontrolsüz bir biçimde yayılacağı korkusuyla karantina önlemlerini kabul ettiler. Bu nedenle Yunanistan’da ölüm oranları düşük. Bu durumun, neo-muhafazakâr hükümetin elde ettiğini iddia ettiği başarı ile bir ilgisi yok. Yunanistan’da salgının başladığı dönemin bulaşmayı hızlandıracak bir dönem olmamasının, o sırada turist trafiğinin az olmasının ve ülkenin transit yolcular için bir durak niteliği taşımasının da etkisi

var. Hükümet tüm branşlardan kalıcı personel almayı tercih etmeyerek ulusal sağlık sistemini etkin bir biçimde desteklemeyi reddetti. Bunun yerine salgının başından itibaren temel kaygısı özel tıbbi kliniklerin çıkarına hizmet etmek oldu. Yeni tıbbi ekipman siparişi verilmediği gibi daha fazla yoğun bakım ünitesi de açılmadı. DSÖ’nün yönergelerinin tersine, karantina döneminde tüm nüfusu kapsayacak yaygın bir virüs testi yapılarak istatistiklerin düşük görünmesini sağladı.

Pandeminin ortaya çıkışı ile birlikte toplumdaki ırkçı refleksleri harekete geçirme çabaları ortaya çıktı. Toplum dışına itilen grupları, özellikle göçmenleri ve Romenleri, virüs taşıyan kişiler olarak suçlamak için ciddi bir çaba sarf edildi. Elbette ki enfeksiyon vakalarının büyük çoğunluğunun yurtdışından geldiği göz ardı ediliyordu.

Bu zor ve eşi benzeri görülmemiş koşullarda kapitalizm karşıtı sol sağlam bir şekilde ayakta durdu. Kısıtlama önlemlerine uyulmasının sebebi, hükümetin kararlarına boyun eğilmesi değil, insan yaşamına saygı ve özellikle toplumun en savunmasız kesimleriyle dayanışma arzusuuydu. Yine de mücadeleden vazgeçilmedi. Sol, ihtiyacı olan herkesin yanında yer aldı. Mülteci kamplarında, sağlık çalışanlarının grevlerinde, 1 Mayıs grev ve gösterilerinde vardı (üstelik de karantina önlemleri henüz kaldırılmamışken).

Küresel ve yerel açıdan bakıldığında gelecek kasvetli görünüyor. İşten çıkarmalar, keyfi kararlar ve şantaj günlük yaşamın kuralı olmuş durumda:

- “Her zamanki gibi işine devam eden çevrelerde” “teleperformans” denilen bir iletişim yöntemi izleniyor; yani çalışanların evleri iş saatleri sırasında kamera ile izleniyor.

- Telekomünikasyon OTE Grubu tarafından hastanelere 2 milyon Euro bağışlandı. Sözde kamu sağlığını ne kadar önemseydiğini göstermek isteyen şirketin çalışanlarına verecek dizüstü bilgisayar yok ve onları bu koşullarda çalışmaya ya da sahte sağlık raporu almaya zorluyor.

- Hava alanında çalışan 400 personel cep telefonlarına gönderilen bir mesajla işten çıkartıldıklarını öğrendi.

- “Blueground” Emlak Grubunun CEO’su kişisel

LinkedIn hesabı aracılığıyla 130 çalışanın (çalışanların dörtte birinin) işten atıldığını duyurdu. Ama başka şirketlere onların iyi birer çalışan oldukları için işe almalarını tavsiye ederek kendini temize çıkarmaya çalıştı.

- ELTA Kargo şirketinin çalışanları, çalışma arkadaşlarının birer birer hastalandığına ve işveren tarafından hiçbir koruyucu önlem alınmadığına şahit oluyorlar.

- Tüm çocukların bilgisayara ve internete erişimi olmamasına rağmen öğretmenler uzaktan eğitim vermeye çalışıyorlar. Özel okullarda ise ciddi ücret kesintileri var.

Ve liste bu şekilde devam edip gidiyor.

İşçi sınıfının büyük bölümü için “evde kal” demek hiçbir anlam ifade etmiyor. İmalattan, depolamaya, gıda nakliyesinden, enerji üretimine, sağlık hizmetlerinden çöplerin toplanmasına kadar birçok ihtiyaç için yüzbinlerce işçiye ihtiyaç var ve onların evden ya da bilgisayardan çalışmalarına imkan yok. İşçi sınıfı evde kalmaz. Kendi yaşamını riske atarak kriz içindeki toplumun sürekliliğini sağlamaya çalışır. Yani toplumun çökmesine izin vermeyen kapitalist hükümet değil, işçi sınıfıdır. Kapitalist devlet toplumun temel ihtiyaçlarını gideremez çünkü onun amacı özel sermayenin devamlılığını sağlamaktır. Mesele hükümetin beceriksiz olması değildir, başka bir amaç için orada olmasıdır. İşte bizim de mücadele etmememiz gereken şey budur.

Bu şirketlerin kârlarını paylaşmadığımız gibi kayıplarını da paylaşmayacağız. Onlar ile “ortak bir mücadelede hep beraber” değiliz. Bu koşullarda işçi sınıfı olarak birlikte hareket etmezsek pandemiyi önleme ve tedavi etme bahanesiyle haklarımızın gasp edildiğini göreceğiz.

Elbette sınıfımızı korumak için sağlık çalışanlarının önerilerini yerine getiriyoruz, ama aynı zamanda da sendikalar ve işçi sınıfı örgütleri patronlara direnmek için yeni eylemler örgütlemelidir ki maaş, ücret, iş kaybı yaşanmasın. Hem korona hem de işverenlerin açgözlülüğüne karşı işçileri koruyacak önlemleri almalı ve genişletmeliyiz.

İşçi sınıfının ayakta durmasını sağlamak zorun-

dayız çünkü patronlar işçi sınıfı tarafından karantinaya alınana dek toplumu ayakta tutan işçi sınıfının ta kendisidir!

HRİSTO-FAŞİST REJİMDE KRİZ

Peter MC Laren

Çeviri: Alper Hacıoğlu&Nurcan Konkmaz

"Büyük ve görkemli bir günde toprağın sade halkları sonunda kalplerinin arzusuna ulaşacak ve Beyaz Saray düpedüz bir salak tarafından süslenecek."

H.L. Mencken

(26 Temmuz 1920, the Baltimore Evening Sun)

Covid-19 salgını, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Hristo-faşist rejimde ve dünya üzerindeki pek çok ülkede var olan geniş eşitsizlik yığınlarına ışık tutmuştur. Bunlar, çeşitli ülkelerin, nüfusları içindeki en savunmasız kişileri koruma zorluğuyla ne kadar başa çıkıp çıkamadıklarının bir sonucu olarak, yeni yollarla ortaya dökmüştür. Salgın ABD'de doğuştan paranoyak ve komploya eğilimli nüfusakendilerini daha da savunmasız hissettirdi. Sonuç olarak, Trump taraftarları, İslamofobik bir tarikata dönüşerek büyük liderlerinin, yani Tanrı tarafından "seçilmiş kişinin" doğaüstü arzusunu, daha fazla duvar inşa etme, göçü durdurma ve göçmen çocuklarını sınırlardaki pis kafeslerde depolarkensiyasi mültecilerikilitli tutma isteğini güçlendirdi.

Trump, habis narsisizmi ve halka yalan söyleme ve gaz verme tutkusu dünya çapında kınanan neo-faşist bir Başkan olsa da Amerika Birleşik Devletleri'nde beyaz etno-milliyetçiler, neo-Naziler, küreselleşme karşıtları, ekonomik olarak haklarından mahrum edilmiş beyaz işçi sınıfının yanı sıra, "refah müjdesini" (Tanrı sizi zengin edecek) takip eden ve Amerika'ya teokrasi getirmek isteyen Evanjelik Hıristiyanlardan oluşan tabanı arasında popülaritesi sabit kalmaktadır. Covid-19 salgını, sağlık sisteminin hasarlı durumunu ve hükümetin büyük bir toplumsal kriz

sırasında vatandaşlarını koruyamadığını ortaya koydu. Bu başarısızlık ülkenin sosyal dokusunda kalıcı bir iz bırakacaktır. Bunun Amerikan imparatorluğunun gerilemesinde önemli bir adım olup olmayacağı tartışmaya açık. Trump'ın salgın kontrol altına alınmadan önce işletmeleri yeniden açma girişimleri, Covid-19'dan ölümlerin sayısında daha büyük bir artışa neden olacaktır.

Soluduğumuz havayı başkalarıyla paylaşıyoruz, ancak bazı ülkeler kemer sıkma kapitalizminin jeopolitiği nedeniyle önemli ölçüde daha iyi bir hava kalitesine sahipler. Yeryüzünü ve denizleri başkalarıyla paylaşıyoruz ve yine de bazıları Akdeniz'de lüks bir yatta kendilerini karantinaya alabiliyorlar, diğerleri elektrik veya su olmadan tek bir dairede kalabalık birkaç aileyle birlikte enfeksiyonla savaşmak zorunda bırakılıyor. Yine de yeni korona virüs hem temiz havada hem de kirli havada hayatta kalabilir. Bu yazı yazılırken, virüs çoğu cemaat içinde yaşayan yaşlı Amerikalılar olmak üzere, yüz binden fazla Amerikalıyı öldürmüştü. Ayrıca, yoksulluk ve temel sağlık tesislerinin eksikliği nedeniyle temel sağlık koşulları göz önüne alındığında virüsten orantısız olarak daha çok etkilenmiş olan renkli insanlara karşı (özellikle de Asyalılara karşı)ırkçılığı daha da kötüleştirdi.

Başkan Donald Trump ve twitter dizeleriyle yürüttüğü kırbaç etkisi yaratan başkanlık görevinin, korona virüsü ilk aşamalarda görmezden gelerek veya başkanlığını yok etmek için tasarlanmış bir “aldatmaca” olarak adlandırılarak virüsün ölümcül bir biçimde hızlanmasından sorumlu olduğu inkar edilemez. Kendisinin ve yönetiminin büyük beceriksizliği kesinlikle ABD’deki binlerce ölümden sorumludur. Ayrıca bu salgın trajedisi dikkatimizi Trump yönetimi tarafından alınan benzer biçimde tehlikeli olan diğer kararlardan uzaklaştırmamalı. Ünlü dilbilimci ve ABD dış politikasının son yarım yüzyıldaki tartışmasız en önemli eleştirmeni Noam Chomsky, ABD’deki modern Cumhuriyetçi Partinin insanlık tarihinin "en tehlikeli örgütü" olduğunu ilan etti. Chomsky, Trump'ın Ulusal Karayolu Trafik Güvenliği İdaresinin, yakın tarihli bir hükümet raporunda, gezegenin yüzyılın sonunda 7 Fahrenheit derece kadar ısınacağını tahmin ettiğini ve yine de şok edici bir şekilde bu konuda hiçbir şey yapmaya karar verdiğini belirtti. Bu insanlar, otomotiv emisyonlarının iklim değişikliğine kıyasla soluk kalacağını, bu yüzden insan sağlığı ve refahı üzerindeki ölümcül sonuçlarına bakılmaksızın engelsiz bir biçimde genişlemelerine izin verilebileceğini varsaymaktadır. Aptallık, empati yoksunluğu ve ahlaksızlık kudurmuş bir köpeğin insanlara yönelik nefreti ile birleştiğinde, sonuçlar yakıcıdır.

Trump, siyah erkeklere yönelik polis cinayetleri hakkında sessiz kaldı. Başkanlığı sırasında, beyaz üstünlüğünü savunan etno-milliyetçi gruplarda, neo-Nazilerde ve ağır silahlı milis hareketlerinde; bir ırk savaşı başlatma ve renkli insanları yok etme umuduyla, “hızlandırmacılığın” (“siyasi olarak aşırı doğru” olduğunu düşündükleri liberal demokrasinin çöküşünü hızlandırmanın bir yolu olarak sosyal anlaşmazlığı yoğunlaştırma) beyaz üstünlükçü versiyonunu destekleyen alternatif-sağ “elektrikli-Boogaloo hareketi” üyelerinde çarpıcı bir artış gördük. Başka bir deyişle, bu gruplar, beyazları daha aşırı şiddet biçimlerine yönelmeye tahrik edecek politikaları destekleyerek beyazları yabancılaştırıyor ve böylece sosyal gerginlik ve kaos getiren eylemleri güçlendirerek sistemi çökertmeyi hedefliyorlar.

George Floyd'un Minnesota polisi tarafından öldürülmesine yönelik (aslında bu apaçık bir linç girişimiydi), şiddetli protestolara yanıt olarak Trump protestocuları “haydutlar” olarak nitelendirerek onları isyanları bastırmak için orduyu göndereceğine dair “yağma başladığında, ateş başlar” ifadesini kullanarak bir tweetle uyardı. Bu ifade, Miami-Dade Bölgesi'nin o zamanki Şerifi Walter Headley'in siyah gençlere yönelik 1967'deki yüz kızartıcı tehdidinden ödünç alınmıştır. Bir ırk savaşı başlatmak isteyen beyaz milliyetçiler ve neo-Naziler için, Trump daha çekici bir tweet atamazdı. Son ayaklanma, ülke çapında adalet sistemindeki büyük kusurları daha da ortaya çıkardı. Trump'ın yorumları sadece sorunu daha da kötüleştirecek, ayaklanmayı uzatacak ve koronavirüsün daha da yayılmasına uygun koşulları yaratacaktır.

Trump'ın medeniyete saldırısına işaret eden çelişkiler, herhangi bir diyalektik Aufhebung'dan yoksundur, asla çözüme ulaşmazlar, herhangi bir tarihsel hareketi inkar edereksadece bir olumsuzluklar çemberi yankısı içinde sekerler, sadece tarihsel bir felç durumunu, tarih-karşıtlığını ifade ederler. Twitter dizelerini takip eden bir canavar yaratmış olan Trump'ın narsisizmi bile kendi kendini temizliyor (Sanki Trump, Yasak Gezegen filminden bir Krell “plastik eğitimcisine” erişmiş gibi).

Trump yönetiminde koronavirüsün neden olduğu bütçe açıkları ülke çapında kamusal eğitime yapılan büyük kesintileri haklı çıkarmak için kullanıldığından kamusal eğitim, saldırı altında olmaya devam ediyor. Eğitim Bakanı Betsy DeVos, dini (yani “Hristiyan”) okullara kamu doları sağlamaya ve kâr amacı güden şirketler tarafından yönetilen ve sendika karşıtı özelleştirme önlemleriyle desteklenen charter okullarını ısrarla istemeye devam ediyor. Betsy DeVos'un uzun vadeli hedefi, kamusal eğitimi tamamen ortadan kaldırmaktır. “Amerika’da şu anda eğitimde ihtiyaç duyulan şeyi finanse etmek için yeterli hayırsever yok. Arzumuz, kültürü Tanrı'nın krallığını ilerletmeye devam edecek yollara başvurarak geliştirmektir.” (Vos'un kardeşi, kötü şöhretli özel paralı asker ordusu, Black Water USA'nın kurucusu, güvenlik taşeronu Eric Prince, şimdi liberal gruplara sızmak için eski casusları işe

alan ve onay verilen Rus paralı asker gruplarına “ölümcül” hizmetler sunan bir işletme işletiyor.)De Vos'un eğitim politikası Afro-Amerikalı ve Latin öğrenci popülasyonlarının erken yaşta suça itilmesine neden olan "okuldan hapishaneye boru hattını" daha yoğun hale getirmiştir. Bu çocuklar, okullarda orantısız bir şekilde cezalandırılmakta, böylece bu çocukların gözaltı merkezine gönderilmesi için zemin hazırlanmaktadır.

Trump'ın zehirli muhakemesi bizi varoluşsal çılgınlıkla bir çarpışma rotasına soktu. Eleştirel eğitimciler, politik veya doğrudan demokrasinin yaratılması için, siyasal sürecin vatandaşlar tarafından doğrudan kontrolü için, ekonomik demokrasi için, ekonomik kaynakların vatandaşlar tarafından sahiplenilmesi ve doğrudan kontrolü için, eğitim kurumlarının ve işyerlerinin özyönetimi aracılığıyla sosyal alanda demokrasi için ve toplumu doğaya yeniden entegre etmemizi sağlayacak ekolojik adalet için çalışıp yeni bir tarihi blok oluşturarak ve sokaklardaki isyanı bir devrime dönüştürerekbu deliliğe karşı koymak zorundadır.

Bu tarihsel anda, alternatif-sağ, liberalizmin tutucu kuyruğu haline geldi, bir kıyamet vahiyleri zeitgeist'i yarattı, Trump tabandaki destekçilerini Hıristiyan kıyametinin son zamanlarına yaklaşıyor, şükür! Nefret ve bağnazlık, Amerikan Armaged donpsişesinin bağırsaklarına inerek Hıristiyan egemenliği olarak bilinen devlet destekli sınır teolojisinin yeniden yapılandırılmış biçimi olarak ortaya çıktı. Tüm bunlar Trump'ı iktidarda tutmak ve O'nun Tanrı tarafından “seçilmiş kişi” olma amaçlı nimetik narsisizmini ve teokratik özlemlerini meşrulaştırmak için yapıldı Alternatif-sağ (yani beyaz etno-milliyetçiler ve küreselleşme-karşıtları)federal hükümetin dağılmasına yönelik savaş çılgınlıkları atmakta, yüz maskelerine ve koronavirüs karantinalarına karşı savaş ilan etmekte, sosyal mesafe yönergelerine uymayı reddetmekte ve silahlı protestocuların hükümet binalarını işgal etmesine yol açan koronavirüsün kökenleri hakkında en tuhaf komplo teorilerini yaymaktadırlarve bu durum beyazları görkemli bir zafere götürecek bir ırk savaşına sürüklemektedir. Kısacası bu salgının ortasında yeni bir Amerikan Faşizmi'ne doğru yol alınırken, bupost-truth (hakikat-sonrası) mantığını

Amerikan ruhundan temizlemenin hızlı bir yolu yoktur.

Eğitimciler, neo-faşist Baş-Suçlu Donald Trump'ın boğazından saçılan zehirli retorik aracılığıyla daha da silahlandırılmış ırksal faşizmin bu tür biçimlerine meydan okumalı. Eleştirel pedagoji bize, sosyalizmin devrimci gücü aracılığıyla sermaye dünyasını,zorunluluğun olmadığı bir dünyaya dönüştürmek için kolektif güce sahip olduğumuzu hatırlatır. Dolayısıyla vaat edilen toprakların bir süt ve bal ülkesi değil, yalnızca bir mücadele yeri olacağına söz verebilir. Yeni bir karşı-dünyanın toprağındaki tohumlar biziz. O dünyanın nasıl görüneceğine ve oraya nasıl gidileceğine karar verme zamanıdır. Devrimci eleştirel pedagojimizin dayandığı tarihsel koşullara bağlı Marksizm, tarihi, belirlenmiş veya teleolojik (bir son noktaya doğru hareket eden) olarak değil, diyalektik olarak inceler ve tarih, insan emeğiyle ilerlediğinden, Marksist eğitimcilerırk, sınıf ve cinsiyet mücadelesi tarihine dayanan ve kendileri de tarihsel olan stratejiler ve taktikler geliştirebilirler. Tarih öz-bilinç içinde kararlaştırılmaz, ancak sonuçları aşırı-belirleyici olmaksızın üretken olarak, insanlar arasında karşılıklı adil ve onurlu ilişkiler ile başkaları ve doğa arasındaki ilişkileri onurlandırarak praksis biçimini alır.

Artımlı reformlar yetersizdir. Gerekli değişiklik mevcut sistemde uygulanamaz. Mevcut varoluş kriziyle başa çıkmak için büyük yapısal değişiklikler gerekmektedir. Toplumsal ve ekonomik eşitlik savaşını ilan eden devrimci bir modelle, zulüm ve açgözlülüğü yumuşatması için şirketlere yalvaran liberal bir model arasında bir seçim yaparak insanlığımızı geri alabiliriz. Bu modellerin her biri birbirlerinin ihtilafı kucaklamalarına şiddetle ve umutsuzca yakalanmış durumdadır ve bu noktada ya / ya da yaklaşımından ziyade diyalektik (hem / hem de) yaklaşımının benimsenmesi taktiksel olarak daha mantıklıdır. Mücadelemiz reform ve devrim ile ilgilidir - “ya” reform ya da devrim değil, sadece iktidar politikalarına küfür etmekle kalmayıp, aynı zamanda devrimci bir bilinç ve praksis için sürekli bir yürüyüşle ilgilidir. Bu nedenle öğrencilere kapitalist sistemin dinamiklerini-onun küresel kapitalizmden ulus ötesi sermayeye geçişini ve Che

Guevara'nın bireylerin yaşamı üzerindeki dış etkilerin sürekli kasılmalarını analiz etme yoluyla içerden oluşturulan diyalektik eğitim anlayışını öğretmek çok önemlidir. Paulo Freire bize diyalojik pedagojinin güçlü bir toplumsal dönüşüm için gerekli olan sınıf bilincine ulaşabileceğini öğretti. Nesnel toplumsal bütünlüğün bir analizine katılarak, emeğin değer biçiminin dışındaki bir toplumsal evren için aynı anda mücadele etmemiz mümkün olur.

Salgın ölüme yakalanmayı kolaylaştırdıktan sonra öğrencilerin bozuk bir sisteme uyum sağlamasını istemiyorum. Bozuk bir sistemi düzeltmelerini deistemiyorum çünkü eğer bozursa, başlamak için doğru yol olmayabilir. Öğrencilerin hangi sistemik değişikliklerin yapılması gerektiğini anlamalarını ve bu değişiklikler için mücadele etmelerini istiyorum - kısacası, kendilerinin ve diğerlerinin sistemi kapitalist aşırı birikimden sosyalizme dönüştürmelerine yardımcı olabilecek bir öğrenme sürecine girmelerini istiyorum. İhtiyacımız olan şey, Che Guevara'nın bize sık sık hatırlattığı gibi, sosyalist vatandaşlar inşa etmektir. Sadece üretimin toplumsal ilişkilerinde gerekli değişiklikleri yaparak aniden sosyalist olamayız. Buna sosyalist bir eğitim eşlik etmelidir. Bu da sosyalist bir gelecek için öğretmen eğitimine ihtiyacımız olduğu anlamına geliyor. Bunu başarmanın önemli bir yolu devrimci eleştirel pedagojidir.

Birçokkişi, çoğu eleştirel eğitimci değilse bile, muhtemelen liberal demokrasiyle ilişkili aşığıdaki ilerici temaları destekleyecektir: eğitim, eşitlikçi ve çeşitli bir toplum yaratmak için eleştirel becerilerini kullanmaya motive edilecek eleştirel düşünürler yaratmak için tasarlanmış sosyo-politik bir süreçtir; eğitim öğrenci merkezli olmalı ve en önemli öğrenme kuramlarından bazıları sosyal etkileşim ve biliş, diyalog, diyalektik akıl yürütme, öğrenci deneyimi, iletişim, işbirliği ve toplum inşasını vurgulayan Deweyan, Freirean ve Vygotskyian yaklaşımları içerir; eğitim politik olarak tarafsız olamaz ve insani ve ekonomik hakları vurgulayan sosyal olarak adil bir toplum inşa etmek için ezilenlerle birlikte olmalıdır. Bu pedagojik zorunluluklar önemli olmakla birlikte, kendi başlarına yetersizdirler, çünkü bir dereceye kadar kapitalist toplumlar alanında, yani

sistemi değiştirmeden uygulanabilirler. Öğretmen eğitimi, kapitalist çıkarların zorunlulukları ve beyaz üstünlükçü kapitalist ataerkilliğin statükosu dışında bir toplumsal evren yaratmaya odaklanmalıdır. Bu da, bu amaca yönelik olarak çalışabilecek bir eğitim sistemi oluşturmak anlamına gelir. Bunu başarmaktan çok uzaktayız. İhtiyacımız olan şey sistemik değişimdir. Ve bu sosyalist hedefe nasıl ulaşabileceğimiz hakkında mümkün olduğunca çok şey öğrenmemiz gerekiyor.

Pandemi, Soykırım ve Barbarlık: Eleştirel Eğitimin Brezilya’da Karşı Karşıya Olduğu Zorluklar

Inny Accioly[1]

Çeviri: Yasemin Tezgiden Cakcak

Brezilya’daki faşist hükümetin giderek artan şekilde emekçileri ve doğayı sömürdüğü mevcut barbarlık rejimi, koronavirus pandemisinin yarattığı trajik durum ile birleşince ülke soykırıma sürüklenmeye başladı. Brezilya’daki halk sınıfları mevcut durumda yaşam haklarını korumak için çeşitli zorluklarla karşı karşıya.

Brezilya’daki mevcut politik durumun, Brezilya başkanının sadist karakteri göz önünde bulundurularak incelenmesi gerekiyor. Brezilya başkanı korona virüsü inkâr eden kesimlerin öncülüğünü yapmasına ve bu durum giderek artan sayıda ölüme neden olmasına rağmen, toplumun % 33’ünün onayını alıyor. Yoksullar arasında hükümetin desteklenme oranı ise % 31.[2]

Emekçilerin sınırsız şekilde sömürülmesi “bankacı eğitim sistemi”nin bir sonucudur (Freire, 1970). Bu durum da tarihsel olarak emekçilerin yabancılaşmasına neden olmaktadır. Şu anda bu durum emekçilerin kendi seçimleriyle kendilerini yok etmeye yöneldikleri trajik bir duruma sebebiyet vermektedir. İnsanlığı kendi kendini yok etmeye götüren bu barbarlığı durdurmak için “bankacı eğitim sistemi”ni baştan aşağı dönüştürmek gerekir.

Brezilya’da şu anda siyahilerin, yerlilerin ve geleneksel halkların soykırıma uğramasına karşı, yaşamı savunan halk sınıfları ile çalışan ve ortak mücadele eden eleştirel eğitimcilerin önünde çeşitli zorluklar bulunmaktadır.

Brezilya Başkanının sadizmi ve soykırım

Brezilya’da korona virüs çok hızlı yayıldı. İlk vaka 26 Şubat 2020’de görüldü. 200 vakanın teşhis edildiği 15 Mart günü, Brezilya başkanı, taraftarları tarafından Ulusal Kongre’yi ve Anayasa Mahkemesi’ni protesto etmek için düzenlenen bir gösteriye katıldı. Virüs tehlikesine rağmen Başkan, protestocularla el sıkıştı. Dünya Sağlık Örgütü’nün yayınladığı korona virüs ile ilgili uyarıların abartılı olduğunu ve insanlarla tokalaşmaya hakkı olduğunu söyledi.

Mayıs sonlarında Brezilya’nın pandeminin merkez üssü olduğu ve 17 Mart ile 5 Haziran arasında korona virüs nedeniyle 34.000 kişinin hayatını kaybettiği bildirildi. Ne var ki araştırmacılar özellikle yoksul bölgelerde vakaların bildirilmemesi nedeniyle vaka sayısının bildirilenden 14 kat daha fazla olabileceğini belirtiyorlar.

Başkan bir yandan pandeminin etkisini inkâr ederken bir yandan da verilerin, siyasi çıkarlar uğruna hükümeti zor durumda bırakmak amacıyla manipüle edildiğini iddia ediyor. Başkana göre, ekonominin kurtarılması önceliğimiz olmalı. Örneğin 20 Nisan’da korona virüs nedeniyle vefat sayısının 2575 olduğu bir günde kendisine ölenlerin sayısını soran bir gazeteciye “Ben cenaze levazımatçısı mıyım?” diye yanıt vermiş, bundan sekiz gün sonra ölüm oranlarının ikiye katlandığı bir dönemde ise “Ne yapayım, üzgünüm. Ne yapmamı istiyorsunuz?” demişti. [3] 2 Haziran’da ölüm sayısı 30 bini bulduğun-

da Başkan şunları söylüyordu: “Tüm ölenler için üzgünüm ama ne yapalım kader.” Brezilya, Haziran 2020’de dünyadaki korona virüse bağlı ölüm oranlarında başı çekerken ülkenin başkanı hükümetin kamuoyu ile paylaştığı verileri kısıtlıyordu.

Bilim karşıtı söyleminin yanında hükümet DSÖ’nün önerdiği sosyal izolasyon önlemlerini uygulamaya koyan yasama ve yargı kurumları ile eyalet valilerine de saldırıyor. Başkan sağlık çalışanlarını ve sağlık güvenliği protokollerini hiçe sayarak taraftarlarının yoğun bakım ünitelerini basıp video kaydı yapmalarını istiyor: “Yakınlarınızda bir devlet hastanesi varsa içeri girip video kaydı yapmanın bir yolunu bulun. Birçok insan bunu yapıyor. Yatakların dolu olup olmadığını, yapılan harcamaların yerinde olup olmadığını görmenin tek yolu daha çok insanın hastanelere gidip orada yaşananları kaydetmesi. Bu bizim işimizi kolaylaştırıyor.”[4]

Pandeminin yanı sıra Brezilya toplumu zor bir ekonomik ve politik kriz ile karşı karşıya. Bu kriz demokratik düzene ciddi anlamda tehdit oluşturuyor. Örneğin Nisan ve Mayıs 2020 arasında üç Devlet Bakanı istifa etti (iki Sağlık Bakanı ile hükümetin “yolsuzluk ile mücadele” sloganını destekleyen Adalet ve Kamu Güvenliği Bakanı Sérgio Moro). Pandemi karşısında insanların yaşamlarını savunacak minimum koşulları sağlamayı garanti edebilecek bir Sağlık Bakanı bile ortada yoktu.

Hükümet bir yandan insanları “sokakta yürüme hakları” için mücadele etmeye çağırırken bir yandan da artan ölüm oranları ile karşı karşıya. Bu durumdan en çok etkilenen kesim ise işlerini kaybetmemek ya da hayatta kalmaya çalışmak için kalabalık toplu taşıma araçlarına binmek zorunda olan alt sınıf işçileri. Bu, binlerce insanı ölüme sürükleyen hükümetin sadist yüzü. Paulo Freire (2015) sadizmin ezenlerin vicdanının özelliklerinden biri olduğunu söyler. Ölümsever dünya görüşüne sahip olan ezenler yaşamı değil, ölümü kutsar.

Oxford Sözlüğüne göre, sadizm, insanların acı çekmesini izlemekten ya da birilerine acı çektirmekten duyulan hazdır. Sadizmin şu anki federal

politikalara sirayet ettiğine dair birçok işaret var. Bu, 35 yıldır bu ülkede ilk kez görülen bir şey.

Brezilya, Afrikalı kölelerin Amerika kıtasına adım attığı başlıca yerlerden biriydi (Klein, 1987). 1850 yılında köle ticaretinden en son vazgeçen yer de yine Brezilya oldu (Bethell, 1976). Brezilya tarihi boyunca, otoriter hükümetleri yöneten beyaz seçkinlerin en önemli özelliği köle sahibi mantığını taşımalarıdır.

Sivil-askeri diktatörlüğün (1964-1985) sona ermesinin ardından yeniden-demokratikleşme hareketi ile birlikte yapısal uyum ve Washington Mutabakatının önderlik ettiği Neoliberal Sağ ile bağdaştırılan yeni bir döngü ortaya çıktı. Bu döngü sert ekonomik politikalar ile kurumsal çerçevelere saygıyı (Svampa, 2019) birleştiriyordu.

2003 yılından itibaren İşçi Partisi (Partido dos Trabalhadores - PT), on üç yıl boyunca gelir dağılımının yeniden düzenlendiği, ırkçılığa ve hoşgörüsüzlüğe karşı çıkan ilerici bir politika sürdürmüştü.

Bu döngü parlamenter bir darbe ile 2016 yılında durduruldu. 2018 yılında aşırı sağcı bir kongre üyesi ve eski bir subay olan Başkan Jair Bolsonaro’nun elde ettiği zafer, geleneksel ahlaki değerleri ve yıkılan hiyerarşileri geri getirmek için yapılan bir çağrı niteliğindedir. Yeni bir siyasi seçenek ortaya çıktı: genel bir ilerici karşıtlığı ile biçimlenen, gerici ve faşist özellikleri olan aşırı sağ popülizm. Bu noktada bir yandan klasik/otoriter kapitalist düzene göz kırılırken bir yandan da geleneksel ataerkil düzen geri çağrılıyordu.

Bu nedenle başkanın destekçileri arasında hem üst sınıflardan hem de alt sınıflardan bireyler yer alıyor. Ne var ki korona virüse yakalanmaları durumunda kimlerin lüks hastanelerde tedavi göreceğini, kimlerinse kişisel koruyucu ekipman eksikliği bulunan aşırı kalabalık devlet hastanelerine gitmek zorunda kalacağını hangi sınıfa mensup oldukları belirleyecek.

Bilim karşıtı bir hükümetle karşı karşıya kaldığımız bugünlerde sosyal izolasyon önlemleri almak bir sivil itaatsizlik eylemi haline geldi. Tabii

pek çok insanın böyle bir seçeneği olmadığını da belirtmek gerek.

Hal böyle olunca Mart başında öğretmen sendikaları ve öğrenci örgütleri tarafından yapılması planlanan kamusal eğitimi savunan, kamu iktsadi teşekküllerinin özelleştirilmesine karşı çıkan sokak protestoları, DSÖ'nün önerileri doğrultusunda güvenlik gerekçesiyle iptal edildi. Brezilya devlet üniversitelerinin genelde Mart'ta başlayan akademik takvimleri askıya alındı. Tıpkı okul çağı çocuklarında olduğu gibi lisans öğrencilerinin de nitelikli internete erişimleri konusunda büyük eşitsizlikler olması ve büyük yoksulluk içinde yaşamaları nedeniyle öğretmenler uzaktan eğitime geçilmesi konusunda direnç gösteriyorlar. Bu nedenle devlet üniversitelerindeki iklim gergin. Ekonomi ve Eğitim Bakanlarının devlet memurları ve öğretmenleri düşman olarak nitelendirmesi nedeniyle çalışanlar arasında ciddi bir korku hakim.

Hazır çalışanlar dağılmışken, büyük sokak protestoları yapılamaz durumdayken sermaye, bu kaotik senaryoyu avantaja çevirerek devlet memurlarının ve çalışanların haklarını ellerinden alacak özelleştirme ve liberalleşme reformlarını hayata geçirmeye çalışıyor.

Barbarlığa giden yolda bankacı eğitim sistemi

Kapitalizmde insandışılışma öylesine belirgindir ki emekçiyi kendi kendini yok etmeye zorlar ve ikna eder. Freire'nin ifade ettiği gibi (Freire, 2005), ezenler, ezilenlerin yalancı bir dünyaya inanmasını sağlamak için sayısız mit uydururlar. Bu mitler olmadan düzenin devamını sağlamak olanaksızdır. Ezilenler, baskıcı sistemin bir özgürlük düzeni olduğuna, herkesin dilediği yerde çalışma özgürlüğüne sahip olduğuna, kapitalist düzenin insan haklarına saygı duyduğuna ve bu nedenle de savunulması gerektiğine, çaba gösteren herkesin harika birer girişimci olabileceğine dair mitlere inandırılır.

Yüksek işsizlik oranları nedeniyle çalışanlar, ücret almadan ya da işçi hakları gözetilmeden çalıştırıldıkları gayri resmi iş ilişkilerini kabul etmek zorunda kalırlar. Mitler sayesinde kendilerinin sömürülen birer işçi değil de girişimci

olduklarına inanırlar. Yoğunlaşan bireyciliğin ve rekabetin sonucudur bu. Haklar ve toplumsal dönüşüm için ortak mücadele bakış açısı da böylece ortadan kalkar.

Okullar şu anda bu durumun aşılması için umut vaat etmiyor. Tam tersine, şirketlerin kârlılığını artırmak isteyen yönetici sınıflar eğitim politikalarına karşı çıkıyorlar (Leher & Accioly, 2016). Şirketler bu şekilde okulların "etkili", itaatkâr, ideolojik doktrinasyondan geçirilmiş, kapitalizm yanlısı işçiler yetiştirmesini sağlayarak eğitimi, özel sektör için verimli bir alan haline getiriyorlar.

Şirketler tarafından gereksiz görülen konular okul müfredatlarından çıkarıldıkça okullar yabancılaştırmanın derinleşmesine katkıda bulunuyorlar. Resim, sosyoloji, felsefe, tarih ve coğrafya gibi derslerin önemi azaltılıyor ve hatta zorunlu ders olmaktan çıkartılıyor. Bunun sonucunda işçi sınıfından öğrenciler uygarlıkların ürettiği toplumsal ve tarihsel bilgiye yabancılaşıyor, tersine kendi yaşamlarının gerçeğini dönüştürmelerine yardımcı olabilecek anlamdan yoksun bölük pörçük bilgilere boğuluyorlar. Bu sırada toplum ve eğitim üzerine eleştirel düşünme şansları azalıyor (Hill, 2003).

Nüfusun eğitim düzeyini yükseltirken aynı zamanda yabancılaşma ve sömürüyü de artırma imkanı tanıyan muazzam bir bankacı eğitim sisteminden söz ediyoruz. Freire'ye göre bankacı eğitim, öğrencileri ders içeriğinin alıcısı konumuna iterek baskı ve kontrolü mümkün kılar. Bu nedenle bankacı eğitim ölümsever etkisini saklayamaz.

Bankacı eğitim sisteminin ne büyük bir felakete yol açtığı ve iktidardaki faşist ve ultra muhafazakâr hükümetin sürdürülmesine nasıl katkıda bulunduğu şu an apaçık ortadadır. Brezilya'da bankacı eğitim sistemi şunlara neden olmuştur:

1. Brezilya tarihini görmezden gelen eğitimli bir nesil.

Brezilya'da 1964 ile 1985 yılları arasında süren sivil-askeri diktatörlüğün geri gelmesini talep eden grupların ortaya çıkmasının nedenlerinden

biri budur. İddiaların tersine, diktatörlük sırasında da yolsuzluk vardı ama basın özgürlüğü bulunmadığı, denetim ve teftiş kurumları olmadığı için üstü kapatılıyordu.[5] Ayrıca diktatörlük gazetecileri, öğrencileri, öğretmenleri ve düzene muhalif herkesi işkenceye maruz bırakıyor ve öldürüyordu. Bu düzenin izleri, insan haklarına saygı göstermeyen, gecekondular semtlerinde ve kenar mahallelerde toplu katliamları destekleyen askeri polisin kurumsal yapısında hâlâ görülmektedir.

Şu anki hükümet diktatoryal uygulamalar içindedir. Basın kuruluşlarına, öğretmenlere, üniversitelere ve araştırma kurumlarına saldırmaktadır; denetim ve teftiş kurumları ile kamu politikalarına toplumsal katılımı sağlayan konseyleri dağıtmaktadır. Bankacı eğitim sistemi demokratik diyaloga yer vermeyerek rekabetin, bireyciliğin ve hiyerarşinin otoriterliğini meşrulaştırır. Sola, eleştirel düşünceye, siyahi ve yerli halklara, LG-BTQ'ya ve feminist hareketlere yönelik artan nefret dalgası Brezilya'daki otoriterlik sevdasının sonucunda ortaya çıkmıştır.

2. Bilimin temel ilkelerini görmezden gelen eğitilmiş bir nesil.

Korona virüs pandemisine karşı alınacak sosyal mesafe ve diğer önlemlere karşı bilim karşıtı söylemlere başvurulmasının nedenlerinden biri budur. Bilimsel kurumları düşman ilan edip DSÖ önerilerine karşı çıkan bu gruplar korona virüsün ciddiyetini inkâr etmekte, Başkanı desteklemek için sokaklara çıkarak kendi yaşamlarını riske atmaktadırlar.

3. Ciddi okuma güçlükleri yaşayan eğitilmiş bir nesil.

2018 yılı verileri 15 yaş üstü nüfusun % 30'unun işlevsel olarak okur yazar olmadığını göstermektedir (Ação Educativa & Instituto Paulo Montenegro, 2018). İşlevsel açıdan okur yazar olmayan bir kişi basit metinleri okuyup yazabilir ama günlük yaşamlarının gereklerini yerine getirecek ya da kişisel ve mesleki gelişimlerini mümkün kılacak gerekli becerilere sahip değildir. Bu kişiler metinleri yorumlamakta, olgular ile fikirleri birbirinden ayırmakta güçlük çeker. Ayrıca bilgi-

nin doğruluğunu kontrol etmekte zorlanırlar, bu da onları manipüle edilen ya da yanlış bir bağlamda kullanılan sahte haber ve imgelere karşı savunmasız hale getirir. En yaygın olarak okunan kitap İncildir.[6]

Dilbilimsel bir bakış açısından okuyazar olmayan kişi okuyup yazamayan kişi ise, siyasal açıdan "okuyazar olmayan kişi" – okuyup yazabilmesinden bağımsız olarak – insanların dünya ile olan ilişkilerine dair naif bir algısı olan kişidir. Ona göre toplumsal gerçeklik "olmakta olan" bir şey değil, "olan" bir şeydir. Yaygın eğilimlerden biri somut gerçekliği soyut dünya görüşleri içine gömerek bir şekilde inkâr etmektir (Freire, 2001, s. 74, bizim çevirimiz).

Freire, eleştirel okumanın metin ile bağlam arasındaki ilişkiyi kavramayı içerdiğini söyler (Freire, 1989) ki bu da dünyanın ve kelimenin sürekli olarak okunmasını içerir (Freire & Macedo, 2011). Eleştirel okumada yetersizlik okuyucunun haberleri sorgulamadığı, ek bilgi arayışına girmediği ve bilgilerin doğru olup olmadığını düşünmediği anlamına gelir. Online bir dünyada bu kişiler internet teknoloji şirketlerine karşı savunmasız hale gelirler.

Yeni internetin temel kodu oldukça basittir. Yeni nesil online filtreler, bizim sevdiğimiz şeyleri – yaptıklarımızı ya da bizim gibi insanların sevdikleri şeyleri – inceler ve trendleri tespit etmeye çalışır. Bunlar, kim olduğumuz, ne yapacağımız ya da ne yapmak istediğimize dair sürekli olarak bir teori ortaya çıkarıp onu iyileştirmeye çalışan tahmin mekanizmalarıdır. Bu mekanizmalar her birimize eşsiz bir bilgi evreni sunarlar – ben buna filtre balonu diyorum – ve bu bilgi evreni fikirleri ve bilgiyi paylaşma biçimimizi kökten değiştirir (Pariser, 2012).

İnternete erişimleri sınırlı olduğu için halk sınıfları, bu filtre balonlarından daha fazla etkileniyorlar. Bu da bu balonların kamuoyunu etkilemekte çok daha etkili olmasına neden oluyor. Şu anda Yüksek Seçim Kurulu, başkanlık seçimleri sonuçlarını etkilemesi için iş insanlarının finanse ettiği yalan haber üreten bir şebekeyi soruşturuyor.[7]

Korona virüs krizi, korkunç boyutlara ulaşan eşitsizliğin, hoşgörüsüzlüğün, ırkçılığın, işçilerin sömürülmesinin ve yönetenlerin halkın yaşamını hor görmesinin üzerindeki örtüyü kaldırıyor. Bankacı eğitim sisteminde öğretilen şiddetli bireycilik bu konuların doğal olarak görülmesine neden oluyor. Pandemi sırasında bu korkunçlukların ne şekilde cereyan ettiğine dair sayısız örneğe tanık olduk:

- Brezilya'nın kuzeyindeki Belém kentinde hastanelerin işlemez duruma gelmesi karşısında bazı milyonerler yoğun bakım üniteleri ile donanmış uçaklarla seçkin hastanelere kaçtılar.[8]
- Sağlık çalışanları, özellikle de hemşireler, korona virüs yaydıkları gerekçesiyle giderek artan şekilde sokakta insanların saldırısına maruz kalıyorlar.[9]
- İnsanlara yiyecek ve hijyenik ürünler dağıtan gönüllülerin işine engel olmaya çalışan polis operasyonları esnasında genç siyahi varoş sakinleri öldürüldü. Nisan ayında Rio de Janeiro Devlet Polisi yoksul mahallelerde 177 kişiyi öldürdü.[10]
- Pandemi esnasında kuzeydoğu Brezilya'da yer alan Campina Grande'de yerel ticaretin yeniden açılmasını protesto etmek için işçiler dizlerinin üzerine çöktüler. Çalışma Bakanlığı, bu protestoyu iş insanlarının organize ettiğine ve işçileri işten atmakla tehdit ettiklerine dair iddiaları araştırıyor.[11]

Mevcut kriz, kapitalizmin yok etmeye yönelik yüksek potansiyelini açığa çıkarıyor. Bu da kapitalizmin en büyük çelişkisi. Kendisi büyürken yaşamı yok ediyor.

Kapitalizmin kendini yenileme kapasitesi daha fazla emekçinin sömürülmesini gerektirdiğinden emekçilerin örgütlenmesi acildir. Yaşamın olumsuzlanması, soykırımı körükleyen bir hükümet tarafından yönetildiğimiz bir dönemde başlı başına bir isyan hareketidir.

Kamusal, parasız, demokratik ve devrimci eğitimi savunmak

Barbarlığa karşı hâlâ yaşam arzusu taşıyanların ve toplumun dönüşü olmayan bir noktaya sürüklendiğinin, çevresel yıkımın zirveye çıktığının, siyahi ve yerli halkların soykırımı uğratıldığının ve kadınlar ile LBTQ bireylere karşı şiddetin katlanarak arttığına farkında olanların isyan etmesi şarttır.

Freire isyankâr tutumların devrimci tutumlara dönüşmesinin çok önemli bir mesele olduğunu ifade eder.

İsyan olmazsa olmaz bir başlangıç noktasıdır, yerinde öfkenin ortaya çıkış noktasıdır, ama yeterli değildir. Bir ifşa biçimi olarak isyanın daha radikal ve eleştirel bir konuma, devrimci bir konuma genişletilerek ilan edilmesi gerekir. Dünyayı değiştirmek için, insandışılaştıran durumu ifşa etmek ile bunun üstesinden geldiğini ilan etme hayalimiz arasındaki diyalektik şarttır (Freire, 2000).

Eğitim eğer ifşa ile ilan arasındaki diyalektikte kök salacaksa önemli bir dönüştürücü role sahip olacaktır. Ne var ki bunu mümkün kılan şey eğitimin kamusal, parasız ve demokratik karakteridir. Öğretmenler ancak kamusal ve parasız bir eğitim sisteminde pedagojik özerkliğe sahip olabilir. Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkinin piyasa standartları dışına çıkması da buna bağlıdır.

Eğitimin yaşamı savunan devrimci bir isyanı besleyebilmesi için eğitim sistemlerimizde derinlemesine değişiklikler yapılması gerekir. Freire'ye göre "adaletsizliğe, vefasızlığa, sevginin olumsuzlanmasına, sömürüye ve şiddete karşı yerinde öfke gösterme hakkını tanımayan bir eğitim, bu duyguların ifadesinde yeri olan eğitimin üstlendiği rolü üstlenemez" (Freire, 1998, s. 18).

Bu sebeple eğitim sistemleri tarihsel olarak marjinalize edilmiş olan yerli halkların, Afrika kökenlilerin, kadınların, LBTQ'ların ve bütün olarak işçi sınıfının yaşam kalitesini sağlamaya odaklanmalıdır. Bu yüzden eğitimi acilen piyasanın kuşatmasından çıkarmak şarttır. Zira kapitalizmde toplumlar, her şeyi kendine mal eden ekonomik sistemin bir aksesuarı haline gelmiştir

(Polanyi, 2000).

Okul programları öğrencilerin toplumun bütünüyle bağ kurabilmelerini sağlamak için halkların ezenlere karşı tarihsel mücadelelerini gözler önüne serecek şekilde, öğrencilerin kendi ailesel kökenlerini fark edecekleri şekilde derinlemesine dönüştürülmelidir. Burada ailesel köken derken her bir bireyin kendi geçmişiyle, önceki nesillerle ve onların yaşama biçimleriyle bağlantı kurmasını sağlayan kökleri kast ediyorum. Kökenler, bireyi ve kolektif geçmişi birbirine bağlarken uygarlıkların, ulus-devletlerin ve tahakküm ilişkilerinin tarihine de gider.

Kölelik, pek çok susturulmuş neslin yaratıcı kapasitesini yok eden kalıcı bir kan lekesidir. Bu nedenle kökenler ile eğitimi birbirine bağlamanın temel amaçlarından biri zenginliklerinden edilen ve toplumsal bilgileri yok edilen halklar için tarihsel adaleti sağlamaktır. Okullar, dünyayı ve kelimeyi okumaya yönelik eleştirel sürecin bir parçası olarak, bilim, felsefe, sanat, insan bilimleri gibi alanları beslemiş olmasına rağmen yok sayılmış geleneksel bilgiyi öğrencilere sunma kararlılığını göstermelidir (Freire & Macedo, 2011).

Öğrenme süreci ancak kolektif olarak mümkün olacağı için eğitim ile tarihsel kökenleri bir araya getirmek öğretme-öğrenme sürecini de yeniden kolektif ve tarihsel karakterine büründürmenin bir yoludur.

Bilgi söz konusu olduğunda konunun bireysel boyutunu inkar etmek mümkün değildir. Ama bu boyutun bilme eylemini açıklamak için yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bilme eylemi toplumsaldır. [...] Benim belirli bir nesneyi bilmeye dair kişisel pratiğim toplumsal olarak gerçekleşir, bu da benim o nesneye kişisel yaklaşımımı belirler. Öğrencinin [...] bireysel bilme eylemi üzerindeki toplumsal boyutu fark etmesi gerekir (Freire & Guimarães, 2014).

Eleştirel eğitim açısından bilme eylemi diyalogu gerekli kılar. Gerçek diyalog, yalnızca kelimelerin değiş tokuş edilmesinden ibaret değildir; bankacı eğitim sisteminden farklı olarak, kolektif bir şekilde inşa edilen ve öğrenci-öğretmen

ilişkisi ile sınırlı olmayan davranışları da içerir. Bu nedenle uzaktan ya da online olan bir öğrenme-öğretme süreci bu zengin ve karmaşık iletişim olanaklarını sunmadığı için kabul edilmemelidir.

Piyasa, pandeminin ortaya çıkışını eğitimi kuşatmak ve öğretmen özerkliğini kısıtlamak için bir fırsat olarak kullanılıyor. Uzaktan eğitime geçilmesi açık ve demokratik diyalog için şart olan özneler arasındaki geçişi ve uzamsal ilişkileri ortadan kaldırdığı için eleştirel eğitimi zayıflatmaktadır. Uzaktan eğitim bireyciliği pekiştirir, bu da daha önce belirttiğim gibi, demokrasi için ciddi sakıncalar barındırır.

Sadist hükümetin özelleştirme çabalarına cesurca karşı çıkan eleştirel eğitimciler, bir yandan korona virüs nedeniyle ölenler için yas tutarken bir yandan kamusal eğitime ve üniversitelere ayrılan kaynaklara yönelik saldırılar artmaktadır. Barbarlık ve belirsizlik durumu korkutucudur.

Okulların ve üniversitelerin parasız, kamusal ve demokratik karakterini yeniden inşa etme zorunluluğu doğmuştur. Bu da işçi sınıfının ve tabandan gelen halk hareketlerinin müdahalesini gerektirir. Siyah hareketleri, feminist hareketler, sendikalar, çevresel adalet hareketleri, köylü ve yerli hareketleri birbiriyle her tür çelişkilerine rağmen hep beraber okullarda ve üniversitelerde aktif ve kalıcı bir yer edinmelidir ki öğrenciler onlara katılıp kendi kendilerini nasıl örgütleyeceklerini ve mücadele stratejilerini öğrenebilsinler, kolektif karar alınmasını talep edebilsinler, farklı düşüncelere karşı hoşgörü isteyebilsinler ve ortak bir amaç için birlikte çalışmayı öğrensinler.

Yaşamı savunan devrimci isyan neoliberal okullarda ve üniversitelerde öğretilen bireyciliğe karşı alternatifler sunmalıdır. Bunun yolu da halk tabakası, azınlıklar, marjinalleştirilen kesimler için kamusal ve parasız eğitime demokratik erişim sağlanmasından geçer.

Burada eğitime erişimden kasıt salt sertifika sunmaktan daha fazlasıdır. Müfredat, öğretmenler ve öğrencilerin kendi yaşamlarını ve her tür yaşamı savunabilecekleri karmaşık ve transdisip-

liner bilgileri öğretip öğrenebilecekleri şekilde kökten dönüştürülmelidir. Yaşama yönelik polis şiddeti, zorla yerinden etme, kadın cinayetleri, araziye el koyma, mülksüzleştirme, emek sömürsü ve her tür hakkın çiğnenmesi biçimindeki mevcut ve tarihsel tehditler ile baş edebilmek için “hayatta kalma ve direniş müfredatı” oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak

Brezilya’daki işçi sınıfının karşı karşıya olduğu barbarlık karşısında yaşam ve demokrasi mücadelesi bir isyan eylemidir. Bu mücadelede Paulo Freire’nin düşünceleri pandeminin kalıntıları arasından yeni bir dünyanın devrimci bir biçimde inşa edilmesi için önemli katkılar sunar. Bu inşa sürecinde hiç şüphesiz ezilenler baş rolü oynayacaktır, çünkü onlar çok şey kaybetmiştir ve kaybedecek başka bir şeyleri kalmamıştır.

Tam da bu nedenle eleştirel eğitimciler, kamu okulları ve üniversiteler, pandemi sırasında artan şekilde saldırıya maruz kalmışlardır. Mevcut barbarlık düzeninin yaratılmasında bankacı eğitim sistemi önemli bir rol oynamıştır. Ne var ki herkes için kamusal ve parasız okul ve üniversite sunulması mücadelesini sürdüren pek çok eleştirel eğitimci vardır.

Koronavirüs pandemisi korkunç boyutlara erişen eşitsizlik, hoşgörüsüzlük, ırkçılık, emek sömürsü ve yönetenlerin halkın yaşamını horlamasını gözler önüne sermiştir. Tüm bunlar karşısında kamu okulları, üniversiteler ve hastaneler gibi kamu kurumlarını savunmak tüm yaşam biçimlerinin savunulması mücadelesinde önemli bir adımdır.

Notlar

[1] Dr. Inny Accioly (innyaccioly@hotmail.com) Fluminense Federal Üniversitesi’nde (Rio de Janeiro) eğitim alanında yardımcı docent olarak çalışmaktadır. Disiplinler arası bir yaklaşımla çevre eğitimi, politika analizi, toplumsal hareketler, uluslararası ve karşılaştırmalı eğitim alanlarında çalışmakta ve özellikle eleştirel pedagoji alanıyla ilgilenmektedir.

[2] Bolsonaro’nun Hükümet Değerlendirmesi, DataFolha, 26 Mayıs 2020. Url: <http://media.folha.uol.com.br/datafolha/2020/05/28/6b33e92c5fce7dcf946f577e614a7a1dagov.pdf>

[3] A. Tajra, UOL online websitesi, 1 May 2020, url: <https://noticias.uol.com.br/saude/ultimas-noticias/redacao/2020/05/01/todos-nos-vamos-morrer-um-dia-as-frases-de-bolsonaro-durante-a-pandemia.htm>

[4] O Globo Gazetesi, 12 Haziran, 2020. url: <https://www.youtube.com/watch?v=hijRwt7BYpU>.

[5] Brasil de Fato Gazetesi ile Pedro Campos söyleşisi, 27 Kasım 2017. url: <https://www.brasildefato.com.br/2017/11/27/na-ditadura-empresas-deitaram-e-rolaram-com-recursos-publicos-diz-historiador>

[6] Folha de São Paulo Gazetesi, 28 Eylül 2019. Url: <https://www1.folha.uol.com.br/seminariosfolha/2019/09/jovens-leem-mais-no-brasil-mas-habito-de-leitura-diminui-com-a-idade.shtml>

[7] Estadão Gazetesi, 29 Mayıs 2020. url: <https://politica.estadao.com.br/noticias/geral,inquerito-das-fake-news-pode-abrir-caminho-para-casacao-de-bolsonaro-no-tse,70003318604>

[8] Época Gazetesi, 6 May 2020. url: <https://epoca.globo.com/sociedade/coronavirus-ricos-de-belem-escapam-em-uti-aerea-de-colapso-nos-hospitais-da-cidade-1-24412850>.

[9] Agência DW, 8 Mayıs 2020. Url: <https://www.dw.com/pt-br/a-gente-se-sentiu-humilhada-enfermeiras-s%C3%A3o-v%C3%ADtimas-de-preconceito-devido-%C3%A0-covid-19/av-53374536>.

[10] UOL, 28 Mayıs 2020. Url: <https://noticias.uol.com.br/ultimas-noticias/afp/2020/05/28/favelas-do-rio-nao-tem-paz-nem-mesmo-na-pandemia.htm>

[11] O Globo Gazetesi, 30 Nisan 2020. url: <https://oglobo.globo.com/economia/ministe->

rio-publico-do-trabalho-investiga-se-houve-coacao-em-protesto-na-paraiba-para-reabertura-de-lojas-24402453

Bibliografya

Ação Educativa & Instituto Paulo Montenegro. (2018). Functional Literacy Indicator: INAF Brazil 2018 Preliminary Results.

Bethell, L. (1976). A abolição do tráfico de escravos no Brasil - A Grã-Bretanha, o Brasil e a questão do tráfico de escravos, 1807-1869. São Paulo: Editora Expressão e Cultura.

Freire, P. (1989). A importância do ato de ler: em três artigos que se completam. São Paulo: Cortez.

Freire, P. (1998). Pedagogy of Freedom: Ethics, Democracy, and Civic Courage. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Freire, P. (2000). Pedagogia da Indignação. São Paulo: Editora Unesp.

Freire, P. (2001). Ação Cultural para a liberdade e outros escritos. São Paulo: Paz e Terra.

Freire, P. (2005). Pedagogy of the Opressed. New York: Continuum International.

Freire, P., & Guimarães, S. (2014). Partir da infância : diálogos sobre educação. Rio de Janeiro: Paz e Terra.

Freire, P., & Macedo, D. (2011). Alfabetização: Leitura do Mundo, Leitura da Palavra. Rio de Janeiro: Paz e Terra.

Hill, D. (2003). O neoliberalismo global, a resistência e a deformação da educação. Currículo sem fronteiras, 3, pp. 24-59.

Klein, H. S. (1987). The Demography of the Atlantic Slave Trade to Brazil. Estudos Econômicos, pp. 129-149.

Leher, R., & Accioly, I. (2016). Commodifying Education: Theoretical and Methodological as-

pects of Financialization of Education Policies in Brazil. Boston: Brill/Sense Publishers.

Pariser, E. (2012). O filtro invisível: O que a internet está escondendo de você. Rio de Janeiro: Zahar.

Polanyi, K. (2000). A Grande Transformação: As Origens de Nossa Época. Rio de Janeiro: Campus.

Svampa, M. (2019). What the new right wing brings to Latin America between the political and the social: new areas of dispute. Rosa Luxemburg Stiftung, 01-20.

COVID-19, METALAŞTIRMA VE ELEŞTİREL EĞİTİMİN YOK OLUŞU

Michael W. Apple

Çeviri: Alper Hacıoğlu&Nurcan Korkmaz

COVID-19 krizi ABD ve diğer birçok ülkede yıkıcı sonuçlar yaratmaya devam ediyor. Kriz çok sayıda insanın hayatını ve gerçekliğini değiştirdi. Bu tür salgınlar bazı açılardan eşitleyicidir. Hastalık ve ölümle ekonomik yelpazedeki tüm insanlar karşı karşıya gelir. Ancak böyle söylemek, çok fazla sayıda insanın epistemolojik ve politik/ekonomik bir sis içinde yaşamasına yol açar. Bu gerçekliklerin hala çarpıcı bir biçimde eşitsiz olduğunu sürekli olarak hatırlamamız gerekir. Azınlıklar ve yoksul insanlar, sadece sağlık hizmetleri açısından değil, yaşamlarının tüm yönleriyle hastalığın en kötü sonuçlarına maruz kalmaya çok daha yatkındırlar. Mülteci kamplarında, gecekondu mahallelerinde, yoksul kırsal ve kentsel topluluklarda, savaş bölgelerinde ve daha birçok yerde yaşayan insanlar, daha zengin ve daha güvenli koşullarda yaşayanlardan çok farklı koşullar altında salgınla karşı karşıyadır. Aynı zamanda, işçi sınıfından çok sayıda kişinin, fakirlerin ve vatandaşlık belgesi olmayan sığınmacıların, tabii ücretli bir iş bulabilecek kadar “şanslılar” eğer, bir sonraki ayı zor getirirlerken virüse karşı koruma olarak “evde kal”maları mümkün değildir. Ancak bu birbirinin aynı olan işlerin birçoğu çalışanlara fiziksel koruyucu ekipman sağlamadığı gibi sağlık sigortası da sunmaz. Bu durumda karşınızdaki olan tek seçenek ya çalışmak ya da aç kalmaktır.

Sağlık krizi ve diğer toplumsal krizlere karşılık olarak, önemli kurumlar kapatıldı. En önemlileri arasında da hem özel hem de devlet okulları, kolejler ve üniversiteler bulunmaktadır. Ancak bu kurumların kapatılması bu kurumlarla ilgili bir dizi toplumsal ve eğitimsel sorumluluğu

ortadan kaldırmadı. Bu sorumluluklar içinde önemli kabul edilen içeriklerin öğretimi, o içeriğin sorgulanması, normalde okulda kahvaltı ve öğle yemeği verilen çok sayıda yoksul öğrenciye yiyecek sağlanmaya devam edilmesi, engelli öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarına dürüstçe ve özenle yanıt verme ve çok daha fazlası yer almaktadır. Ve burada da bir yandan mevcut eşitsizlikler yeniden üretilirken bir yandan da yeni eşitsizlikler üretilmektedir.

Bu gerilimlerin ve eşitsizliklerin görüldüğü alanlardan biri evde eğitimin artmasıdır. Amerika Birleşik Devletleri’nde ve diğer bazı ülkelerde okulların kapatılmasıyla, genellikle çok belirsiz ve deneme amaçlı hibrid bir eğitim şekli geliştirilmektedir. Bu uygulamaların sonucunun ne olacağı henüz tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca, evde eğitim topluluğunun/topluluklarının tamamını sadece şu anda yaşadığımız krizle ilgili olarak yargılamak adil olmayacaktır. Ancak, eleştirel öğretim ve müfredat üzerinde ve genel olarak eğitim kurumları üzerinde çok gerçek ve kalıcı etkileri olabilecek bir dizi konuyu gündeme getireyim.

1) Evde eğitimin (temel olarak okul sisteminin ve müfredatının az çok düzenli bir şekilde eve girdiği uzaktan eğitimin bir çeşidi) şu anda geliştirilmekte ve kullanılmakta olan hibrid biçimleri eğitimin ekonomi politikasını değiştirebilir. Büyük kurumsal yayıncılar ve medya holdingleri zaten evde eğitimciler ve uzaktan eğitim için materyal üretme işine katılıyorlar. Hemen hemen tüm eğitim materyallerinin elektronik olarak çocukların evlerine - veya en azından bilgisayarları ve internet

bağlantısı olan çocuklar ve gerçek anlamıyla bir evleri olan ve “evsiz olmayan çocuklar”a- gönderilmesi ile özel yayıncıların önceden paketlenmiş bir müfredatı metalaştırması ve satması için pazar fırsatları olağanüstü yollarla çoğalacaktır. Bunun çelişkili etkileri olabilir. Evi ve dolayısıyla tüm eğitim sürecini daha da kârlılık merkezi haline getirebilir. Müfredatın büyük bir kısmı metalaştırıldığı ve öğretmenlerin ders içeriğini kişisel olarak dönüştürmesine tabi olmadığı için öğretmenleri vasıfsızlaştırabilir. Öte yandan, bu durum, öğretmenlerin materyalleri birbirleriyle elektronik olarak paylaşmaları ve başarı öykülerini anlatmaları ve çeşitli medya araçlarıyla yaymaları için fırsatlar yaratabilir. Birçok öğretmen bunu zaten yapıyor. Ama bu olasılıkları romantikleştirmeyelim. Metalaşma ve kâr, eğitimde giderek daha güçlü dinamikler haline geliyorlar ve şimdi bunun sonuçları hakkında daha ciddi düşünmek akıllıca olacaktır.

2) Başka bir gizli ama olumlu etki, çok sayıda ebeveynin ve topluluk üyesinin, öğretmenlerin gerçekte oynadığı hayati rollerin ve onlardan vermeleri istenen entelektüel emek ile bakım emeğinin saygı ve desteği nasıl hak ettiğinin farkına varılmasıdır. Öğretmenlere ve sendikalarına oldukça saygısız olan muhafazakâr ve neoliberal politikaların eğitim politikalarının büyük bir kısmına egemen olduğu bir dönemde, bu, öğretmenlere işlerini yapmaları için gerekli olan finansal ve duygusal desteği sağlamanın önemi hakkında daha fazla fikir verebilir. Bu, yeni nesiller arasında öğretmen olmaya yönelik ilgi ve albeninin yenilenmesini sağlayabilir. Ezilen topluluklar ve öğretmen aktivistler arasında yeni ve daha güçlü ittifaklar kurmak için de kullanılabilir.

3) Öte yandan, şimdi evlerde sunulan hibrid eğitim biçimleri aracılığıyla gerçekleştirebilecek olan müfredatın metalaştırılması ve öğretimin standardizasyonu, bunun tersi bir etkiye sahip olabilir. Bu tür evde eğitim düzenli hale geldikçe, öğretim giderek daha gayri-şahsi ve makinelere bırakılan bir şey haline gelerek anonimleştirilebilir. Bu tür bir eğitimde, öğrencilerin ihtiyaçları, dilleri ve kültürleri ile bireysel olarak ilgilenmeye yer yoktur. Her gün yanınızda bulunan çocuklarla yoğun bir kişisel ilişki kurmayı gerektiren öğretmenliğin, yavaş yavaş daha rutin bir şeye

dönüşmesine neden olur. Bu, devlet okullarının itibarsızlaşmasına yol açarken özel okul arayışlarının artmasına yol açabilir.

4) Başka bir makalemde tartıştığım gibi (Apple 2006; 2013), evde eğitim ciddi biçimde tartışılmalı bir uygulamadır. Evde eğitimin öğretim kalitesi, gerçekte ne öğrettiği, hesap verebilirliği ve neyin iyi uygulama olarak kabul edileceği, yeni nesillerin çeşitliliğe sahip bir topluma olan bağlılığı nasıl sağlayacağı ve diğer birçok konuda büyük endişeler bulunmaktadır. COVID-19 krizi, okul sistemlerini eğitimi okuldan hızlıca eve kaydırmaya zorladı. Bu, sözü edilen kaygıların farkında olmayan anne-babalar ve topluluk üyeleri için, evde eğitimin daha kabul edilebilir görünmesine neden olabilir. Bu durum, aynı zamanda demokrasinin de-sosyalleşmemesine (toplumsallıktan uzaklaşmasına) yol açabilir, böylece demokrasi basitçe “tüketici seçimi”nin sahiplenici bireyciliği haline gelir.

5) Kriz nedeniyle evde eğitime geçişte ABD ve diğer toplumlara hâkim olan ekonomi, istihdam, barınma ve sağlık yapıları ve kaynakları tarafından üretilen eşitsizlikler, her geçen gün daha da belirginleşmektedir. Eğitimciler, ebeveynler ve öğrenciler bu durumun kesinlikle farkındadırlar. Bunu ciddiye almak elbette çok önemlidir. Bununla birlikte, endişelenmemiz gereken, üretilen başka farklılıklar ve eşitsizlikler de vardır. Çoğu okul, kamusal alanın bir parçasıdır. Görevleri sadece “resmi” içeriği ve onun hedeflerini ve değerlerini öğretmek (ve meydan okumak) değil, aynı zamanda çeşitliliğe saygılı, toplumsal cinsiyet, sınıf ve ırk eşitsizliklerini kesintiye uğratan, tamamen eleştirel ve katılımcı vatandaşlığa dayanan daha büyük bir sosyal topluluğun normlarını da öğretmektir. Neyse ki okulda öğretilenler içeren bu liste, toplumdaki hareketler tarafından daha belirgin yeniden dağıtım, tanıma ve temsil biçimleri için genişletilmiştir. Eğitimin okuldan eve geçişinin olası normalleşmesi ve kabullenilişiyle, bu daha eleştirel demokratik hedeflerin çoğunu kaybedebiliriz. Bir kez daha vurgulamak isterim ki, kamusal ırkçılık, nefret suçları, Batı'da Müslüman karşıtı duygu ve politikalar, antisemitizm, göçmen karşıtı politikalar, homofobik ve ataerkil duyguların artması göz önüne alındığında, daha belirgin demokrasi bi-

çimlerine bağlı olmayabilecek eğitim biçimlerini normalleştirirken çok dikkatli olmalıyız.

6) Burada ele alınması gereken sadece siyasi konular değildir. Ayrıca, hangi bilginin ve bilme yollarının “önemli” olarak değerlendirileceğine dair epistemolojik endişeler de vardır. Yoksul ve azımlık çocuklarının gittiği birçok okulda, sınav hazırlık vurgusunun kolayca test edilemeyen veya “ekonomik açıdan önemli” olarak görülmeyen konuları ortadan kaldırdığını hepimiz biliyoruz. Daha varlıklı ebeveynlerin ekonomik, kültürel ve sosyal sermayesi, ailenin çocuklara bir dizi okul dışı ve okul sonrası deneyim sunma fırsatına sahip olması sayesinde bu durumu telafi etmektedir. Okul kapanışlarıyla başa çıkmak için kullanılan hibrid ev tabanlı uzaktan eğitim modellerinin gizli etkilerinden birinin, halihazırda minimize edilmiş veya hatta kaybolmuş konulara yönelik dikkat eksikliğini daha da artırıp artırmadığını sorgulamalıyız. Bu, , okullar “normale döndüğünde” bu konulara daha merkezi bir yer verilmesini zorlaştırabilir, zira özellikle ekonomik olarak toparlanma sürecinde ekonomik argümanlar daha da belirgin hale gelecektir. . Daha önce belirttiğim metalaşma ve rutinleştirmeye eklendiğinde, eleştirel eğitimciler için en zararlı etkilerden biri, ciddi bir eleştirel müfredatı ciddi şekilde eleştirel yollarla öğretmenin zorluğunun artması olacaktır.

7) “Eğitim Toplumu Değiştirebilir mi?” (Apple 2013), kitabımda, aktivist eğitimcinin görevlerinden birinin arasında “olumsuzluğa tanıklık etmek” - yani olup bitene dair gerçeği söylemek - olduğunu savunuyorum. İçinde yaşadığımız bu genellikle tehlikeli ve baskıcı koşulları hemen değiştirmesek bile, yine de etkilerinin gerçekte ne olduğunu belgelemeliyiz. Ayrıca bu koşullar hiçbir zaman topyekün tehlikeli ve baskıcı değildir. Eğitimde karşı-hegemonik çalışmanın devam ettiği ve edebileceği çelişkiler, alanlar yaratmaktadırlar. Bunun farkına varmak, bizi başka bir göreve, inşa edilen ve savunulan eleştirel demokratik uygulamaların “eleştirel sekreterleri” gibi davranmaya, onları halka duyurmaya ve onları savunmaya yardımcı olmaya götürür (bkz. Apple, Meshulam, Liu, Gandin ve Schirmer 2018). Bu elbette öğretmenler, topluluk aktivistleri ve bu işi yapan diğer kişilerle da-

yanışma içinde hareket etmemizi gerektirir. Dolayısıyla, çabalarımız sadece söylem düzeyinde kalmaz.

Burada değinebileceğim daha birçok nokta var. Ancak buradaki yorumlarımın, konuları eğitimsel ve daha geniş sosyal/ekonomik ortamı kökten değiştiren bir bağlamda konumlandırmakta yararlı olacağını umuyorum. Bu konularla başa çıkmak kolay olmayacak. Ve Türkiye’de, ABD’de ve diğer birçok ülkede birçok insanın farkına vardığı gibi eleştirel eğitimi canlı tutmak risklidir. Buna yanıt olarak, kendi çabalarımı yönlendiren bir dizi politik soruyu kendime hatırlatıyorum: “Şimdi değilse, ne zaman? Ben yapmayacaksam, kim yapacak?” Bu sorulara nasıl cevap vereceksin?

Kaynaklar

Apple, M. W. (2006). *Educatingthe “Right” Way: Markets, Standards, God, andInequality* (2ndedition). New York: Routledge.

Apple, M. W. (2013). *Can EducationChangeSo-ciety?* New York: Routledge.

Apple, M. W., Gandin, L. A., Liu, S., Meshulam, A. &Schirmer, E. (2018). *TheStruggleforDemocracy in Education: LessonsfromSocialRealities*. New York: Routledge.

KORONAVİRÜS ON YILI: POST-KAPİTALİST KÂBUS MU YOKSA SOSYALİST UYANIŞ MI?[1]

Neil Valletly[2]

Çeviri: Alper Hacıoğlu&Nurcan Korkmaz

KAPİTALİZM VE KRİZ

Teknoloji devleri salgının ardından yeni bir distopya, Sosyalizmse umutlu bir alternatif sunuyor. Peki, nasıl bir post-kapitalist dünya ortaya çıkacak?

2020'lere damgasını vuracak olay, ilk birkaç ayda ortaya çıktı. Çok daha kötü bir şey yolu muza çıkmadığı müddetçe, 2020'ler şüphesiz koronavirüs on yılı olacaktır.

Epistemik bir kırılma, neoliberalizmin görünüşte yerleşmiş mekanizmalarında bir kırılma meydana geldi. On yıllar ve haftalar hakkında Lenin'in sözlerinin tüm makaleleri süslüyor olması sürpriz değil. Birdenbire, hükümet müdahalecileri, zorlaiddiasız serbest pazarlamacıların yerini aldı;kendi göbeğini kendisi kesen ekipler,refah devletçileri tarafından adeta boğuldu;epidemiologlara ve halk sağlığı profesyonellerine dönüşen dogmatistlerden,uzmanlardan bıktık usandık. Fayda ilkesi bir gecede tamamen değiştirildi. Halkla ilişkiler danışmanlarının, değişim yöneticilerinin ve lobicilerin, küresel bir salgınla mücadelede hiçbir işe yaramadıkları ortaya çıktı. David Graeber'in deyişiyle, deli saçması işlerin, sonunda hilelioldukları ortaya çıktı. Şimdi artık sağlıklı bir toplum için gerekli olan işleri biliyoruz; hükümetler artık daha fazla –miş gibi yapamayacaklar.

Bu hızlı gelişmeler, 2020'lerin muhtemelen insanlığın geri dönülmez bir şekilde karanlığa in-

diği veya eşliğinden geri çekildiği anın, yüzyılın tanımlayıcı on yılı olabileceğini göstermektedir. Yeni olan doğmak üzere. Fakat post-kapitalist bir kâbusa mı gidiyoruz, yoksa bu, sosyalist bir uyanışın başlangıcı mı?

Tabii ki, bu senaryoların hiçbiri olmayabilir. Bu makale de Ernest Mandel'in 1976'da Marx'ın Kapital'inin ilk cildinin girişindeki "kapitalizmin parlak zamanı bitti" iddiası gibi eskiyip gidebilir. Mandel'in 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarındaki ekonomik ve jeopolitik krizlerin kapitalist hegemonyanın sonuna işaret edeceğine inandığı gibi, çoğumuz 2008 krizinin neoliberal düzenin sonunu hızlandıracağını düşündük. Bununla birlikte, neoliberal düzen yenidenkurgulandı ve sağlaştıdırıldı.

Bir şekilde, liberal Batı'daki iktidardan sonraki iktidar, vatandaşları finans sektörünün değil sosyal harcamaların, ekonomik erimenin birincil nedeni olduğuna ikna etti. Cezalar, acımasız kemer sıkma, yaygın özelleştirme, daha fazla finansallaşmayla demokratik kurumların ve sosyal refahın dağılması oldu. Bazı eleştirel kuramcılar bunu, Pierre Dardot ve Christian Laval'ın "Never-Ending Nightmare" adlı son kitaplarında söz ettikleri gibi "halka karşı savaşparadigması"ni açıkça benimsemiş" "yeni neoliberalizm" olarak adlandırdılar.

Koronavirüs salgınının halka karşı daha da kanlı bir savaşa, 2008 sonrası önlemlerin neredeyse Keynesyen görünmesini sağlayacak vahşi bir kemer sıkma biçimine yol açması ihtimali de vardır.

Ancak, bu salgın pek çok yönden 2008 krizinin tersyüz edilmesidir. 2008 krizi, ekonomiye ve daha sonra genel olarak topluma süzülen, finansal sistemden kaynaklanmıştı. Kuşkusuz felaketle sonuçlanan toplumsal ve maddi sonuçlara yol açmıştı, ancak başlangıçta kriz, gündelik hayattan kopuk, finansal piyasalarda vuku buluyormuş gibi görünen, bir soyutlama idi. Ancak, koronavirüs salgınının kökeni, küresel kapitalizm tarafından inşa edilen biyoloji olsa bile- tarım uygulamaları ve canlı hayvan taşımacılığı ve pazarları ile biyolojiktir- ilk etkileri fiziki yerlerde ve insan bedenlerinde kendini göstererek maddî ve sosyaldir, Buradan ekonomiyi ve nihayetinde finansal sistemi etkilemeye devam ediyor.

Virüs, hükümetleri biyososyal alanı korumak için ekonomiye müdahale etmeye zorluyor, hâlbuki 2008 yılında finansal sistemi korumak için bu alanı ağırlık olarak görüp boşaltmışlardı. Virüs, böylelikle, neoliberal uzlaşının merkezinde bir gerginlik yaratabilir; burada, kırk yıldan uzun bir süredir yıkılan müdahaleci politikalar, ekonomiyi ve finansal sistemi yıkımdan kurtarabilecek tek politikalarlardır. Ancak bunu yaparken, bu politikalar temel olarak ekonominin şeklini değiştirebilir. Artık neoliberaler tarafından öngörülen serbest piyasa ekonomisi değil - hiçbir zaman gerçekten hükümet müdahalesinden “bağımsız” olmamasına rağmen- sadece kısa bir süre için bile, olsa devlet tarafından düzenlenen bir ekonomi söz konusudur.

Coronavirüs bu nedenle son kırk yılda neoliberalizmi besleyen diğer krizlerden oldukça farklıdır. Politik iktisatçı William Davies ile koronavirüs salgınını “kapitalizmin bir krizi olarak görmek yerine, daha çok yeni ekonomik ve entelektüel başlangıçlara izin veren bir tür dünya yaratma durumu olarak anlaşılabilir” konusunda hemfikirim. Buradaki amacım, bu “dünya yaratma durumunun” geleceği imha mı edeceğini, güvence altına mı alacağını yoksa onuküreselleştireceğini mihyal etmektir.

Bu bakımdan bir tür düşünce deneyi yapıyorum. Bu, karşılıklı olarak münhasır olmayan, salgın sonrası senaryoları özetleyerek (kapitalizm sonrası ve sosyalizm) 2030'un nasıl görünebileceğini belirleme çabasıdır. Bu senaryoların hiçbiri gerçekleşmeyebilir, ancak küresel toplumun koronavirüs salgını sonrasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak radikal dönüşümünü vurgulamak için onlara odaklanıyorum. Dahası, hem post-kapitalizm hem de sosyalizm, salgın öncesi dönemde gizli olasılıklardı, nihayet öldüğünde neoliberalizmin bıraktığı boşluğu doldurmak, Milton Friedman'ı hatırlatmak, için “ortalıkta dolaşan” fikirlerdi.

2010'LAR: POST- KAPİTALİST HAYALLER

“Dünyanın sonunu hayal etmek kapitalizmin sonundan daha kolay” sözü, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana birçok solcu teorinin merkezinde yer almıştır. Kapitalist gerçekçilik çoğumuzu sol kadenci ve iktidarsız hale getirdi. Ancak bu sis 2010'larda yavaşça kalktı. İşgal hareketi, Bernie Sanders, Jeremy Corbyn, Syriza - kısaca - Hong Kong'dan Şili'ye protestolar, kapitalizmin sonunun gelip gelmediğini ve dünyanın gerçekten düşündüğümüz kadar karışık karışmadığını merak etmemize yol açtı.

Bu daha umutlu gelişmelerin yanı sıra, dijital iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimine, veri toplama ve analizlere, seçim müdahalelerine ve Batı'da antidemokratik ve etno-milliyetçi siyasetin yükselişine tanık olduk, bu da bize kapitalizmin daha da kötü bir şeye dönüşüp dönüşmeyeceğini sorgulattı.

Neoliberal dönüş kapitalizmi bir ölüm sarmalına hapsedti. Emek, ya otomatik, sonsuz veya güvencesiz hale gelmişse da insanlığın yerini almak, aşırı yüklemeye yapmak veya onu yoksullaştırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Bilgi, tekno-bağımlı vatandaşlar tarafından farkında olmadan çıkarılan yeni meta formu haline geldi. Ve para, maddi metallerin üretiminden tamamen ayrılmış finansal sistemde kırıparaya dönüştü. Bu koşullar, kırılabilir ve çökmüş bir sistemin resmini çizdi. Değer, hem her yerde üretildi hem de hiç-

bir yerde üretilmedi.

Kapitalizmin sonu tekrar bir olasılık haline geldiğinde, post-kapitalizm teorisi 2010'larda bu gelişmeleri teorileştirmek için yararlı bir araç olarak ortaya çıktı. Paul Mason'un Post Capitalism (2015) adlı kitabı, çalışma sonrası birçok tezle desteklenen mihenk taşı oldu. Bu teorisyenler şöyle sorular sordular: kapitalizm yaygın tekelleşme, finansallaşma, özelleştirm, özgür ve görünüşte sonsuz bilgi ve hizmetler arasındaki çelişkinin üstesinden nasıl gelir? Çağdaş insanın yaptığı işlerin çoğu anlamsız hale geldi ve sosyal değerden koptu mu? Makineler bizim için bunu yapabiliyorken gerçekten belirli bazı işleri yapmamız gerekli mi? Telefonlarımızı, bilgisayarlarımızı, akıllı saatlerimizi ve benzerlerini kullandığımız "boş zamanlarımızda" asalak parazit şirketler ve hükümetler için daha mı değerliyiz?

Post-kapitalistler için, kapitalizmin uyum sağlama kapasitesi yirmi birinci yüzyılın başlarında tükenmiştir. Otomasyon, teknoloji ve bilginin, neoliberal küresel kapitalizme gömülmüş yeni bir sosyal sistemin embriyoları olduğunu iddia ediyorlar: Fakat post-kapitalist teorisyenler genellikle bu embriyoların potansiyeli konusunda hemfikir değiller. Belki de bu teorisyenleri, kabaca, iki ana gruba ayırabiliriz: iyimserler ve kötümserler.

İyimserler - örneğin, Paul Mason, Aaron Bastani ve Nick Srnicek ve Alex Williams - Wikipedia, dijital iletişim ağları, Nesnelere İnterneti, veri paylaşımı ve yapay zeka gibi açık erişim platformlarının bizi eşitlikçi ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir otomasyon (post-work) toplumuna götürebileceğini ileri sürüyorlar. Bu teorisyenler otomasyon, dijitalleşme ve işsizliğin etkilerine direnmek yerine onları hızlandırmamız gerektiğini öneriyorlar.

Bunu yaparken, kapitalizmin oto-bağışıklığını açığa çıkarıyoruz, çünkü kapitalizmin şu anda insan emeğini ucuzlatmak ve davranışlarını manipüle etmek için kullandığı süreçler ve teknolojiler, kapitalist sosyal ilişkiler ihtiyacının yerini alacak süreç ve teknolojilerin aynısıdır. Örneğin, otomasyon şu anda insan emeğini ucuzlatmak için kullanılabilir, ancak gelecekte emeğe olan

ihtiyacı azaltacaktır. Şirketler şu anda kira sözleşmelerini ücretlendirmek, vatandaşları takip etmek ve onların davranışlarını tahmin etmek için teknolojiler ve iletişim cihazları kullanabilirler, ancak bu teknolojiler bizi giderek daha fazla mal ve hizmetin ücretsiz olacağı bir sıfır-marjinal maliyet toplumuna doğru götürüyor - ansiklopedilerin değiştirilmesi Wikipedia buna en iyi örnektir. İyimserlerin bakış açısına göre, kendimizi kapitalizmin diğer tarafında, "tam otomatik lüks komünizm" cennetinde bulabiliriz.

Bununla birlikte, kötümserler - en göze çarpanları, Peter Fleming, McKenzie Wark, James Bridle ve Shoshana Zuboff ve Peter Frase'yi bu listeye geçici olarak ekleyebiliriz, post-kapitalist geleceğin -parazit şirketlerin kolektif çabalarımızı daha da tekelleştirmesi; işçileri yoksullaştırmak için otomasyonun kullanılması; çalışmanın daha anlamsız hale gelmesi, güvencesizleşmesi ve kitleleşmesi; izlemeyi ve cezalandırmayı sağlayan verilerin toplanması ve dünyanın hızla ayaklarımızın altında parçalanmasıyla,- kapitalizmden bile daha kötü olabileceğini ileri sürüyorlar.

Kötümserler, tam otomasyon, işsizlik ve evrensel temel gelir istemenin iyi olduğunu, ancak tüm bunların hiçbirinin özel çıkarları ortadan kaldırmadığını ya da normatif değer yargıcı olarak piyasaya herhangi bir alternatif sunuyor gibi görünmediğini öne sürüyorlar. Ve otomasyon toplumunda daha fazla boş zamanımız olabilir, ancak bu, daha fazla şey satın almak ve çevreyi daha fazla yok etmek için o zamanı harcamaya çağımız anlamına gelmez.

Bu kesinlikle, her iki kampın da körü körüne umutlu ya da nihilist olarak umutsuz olduğunu söylemek değildir. İyimserler, teknolojinin ve yapay zekanın kullanımını şekillendirmekten gelen gücün rolünün farkındalar. Özgür bir post-kapitalist geleceğin, bilgi ve yapay zeka teknolojilerinin kolektif mülkiyeti olmadan yayılamayacağını biliyorlar. Aynı şekilde, kötümserler, içinde bulunduğumuz zamanda, çağdaş kapitalizm büyük eşitsizlikleri ve adaletsizlikleriyle yüzleşebilecek ve bunlarla başa çıkabilecek yeni sınıf bilinci biçimleri (öncelikle, ironik olarak, paylaşılan çalışma deneyimlere dayalı) oluşturabilirsek, post-kapitalizmin bir kurtuluş

biçimi olabileceğini kabul ederler. Sadece bunun mevcut koşullar altında mümkün olup olmadığından emin değiller.

2020'LER:POST- KAPİTALİSTKABUS MU?

2010'larda, post-kapitalizm teorisi, solda bir-çoğumuz için kapitalizmin sonu hakkında ümit uyandırdı. Ancak sona ereceği nokta, arada geçiş yapmak için çok fazla belirsizlik ve mücadeleyle birlikte, uzak bir gelecekte görünüyordu. Bununla birlikte, koronavirus salgını aniden burada ve şimdi bir bitiş noktası olasılığını ortaya koymuştur. Küresel sermayenin sonsuz akışları kurudu, havacılık ve turizm gibi büyük endüstriler azaldı, hisse fiyatları inişe geçti ve tüketici harcamaları hızla düştü. Bunun da ötesinde, dünya genelinde hükümetler, hatta serbest piyasa bağnazları tarafından yönetilenler bile, Friedrich Hayek ve Milton Friedman'ın mezarlarında ters dönmesine neden olabilecek, bazı ekonomik ve sosyal politikaları teşvik etti- evrensel gelir, sağlık fonu, sanayi kurtarma, merkez bankaları tarafından devlet borçlarının finanse edilmesi gibi. Post-kapitalizm aniden açık bir olasılık gibi görünüyor, ama hangi biçimde?

Örneğin, salgına yönelik çözümlerin teknolojik ve informatik tarafını alırsak, post-kapitalist kötümser sona doğru kaymaktan korkmanın nedenlerini görebiliriz. Birleşik Krallıkta hükümet hastaların mahrem verilerini işlemek için teknoloji firmalarını kullanıyor ve vatandaşların salgına karşı çözümün bir parçası olarak semptomlarını kaydetmeleri için bir uygulama geliştiriyor. Avro bölgesinde, Avrupa vatandaşlarının hareketlerini izlemek için telekomünikasyon şirketlerinden gelen verileri kullanan birden fazla rapor var. İsrail'in iç güvenlik ajansı Shin Bit, virüs bulaşmış olma şüphesi olan vatandaşların telefon kayıtlarını kullanma yetkisine sahip. Çin, virüslü olanları takip etmek için drone ve CCTV kullandı. ABD, Singapur, Tayvan ve Güney Kore gibi ülkeler de virüsün yayılmasını izlemek için kredi kartı bilgilerini ve telefon konum verilerini kullanıyor. Birçok teknoloji uzmanı, salgın sırasında uygulanan gözetim önlemlerini geri almanın çok zor olacağını ileri sürmüştür.

Ayrıca tüm dünyanın hükümetlerin uğursuz dille-

rine de tanık olduk. Salgına proaktif bir şekilde yanıt verdiği için haklı olarak övgü alan Yeni Zelanda Başbakanı Jacinda Ardern, hükümetinin kriz sırasında insanları izlemek için kullanıcı tabanlı uygulamalar aradığını doğruladı: “Bu, teknolojik çözümlerle çalışmak, ama aynı zamanda insanların mahremiyeti ile ilgili bazı sorunların üstesinden gelmek ve Yeni Zelandalıların kullanmak istediği bir sistem oluşturmakla ilgilidir.”

Gizlilik hakkının feda edilebilirliğini ima ettiği için, “üstesinden gelme”nin kullanılması önemlidir, çünkü Ardern burada, Silikon Vadisi'nin söylemini istemeden tekrar ediyor. 2010 yılında Mark Zuckerberg bize “mahremiyetin artık bir sosyal norm olmadığını” söyledi. Sonraki on yıl içinde teknoloji şirketlerinin davranışı Silikon Vadisi ve arkasındaki bu inancın yaygınlığına örnek oluşturmuştur. Bu salgın sırasında da hükümetler benzer bir kültürel mantığı takip ediyorlar.

Bir salgın sırasında mahremiyet kesinlikle sorunlu bir meseledir. Bir yandan, virüsü izlemek için kişisel bilgilerin ve verilerin kullanılması çok mantıklıdır ve çoğumuz bizi enfeksiyondan kurtarmaya yardımcı olursa ve can kaybını önlerse rahatlayacağız. Öte yandan, geçmiş bize bu istisna durumların norm haline gelme konusunda kötü bir alışkanlığa sahip olduğunu göstermiştir. Veri toplama ile gözetleme ilk başlarda, özellikle 9 / 11'in ardından, acil bir önlemdi ancak yirmi yıl sonra milyar dolarlık bir endüstri haline gelmiştir.

Bu son nokta, post-kapitalist teorinin iyimser varyantındaki bir kusuru anlamının anahtarıdır. Bilgi çok olabilir, bazıları özgür bile olabilir, fakat bolluğu kapitalist saldırı için gittikçe daha fazla yol yaratır. Bilgiyi özgürce paylaşsak veya üst düzeyde üretime dahil olsak bile, başka amaçlar için kullanılacak fazla miktarda bilgi - konum ve kişisel veriler - üretiriz.

Bu bağlamda, bu salgının ardından, virüsü izlemek amacıyla toplanan tüm bu bilgilerin aniden yol kenarında atılacağını mı umuyoruz? Yoksa bu bilgiler çağdaş politika yapımında giderek daha fazla rol oynayan dürtme teorisyenleri ve seçim mimarları için çok yararlı olabilir mi? Ve

daha basit olarak, bu bilgiler şirketler tarafından bize daha fazla değersiz şey satmak için kullanılabilir mi?

Bizi ilgilendiren sadece hükümet gözetiminin sonuçları değildir. Evde kaldıkça dijital ve iletişim teknolojilerimize daha bağımlı hale geliyoruz. Amazon, son aylarda talepte büyük bir artışa tanık oldu. Devam etmek için en az 100.000 yeni işçi kiralamak istiyor ve Amazon CEO'su Jeff Bezos, servetini haftalar içinde 24 milyar dolar artırdı. Ancak Amazon sadece bir çevrimiçi alışveriş platformu değildir. Müşterilerinin nasıl para harcadığına dair çok miktarda kişisel veri depolayıp analiz eden, dünyanın en büyük veri toplama şirketlerinden biridir. Müşterilerin bir sonraki satın alma işlemlerini tahmin etmek için bu verileri kullanır ve müşterileri bir sonraki satın alma işlemlerine (“siz de beğenebilirsiniz...”) yönlendirir ve bütün bunlar da şirketin sevkiyat ve dağıtımını çok daha verimli hale getirmesini sağlar.

Benzer şekilde, Netflix gibi akış hizmetleri trafiğinde büyük bir artışa tanık oldu, akış şirketi artık petrol devi Exxon Mobil'den daha değerli. Amazon gibi Netflix de gelecekteki müşteri davranışlarını şekillendirmek ve hatta bir şovu başka bir sezon için yenilemek isteyip istemediğinize karar vermek için veri analitiğini kullanıyor. Netflix sadece izlediğimiz şovları değil, duraklattığımızı, durdurduğumuzu veya atladığımızı, yani onları nasıl izlediğimizi de biliyor. Bu bilgileri, daha önce izlenen şovlara benzer, gelecekteki içerikleri sunarak müşterileri tutmak için kullanılan kişisel öneri sistemlerini beslemek için işler. Amazon ve Netflix gibi şirketlerin işleri için, coronavirus çok iyi olacak.

Benzer şekilde, Zoom ve Skype gibi platformlar salgın sırasında ihtiyaç haline geldi ve aile ve arkadaşların temas halinde kalmasına ve belki de daha önemlisi işletmeler için birçok insanın evden çalışmasına izin verdi. Ancak salgın ne kadar uzun sürerse, bazı endüstriler, iş yerinin maliyetleri işçilerin üstüne yıkıldığında işindaha verimli olabileceğinin o kadar farkına varacaklardır. Bu fantezi ofisler ve binalar, işletmelerin karar vereceği, satılabilecek ve kâr haline getirilebilecek yabancı varlıklardır. Benzer şekilde,

salgın bazı endüstrilerin çevrimiçi hizmetlerini hızlandırmaları için bahane olacaktır.

Örneğin, dünyanın dört bir yanındaki birçok üniversite, uzaktan eğitim programlarını ders sunumlarına düzenli olarak dahil etmektedir, bu da, kampüs içi öğretim maliyetlerini azaltmalarını ve daha çok kazanacakları uluslararası öğrencilerin sayısını en üst düzeye çıkarmalarını sağlamaktadır. Bu on yılın sonunda öğretim görevlileri ve öğretim üyeleri, eğer varsa, odalarının boş kalmasına alışmaya başlayabilirler ve öğrenciler de giderek iki boyutlu hale gelebilirler. Sadece bir IP adresi olan, fiziksel konumu olmayan, hiçbir yer üniversitelerinin yükselişini dahi görebiliriz.

Bilakis, güncel durum bize mevcut bilgi, veri toplama, paylaşım ekonomisi ve “işbirlikçi ortaklar”ın bizi her türlü sosyalist toplumdaki uzaklaştırdığını örneklerle göstermektedir. Mc Kenzie Wark'ın *Capital is Dead* adlı son kitabında belirttiği gibi iktidar sahibi olanlar, bilgiyi kontrol edenlerdir. Bu yeni yönetici sınıf, işçilere, kiracılara veya tüketicilere ihtiyaç duymaz, ancak herkesin telefonlarını, dizüstü bilgisayarlarını ve akıllı saatlerini kullanmasına ya da evlerinin etrafında, bulunamayacakları yerlerde konuşarak, dolaşırken Alexa'yı açmasına ihtiyaç duyar. Böyledavranarak onlar için bilgi değeri ve dolayısıyla kar üretiriz. İstenmeyen emeğimiz için maaş veya tazminat yoktur, sadece kitlesel sömürü vardır.

Yirmi birinci yüzyılın başlarından beri yavaş yavaş ortaya çıkmakta olan post-kapitalist kâbus, koronavirüsalgını tarafından hızla meydana çıkmıştır. Bizi işin olmadığı bir dünyaya taşımaktan uzak olansalgın, muhtemelen işin doğasını yeniden tasavvur edecek ve onu daha az ve daha güvencesiz hale getirecektir. Virüsün yayılmasını izlemek için mahremiyete izinsiz giriş, sonrasında yalnızca devlet ve kurumsal gözetim güçlerini artıracaktır. Ve şu anda toplumlarımıza hâkim olan teknoloji tekelleri, servetlerini pekiştirerek piyasadaki varlıklarını tehdit edebilecek her türlü rekabet koşullarını ortadan kaldıracaktır.

2020'LER: SOSYALİST UYANIŞ MI?

Bu kâbustan uyanabilir miyiz? Evet, ama solda ciddi bir siyasi çalışma olmadan mümkün değil.

Salgın bizi görünüşte kapitalizm sonrası bir distopyaya götürürken, aynı zamanda sosyalist bir politikayı canlandırabilecek bir dizi fenomen ve koşul yarattı. En önemlisi, neoliberal politik rasyonalite tarafından tamamen ortadan kaldırılmış olan kitlesel bir toplumsal bilincin aniden geri döndüğüne tanık olduk. Başkalarıyla olan ilişkimizin ve bugün kolektif olarak nasıl davrandığımızın salgından sonra içinde olacağımız geleceği şekillendireceğinin kaçınılmaz olarak farkındayız. Bu toplumsal bilinç, her türlü başarılı sosyalist politika için bir ön koşuldur.

Büyük ölçüde daha genç bir nesil, bu politikaları son beş yılda İngilizce konuşulan ülkelerde ve Avrupa'da benimsemişti, çünkü hepsi kapitalist gerçekçiliğin çocukları olma sefaletini paylaşıyorlar. Bireysel yaşamlarının ancak tüm canlıların yaşadığı koşulları değiştirerek iyileşeceğini fark ettiler. Koronavirüs salgını da benzer bir gerçekleşmeye neden olur, bu sefer toplumun geri kalanının daha büyük bir kısmı üzerinde.

Aniden, sağlık sistemlerinin bozukluğu, iş güvencesizliği ve ekonomik eşitsizlik,ölümcül bir hastalığın ışığında ortaya çıktığında, birçok vatandaşın gözünde daha net hale geldi. Bu elbette salgın sırasında herkesin bir sosyaliste dönüştüğü anlamına gelmez. Şu anda hepimiz Marksist değiliz. Daha çok, toplumsal koşullarda sosyalist siyasete daha fazla meşruiyet kazandıran bir değişim olmuştur.

Aynı derecede önemli olan, salgının küreselliğidir. Salgın, sınırlar virüsün yayılmasına karşı güçlendirilmiş olsa da ulusal sınırları aşmaktadır. Bunlar, küresel kapitalizmin - dış kaynaklı emek, ithalat / ihracat, vergi cennetleri -işaret ettiği tür bağlantılar değil, kalıcı bir sosyalizmin talep ettiği enternasyonalizm türü, gerçek toplumsal bağlantılar ve dayanışmadır.

Sosyalist sol, bu enternasyonalizmi neoliberal yıllarda geniş çapta başlatmıştı. Hatta son zamanlarda, İşçi Partisi lider aday ve Corbynist projenin varisi olan Rebecca Long-Bailey'nin İn-

giltere'de "ilerici bir vatanseverlik" çağrısı yaptığını duyduk, Bernie Sanders da, ABD'de içe dönük bir sosyalist politika izlediği için eleştirilerle karşı karşıya kaldı.

Mike Davis, özellikle ABD'de çağdaş solun enternasyonalizm eksikliğinin açık bir eleştirmeni oldu. Sosyalizmin ana akım siyasi söylemlere dönüşüyle heyecanlanırken, "yeni milliyetçilikle simetrik olan ilerici harekette rahatsız edici bir ulusal bencillik unsuru var. Biz sadece Amerikan işçi sınıfı ve Amerika'nın radikal tarihi hakkında konuşuyoruz... bu bazen Amerika Firstizmin (Önce Amerika) sol versiyonuna yaklaşıyor."

Virüsler ulusal sınırları kolaylıkla aşabildiklerinde -sermayenin küresel hareketliliğini taklit ettiklerine dikkat çekilmeli- sağlık hizmetlerini neden ulusal bir sorun olarak düşündüğümüzü sorgulamalıyız. Dünyanın dört bir yanındaki insanların çoğunluğu karantina veya tecritteyken, sosyal tanımları ulusal kimliğe eklemek üretken midir? Sağ bile bu mantığı sorgulamıştır. Sürekli olarak alay konusu olan önceki İngiltere Sağlık bakanı Jeremy Hunt, küresel bir sağlık sisteminin kurulması için çağrıda bulundu: "Bundan alınacak büyük derslerden biri, dünyadaki sağlık sistemleri söz konusu olduğunda, zincirdeki en zayıf halka kadar güçlü olduğumuz."

Küreselleşme, küresel bir sağlık sistemini akla yatkın hale getirmelidir. Ancak rutin olarak, küreselleşme sadece Küresel Kuzey'de en ayrıcalıklı olanlar için sermaye birikimi yollarını geliştirmiş ve aynı zamanda Küresel Güney'den gelen vatandaşların Küresel Kuzey'in zenginliklerini paylaşmalarını engellemiştir. Birçok açıdan küresel kapitalizm iki çeşit küresel vatandaş yaratmıştır: göçebeler ve göçmenler. Göçebeler, diğer ülkelerin para yatırmak, gizlemek veya harcamak için kullanılabileceği küresel kapitalizmin sınırsızlığını kucaklıyor. Bu arada, Küresel Kuzey'deki ulusal sınırlar büyük ölçüde güçlendirilmiştir, böylece en ayrıcalıklı sınırlarını finansal ve kültürel sermayelerini korumak için kullanabilirler. Göçmenler bu ayrıcalıklı göçebeliğin kayıplarıdır.

Salgın dünyanın kontrol altına alınamayacağını; bir bölgedeki insanların refahının diğer bölgeler-

deki insanların yaşamlarıyla bağlantılı olduğunu örneklerle göstermektedir. Sol, yabancı düşmanlığıyla kur yapmak yerine, mevcut küresel koşulları, ekonomik değeri değil sosyal dayanışmayı küresel olarak gören yeni bir enternasyonalizm inşa etmek için kullanılmalıdır. Sağlık, sosyal refah, evrensel temel gelir gibi politikalar, Dardot ve Laval'ın önerdiği gibi, ancak “küresel ortak alanlar olarak kavramsallaştırılırlarsa” gerçekten kapsayıcı ve destekleyici olabilirler, zira dünya zaten neoliberal kapitalizmin toplumsal yeniden üretimine gömülmüş durumdadır.

Salgın sırasında emeğin katmanlaşması da sosyalist bir gelecek hayal edenlere umut vermedir. Neoliberal yıllarda emek gücünün, özellikle sendikaların yok edilmesi ve endüstrinin dereglasyonu yoluyla, neredeyse ezildiğini söylemeye gerek yok. İşbölümü artırıldı, iş gittikçe daha istikrarsızlaştı ve kamu yönetimi, halkla ilişkiler ve insan kaynakları gibi sektörlerde anlamsız -ve bazen de cömertçe ödeme yapılan- bir iş gücü kuşağı gelişti. Aynı zamanda, sağ, işçiliğin sözcüsü haline geldi ancak bu İtalyan Marksist otonomistlerinin hayal ettiği işçilik biçimi değildir. Kolektif proletaryayı bireysel girişimciyle değiştiren ve çalışma etiğinin manevi değerini savunan bir işçiliktir.

Ancak salgın farklı çalışma biçimlerinin değerini yeniden sıraladı. Aniden, onlarca yıldır özelleştirme ve kemer sıkma önlemleri ile önemli büyük ölçüde azaltılan mesleklerden birçoğu “kilit” veya “temel” işler haline geldi. Hemşireler, doktorlar, öğretmenler, temizlikçiler ve bakım çalışanları artık hak ettikleri sosyal statüye sahip oldular. Bu ani dönüşümler, solun işçi yanlısı anlatıyı yeniden kazanması için potansiyel yaratıyor. Buradaki anahtar işe yararlılıktır. İleriye dönük şu soru olmalıdır: sadece canlı bir ekonomi için değil, sağlıklı bir toplum için hangi işler gerçekten yararlıdır? Bu soru, Sanders ve Corbyn gibi politikacılar, eleştirel ve politik teorisyenler ve güvencesizlikle yüzleşen işçi sendikaları ve toplumsal hareketler tarafından sorulmuştur, ancak bir salgının ortasında çok daha büyük bir önem kazanmaktadır.

Virüsle mücadele çabalarının merkezi haline gelen işler ve endüstriler hiç bu kadar saygınlığa

sahip olmamışlardır. Elbette bir dahaki sefere hemşireler ve bakım görevlileri greve gittiklerinde, kamu desteği yaygınlaşacaktır. Eğer bu şerefiye, özellikle yeniden dirilen sendikalarla, bu endüstriler içinde ve arasında kolektif eylemle desteklenebilirse, emek gücü ekonomiyi ve toplumu yirminci yüzyılın ortalarından beri yapamadığı bir şekilde şekillendirme gücü geliştirecektir.

Salgın sırasında emeğin yeniden değerlendirilmesinin yanı sıra, sınıf bölünmeleri ve eşitsizlik neoliberal on yıllar boyunca başka hiçbir kriz döneminde bu dönemdeki gibi vurgulanmamıştır. Seçkinler, bu hastalığın ayırım gözetmediği -muhtemelen çok temel bir biyolojik düzeyde doğru olan-; güç ve paranın buna karşı bir savunma olmadığı fikrinin körüklemekte acele ettiler.

Hikaye, ekonomik ve toplumsal düzeyde çok farklı. Örneğin ABD çok ödemeli sağlık sistemi, sigortasız işçileri ve işsizleri salgın sırasında acil servislerin taşması nedeniyle çok vahim bir durumda bıraktı. Esnek ekonomi[3]de (Gig Economy) çalışan ve hükümet ücret sübvansiyonlarına hak kazanamayan işçiler normalden daha güvencesizdir. Ortak kullanılan otomobillerin sürücüleri ve teslimatçılar gibi, çalışmalarına izin verilenler, hayatta kalmak için günlük çalışmaz durumda kalmak; ancak bunu yaparken virüsü kapma ve yayma riskini artırmak gibi içinden çıkılması imkânsız bir ikileme karşı karşıya kalmışlardır. İngiltere’de, beş milyon serbest çalışan işçi, devlet ücret sübvansiyonlarının dışında bırakılmıştır, yardım alacakları ancak onun da Haziran’dan sonra olacağı söylenmiştir. Ve her zaman olduğu gibi, salgınlarla mücadelede çoğu hükümet politikasında evsizler büyük ölçüde göz ardı edilmiştir.

Kriz sırasında ilgilerini kuvvetlendirmeye çalışan -konaklarında yemek pişirdikleri videoları göndererek, müzik kulağı olmadan klasikleri söyleyerek veya bizleri yerel hastanelerimize para bağışlamaya teşvik ederek- ünlülere karşı sert eleştiri düzeyi, yeni ortaya çıkan bir salgın sonrası sınıf karşıtlığına işaret ediyor. Buişte hepimiz birlikte olabiliriz, ama eşit olmaya hiç de yakindeğiliz. Bu gerçeği salgın sonrası halkın bilincinde tutmaya ve korumaya çalışmalıyız.

Ekonomik eşitsizlik konusunda daha fazla farkındalığın yanı sıra, küresel ekonominin hizmetten çıkarılmasından kaynaklanan ekolojik baskı, Yeşil Yeni Anlaşma (Green New Deal) destekçileri için bir nimettir. Önceleri genellikle dumanla kaplanmış olan şehirlerdeki açık mavi gökyüzü görüntüleri, çevrenin sermaye birikimi için sınırsız bir şekilde kamulaştırılmadığında ne kadar çabuk yaşanabilir hale gelebileceğine dair bir fikir verir. Bu da, sosyalist siyasete ekolojik olarak sürdürülebilir bir gelecek kanıtı sağlar.

Ve son olarak, salgının ekonomik yıkımı muazzam olacak. Koronavirüs salgını öncesinde birçok ekonomist çok yakında bir durgunluğa doğru ilerlediğimizi ileri sürmüştü. Salgın çok yakındaydı, şimdiye çevirdi. Tabii ki, en güvencesiz durumdakiler durgunluktan en ciddi şekilde etkilenecek olanlardır. Ancak görünüşte güvenli durumda olan birçok kişi de güvencesizliğe doğru kayıyor.

Aslında mevcut neoliberalizm, egemen siyasi rasyonalite olarak kullanım süresi boyunca gergin bir ipte yürürken, çok küçük bir uçta da servetin istiflenmesini hassas bir şekilde dengelerken, diğer uçta insanlığın büyük kesimlerini ortadan kaldırdı. Ortada, sistemin pek çok toplumda varlığını sürdürmesi içindurumu idare sadece yeterli sayıdainsan kaldı.

İşgal hareketi, neoliberalizmi gergin iplerden atma tehdidinde bulundu, ancak o yine de tutunmayı başardı. Ancak koronavirüs kesinlikle bu dengeleme hareketini sona erdirecektir. Bir yanda trajik, diğer yanda ise politik olarak amaca uygun olan prekarya büyüyecek. Sosyalist siyaset, nihayetinde neoliberalizmi insanlık için umutlu bir gelecek sağlayacak şekilde o gergin ipinden düşürmek istiyorsa, bu büyüyen toplumsal sınıfin heterojen kaygılarından yararlanmalıdır.

2030: SOSYALİST POST-KAPİTALİZM Mİ?

2030'da dünya nasıl görünecek?

Kim bilir? Fakat gelecek bir kez daha solcu siyasetin masasında. Tarihin sonu asla gerçekte tarihin sonu değildi. Yeni bir otoriter ve milliyetçi ağ, dünyanın en güçlü devletlerinde yeni

bir siyasi ve ekonomik rasyonalite oluşturuyor gibi görünüyordu; ancak şimdi aynı sağ, son zamanlardaki solcu manifestoları geride bırakan bir tür müdahaleci hükümet harcaması yapıyor. Sağ günlük duruma uyum sağladıkça, merkez ve ılımlı sol şaşkın durumdadır. Sağ bilebir tür sosyalizmin, ki bu sosyalist bir toplumun kilit ilkelerinin çoğunu reddeden yozlaşmış bir türü olsa bile, ileriye giden en iyi yol olduğunu kabul etmiştir. Sağ adapte olurken, liberal soldaki birçok kişi, gerçekte sosyalistlerden daha fazla sosyal demokrat olan Bernie Sanders ve Jeremy Corbyn'in sözde tuhaf fikirlerinden hala irkiliyor. Belki de bu, sosyalist solun politik hayal gücünü sağdan geri alabileceği on yıldır.

Bunu yapmanın bir yolu, sosyalist siyaset ve post-kapitalist ideallerin bir çeşit sosyalist post kapitalizm şeklinde harmanlanmasıdır. Herhangi bir sosyalist toplum doğası gereği post-kapitalist olduğu için bu bir totoloji gibi görünebilir. Ama burada benim açımdan post-kapitalizmin mutlaka sosyalist olması gerekmiyor. İyimserlerin en iyi iknalarına rağmen, tam otomasyonun, gelişmiş bilgi paylaşımının, teknolojik ilerlemenin ve sıfır marjinal maliyetlerin bizi sosyalist bir geleceğe götürmek şöyle dursun mutlaka işten azat edeceğine inanmak zor. Ütopik düşünce elbette önemlidir ve şimdi siyasal hayallerin teorik aşamaya geçme zamanıdır. Ancak, distopyalar da bu gelişmede eşit derecede kaçınılmazdır.

Birçok Marksist, neoliberaler gibi ekonomiyi siyasetin önünde tutma hatasına düştü. İşte bu yüzden, gerçekte varolan neoliberalizm, ilk savunucularının teorilerinden önemli ölçüde farklıdır. Onlar, bugün var olan kapitalizmin tekelci ve finansallaşmış halinden nefret ederlerdi. Mesele şu ki, iktisat teorisi uygulamaya konduğunda her zaman iktidarla kesişir. Ve bu gerçekleştiğinde, orijinal fikirleri genellikle daha pragmatik politikalara yönlendiren bir dönüşüm süreci de gerçekleşir.

Bununla birlikte, sosyalist post-kapitalizmde, politik olan, ekonomik ya da teknolojik olandan önceliklidir. Post-kapitalistin iyimser boyutlarını hedefler olarak belirler, ancak bize bu hedeflerin teknolojik determinizm biçimleriyle değil, yalnızca sosyalist politikanın ilerlemesi ile ger-

çekleştirilebileceğini hatırlatır. Post-kapitalizm teorisi çok şey vaat eder; insanların kapitalist sömürden kurtulduğu özgürleştirici bir gelecek vizyonu sunar. Fakat eğer mevcut güç yapıları oldukları gibi kalırsa, hatta şirketlere ve teknoloji devlerine daha da yönelirlerse, post kapitalizm daha fazla sömürü ve sefilliğe dönüşecektir.

Post-kapitalizmin ütopyacı vizyonun gerçekleştirilebilmesinin tek yolu, iktidarın siyasi düzeyde dönüşümüdür. Demokratik sosyalist projenin güçlendirilmesi bir adımdır. Toplumsal hareketler ve tabandan gelen politikalar aynı derecede önemli bir rol oynayacaktır. Bu hareketler salgın öncesinde tüm dünyada hız kazanmıştı ve sonrasında da kesinlikle geri döneceklerdir. Neo-liberal hegemonyayı eski haline getirmek için gereken önlemler yaygın sosyal eşitsizliğe ve yoksulluğa neden olacağından, karşılıklı yardım ağlarından kira grevlerine kadar her şey sosyalist siyasetin meşrulaştırılmasına yardımcı olabilir. Özellikle, bilgi sahiplerine yönelik protestolar -Google çalışanlarının veya Avrupa ve Asya'nın bazı bölgelerindeki "unutulma hakkı" davaları gibi- söz konusu teknolojilerin demokratik kontrolüne duyulan ihtiyacı vurgulayacaktır.

Sosyalist siyaset, yukarıda bahsedilen çeşitli biçimlerde koronavirüs on yılının itici gücü olmalıdır. Eğer 2030'a sağlam ve herhangi bir umutla ulaşacaksak, bizi oraya ulaştıracak olan daha ileri otomasyon, bilgi paylaşımı olmayacaktır. Bizi oraya, salgının açığa çıkardığı, yenilenmiş bir toplumsal bilinç, enternasyonalizm, işçi hareketi, ekolojik sürdürülebilirlik ve prekaryanın sınıf bilinci taşıyacaktır.

Başka bir deyişle, bizi post kapitalist bir kabustan kurtaracak tek şey kitlesel bir sosyalist uyanıştır.

[1] Bu yazı 03/05/2020 tarihinde https://roarmag.org/essays/coronavirus-decade/?fbclid=IwAR0mAIN9FNcOyXazqkz-1ya3IPw_f_41L5_106V-IYp8og5ARyJohC-zAwBhM adresinden alınmış ve yazarının izniyle çevrilmiştir.

[2] Otago Üniversitesi, Yeni Zelanda.

[3] Şirketlerin çalışanlarıyla belirsiz süreli sözleşme yapmak yerine geçici ve kısa dönemli kontratlar yaptığı çalışma biçimi (Ç.N.).

İyi, Kötü, Çirkin: Korona Virüsü, Kapitalizm ve Sosyalizm

Dave Hill[1]

Çeviri: Yasemin Tezgiden Cakcak

Lenin'in (1918) ifadesiyle, "Kimi zaman hiçbir şey olmadan onlarca yıl geçer, kimi zaman da birkaç haftada onlarca yıllık şey olur."

Şu anda onlarca yıllık şey yaşanıyor. Kapitalist toplumun sınıflı yapısı pandemi öncesine göre çok daha açık bir biçimde görülüyor. Nüfusun büyük bölümü sermaye sınıfının, kazanacağı paradan vazgeçmektense emekçilerin, emekçi çocuklarının ya da emekçi ailelerindeki yaşlıların ölmesini tercih edeceğini açıkça fark etmiş oldu.

Kapitalist ekonomi ve onun ölüm politikası ile karşı karşıyayız. Kapitalizm tehdit altına girince sihirli bir para ormanı ortaya çıkıyor! Ya da Sergio Leone/Clint Eastwood'un Western filmi "İyi, Kötü, Çirkin" in metaforuna dönecek olursak gerçekten de orada bir yerde açılması beklenen altın hazineleri var. Milyonlarca, belki de milyarlarca insan şimdi görüyor ki kemer sıkma politikası her zaman bir siyasal seçim ya da araç olmuştur. Sermaye sınıfının yaptığı bu seçim, küresel düzeyde milyonlarca işçinin erkenden mezara girmesi anlamına gelmektedir.

Bu pandemi krizinin sonucu ne olacak? Yenilenen bir kemer sıkma dönemine mi geçilecek, ücretlerde kesintiye mi gidilecek, küresel olarak işçi sınıfı biraz daha aşağılanıp biraz daha mı mülksüzleştirilecek? Yoksa bu kriz kapitalizme mezar olup, sosyalizmi, eko-sosyalizmi ve nihai olarak komünizmi mi getirecek?

Çirkin: Kapitalizm

Kapitalizm yukarıdan aşağıya yönelen bir sınıf savaşıdır (Harvey, 2005). Bu savaş 1970'li yıllarda Reagan-Thatcher-Pinochet tarafından getirilen neoliberal kapitalizm ile birlikte işçilerin emek güçlerinin sömürülmesinin daha da yoğunlaşmasına, zenginlik, gelir, konut, sağlık, yaşam, ölüm vb. alanlardaki eşitsizliğin artmasına neden olmuştur. (İşçiler ya da işçi sınıfı darken işçi sınıfının tüm katmanlarını kast ediyorum – vasıfsız işçiden profesyonellere kadar).

Gezegimizdeki en zengin ülkelerde sokaklarda ya da çadırlarda uyuyan milyonlarca evsiz, gıda bankalarının desteğiyle ya da gıda yardımlarıyla yaşayan milyonlar vardır. Yoksullar giderek daha da genç yaşta ölmektedirler. Ne kadar uzun yaşadığımız, ne kadar hastalandığımız toplumsal sınıfınıza bağlıdır (Lydall ve Prynne, 2013; Hill, 2018, 2020).

Birleşik Krallıkta (Equality Trust 2019),

En zengin beş aile 13 milyon insanın sahip olduğu zenginlikten fazlasına sahiptir.

Birleşik Krallıktaki en zengin % 1'lik kesim nüfusun % 80'inin, yani 53 milyon insanın sahip olduğu zenginliğe sahiptir.

14 milyon insan, yani nüfusun beşte biri yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bunların dört milyonu yoksulluk sınırının altında yaşarken, 1.5 milyonu ise temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak kadar yoksuldur.

Küresel olarak baktığımızda Oxfam'ın araştırması göstermiştir ki 2020 yılına kadar dünyanın 2153 milyarderi gezegen nüfusunun yüzde 60'ını oluşturan 4.6 milyar insandan daha fazla zenginliğe sahip olmuştur. Dünyadaki en zengin 22 adam, Afrika kıtasındaki tüm kadınların sahip olduğu zenginlikten daha fazlasına sahiptir (Oxfam, 2020).

Korona virüsü toplumun sınıflı yapısına dikkat çekmiş, özellikle de kapitalizmin ırklandırılmış ve sınıflandırılmış yapısını gözler önüne sermiştir. İşçi sınıfının en yoksul katmanları, siyah ve beyaz işçiler toplumdaki diğer gruplara oranla daha çok ölmektedir. Britanya'nın en yoksul bölgelerinde yaşayan insanların korona virüsünün yarattığı enfeksiyon nedeniyle ölme riski en zengin bölgelerinde yaşayanlara göre iki kat fazladır (Gray, 2020). "Eğer siyahsanız, Asyalıysanız, engelliyseniz ya da düşük ücretli bir işçiyse ölme ihtimaliniz nüfusun geri kalanına oranla dört ya da beş kat fazladır" (Kellaway, 2020). Pashkoff'un (2020) belirttiği gibi "düşük ücretler, yoksulluk ve alta yatan başka tıbbi sebeplerin virüse karşı insanları daha savunmasız hale getirdiğini görmezden gelemeyiz. Irk, sınıf ve toplumsal cinsiyet kesişimselliği son derece önemlidir ve göz ardı edilemez."

Umursamaz ve cezalandırıcı toplumun izlerini ve yaralarını taşıyan milyonlarca işçi, siyah, beyaz, erkek ve kadın vardır. İster koronavirüs pandemisinde olsun, ister kapitalizm denen pandemi de olsun orantısız olarak en fazla sıkıntı çeken işçi sınıfıdır. Bu da ırklandırılmış ve cinsiyetlendirilmiş bir sınıf meselesidir.

Kötü: Boris Johnson ve Birleşik Krallık hükümetinin pandemiye verdiği yanıt

Birleşik Krallık hükümetinin pandemiye verdiği rahat, umursamaz, ihmalkâr ve yalancı tepki tüm dünyada kötü bir şöhret edindi. 20 Mayıs 2020 tarihinde Covid-19 pandemisi nedeniyle Birleşik Krallık'ta ölenlerin sayısı 50 bini bulmuştu. Bu satırları yazdığım sırada (27 Mayıs) 60 bine yaklaşan ölüm oranlarıyla nüfus bazında dünyadaki üçüncü en yüksek ölüm oranı Birleşik Krallık'ta oldu (Quinn, 2020). İstatistik kurumlarının resmi rakamları hükümetin bildirdiği rakamlardan

daha yüksek. Hükümetin pandemiye karşı tutumu yaygın bir biçimde eleştirilirken Avrupa'daki en yüksek ölüm oranları nedeniyle soruşturma başlatılması çağrıları var (Campbell et al, 2020). İtalya'dan Avustralya'ya kadar pek çok yazar Johnson hükümetinin "ahmaklığı" eleştirirken örneğin Yunanistan'daki epidemiyologlar "sürü bağışıklığı" politikası nedeniyle Boris Johnson'ı yetkin olmamakla suçladılar (Henley, 2020).

Hükümetin zalimliği, beceriksizliği, "sürünün içinden iyileri ayıklama" stratejisi belgelerle kanıtlandı (bkz. Örneğin Kellaway, 2020, Redflag, 2020). Birleşik Krallık hükümeti Engels'in 1845 yılında "toplumsal cinayet" olarak tanımladığı suçu işlemiş oldu. Binlerce yaşlı, zayıf, hasta, ekonomik olarak üretken olmayan yurttaşın bile rek ya da bilmeyerek ölüme mahkum edildiğine tanık oluyoruz.

Bu toplumsal öjenidir, Ayn Rand'ın felsefesidir; Friedrich von Hayek'in "bırakın yoksullar ve zayıflar ölsün" anlayışıdır. Pandeminin yayılmasına izin veren "sürü bağışıklığı" anlayışı, resmi olarak inkar edilse de açıkça bu politikayı izlemektedir.

Bugün (27 Mayıs) Boris Johnson karantina kısıtlamalarının hafifletilmesinden duyduğu memnuniyeti açıklarken aslında bizlere daha fazla insanın ölecek olmasından mutlu olduğunu söylüyor. Çünkü bu gidişle ön cephelerde çalışan otobüs şoförleri gibi işçiler ölmeye devam edecek. Okullar da aynı şekilde. Mayısın ortasında ve sonunda Johnson devlet okullarının açılmasını tavsiye etti. Ama seçkinlerin özel okullarının açılacağına dair en ufak bir işaret yok. Eton, Harrow ya da Roedean gibi özel kolejlerin açılması için herhangi bir baskı yok.

Bedava okul yemeklerini tırpanlayan, ikiden fazla çocuğu olan ailelere verilen yardımları kısıtlayan bir hükümetin, çocukların okula dönmelerini istediğini söyleğinde gerçekten çocuklarımızın yararını düşündüğüne inanmamız mı bekleniyor?

İyi

Karantina ile birlikte ülkede ve dünyada hiç şüphesiz daha hoş, daha temiz bir çevreye sahip olduk. Kuşların ötüşünü duymaya başladık, daha temiz bir hava teneffüs ediyoruz, kirliliği daha

az hissediyoruz. Mahallelerimizdeki kuşları ve çiçekleri birçoğumuz ilk kez fark ediyor ya da isimlerini öğreniyoruz. Britanya’da ve tüm dünyada daha fazla şehirde bisiklet yolları yapıyor. Kimi işçiler için pandeminin (bedeniyle çalışanlar için değil tabii) evden çalışma, işe gidip gelmek için harcanan zamandan kazanılması, daha az kirlilik gibi daha uzun vadeli bazı yararları da olacak. Örneğin Twitter 5000 çalışanın kalıcı olarak evden çalışmasına izin verecek.

Neoliberal kapitalizmin maskesi düşüyor. Makro düzeyde milyarlarca insan yurttaşların yerel kolektif ve dayanışmacı eylemler içine girebileceğini görüyor. Dünya çapında milyonlarca insan neoliberalizmin “her şeyi piyasaya bırakma” anlayışının devlet planlamasından daha etkisiz olduğunu görüyor. Örneğin binlerce yerel topluluğun mahallelerindeki savunmasız insanlara yardım etmek için bir araya geliyor olmasının altında yatan bir ideoloji var. Kâr amacı gütmeyen topluluk hizmetinin mümkün olduğu anlaşılıyor.

Noam Chomsky’nin (2020) söz ettiği gibi “çağdaş sosyoekonomik düzenin patolojisini” gören milyonlarca kişiyiz. Milyonlarca kişi kralın çıplak olduğunu, sadece piyasanın kârlılığına tepki veren, kamu yararını düşünmeyen neoliberal sistemin çıplaklığını görüyoruz.

...

Şu anki ideolojik ve somut mücadelemizin kapitalizmi yok edebileceğine şahit oluyoruz. Eko-sosyalist bir hayal gücüyle, geleceğin komünist toplumunu hayal ederken kötüyü canlandırmayacağımızdan, kinci kapitalizmin çirkin yüzünü yeniden görmeyeceğimizden emin olmalıyız. Disiplinli bir biçimde örgütlenip Marksist analizin ışığında yol almazsak şu anki mücadelemiz mutlu sonla bitmeyebilir.

Kaynakça

Denis Campbell , Frances Perraudin, Nicola Davis, and Matthew Weaver (2020) Calls for inquiry as UK reports highest Covid-19 death toll in Europe. The Guardian, 5 May. Online at: <https://www.theguardian.com/world/2020/may/05/uk-coronavirus-death-toll-rises-above-32000-to-highest-in-europe>

Noam Chomsky (2020) Ventilator shortage exposes the cruelty of neoliberal capitalism. Truthout, 1 April. Online at: <https://truthout.org/articles/chomsky-ventilator-shortage-exposes-the-cruelty-of-neoliberal-capitalism/>

Equality Trust (2019) 5 December. UK’s Five Richest Families Now Own More Wealth Than the Bottom 13 Million People. 5 December. Online at: <https://www.equalitytrust.org.uk/news/uk%E2%80%99s-five-richest-families-now-own-more-wealth-bottom-13-million-people>

The Good, the Bad and The Ugly (1966) Film directed by Sergio Leone. Online at <https://www.netflix.com/title/553500>

Jasmine Gray (2020) People In Poorest Areas Twice As Likely To Die From Covid-19 As Those In Affluent Areas. Huffington Post, 1 May. Online at: https://www.huffingtonpost.co.uk/entry/ons-coronavirus-deprived-areas-mortality-rate_uk_5ea-be304c5b65156135bb5c4

David Harvey (2020) Coronavirus requires a collective response. Tribune, 25 April. Online at: <https://tribunemag.co.uk/2020/04/david-harvey-coronavirus-requires-a-collective-response>

John Henley (2020) ‘Complacent’ UK draws global criticism for Covid-19 response. The Guardian, 6 May. Online at: <https://www.theguardian.com/world/2020/may/06/complacent-uk-draws-global-criticism-for-covid-19-response-boris-johnson>

Dave Hill (2018) Education and social class: a Marxist response. In R. Simmons and J. Smyth (eds.), Education and Working Class Youth. London: Palgrave MacMillan. Online at: <http://www.ieps.org.uk/media/1140/hill-2018-education-and-social-class-in-r-simmons-and-j-smyth-education-and-working-class-youth-pre-publication-proofs.pdf>

Dave Hill (2020) YouTube presentation: Coronavirus, Capitalism and Socialism. Labour Left Alliance, 20 May. Online at https://www.youtube.com/watch?v=JXvk00tRaRA&feature=share&fbclid=IwAR14C082CXTdnmaBoa7_DfEjBS-NYYfw4pdCR9jss97eb5IVU5X-ITSOv78. (Dave Hill is speaking from 2.27 to 18.19 of the video, and concluding the meeting/ session, 1.23.33 to 1.32.40)

Dave Kellaway (2020) We are not all in the same boat. Socialist Resistance, 22 May. Online at: <http://www.internationalviewpoint.org/spip.php?article6615>

Vladimir Lenin. (1918/1999) The State and Revolution: The Marxist Theory of the State and the Tasks

of the Proletariat in the Revolution. Online at <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/state-rev/>

Vladimir Lenin (1918) The Chief Task of Our Day. Online at: <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1918/mar/11.htm>

Ross Lydall and Jonathan Prynne (2013) London's rich get 18 more healthy years. Evening Standard, 18 September. Online at: <http://www.standard.co.uk/news/health/london-s-rich-get-18-more-healthy-years-8824143.html>

Oxfam (2017) Just 8 men own same wealth as half the world. Oxfam, 16 Jan. Online at: <https://www.oxfam.org/en/press-releases/just-8-men-own-same-wealth-half-world>

Oxfam (2020) World's billionaires have more wealth than 4.6 billion people. Oxfam International. 20 Jan. Online at: <https://www.oxfam.org/en/press-releases/worlds-billionaires-have-more-wealth-46-billion-people>

Susan Pashkoff (2020) Women's Labour and C-19. Socialist Resistance, 20 May. Online at: <https://socialistresistance.org/womens-labour-and-c-19/19991?fbclid=IwAR0Led1oNsgFN-ncr4Uh81Sj9r3ndSAR4W5jj4vVr1BUGYV9Yyd-DJBMxcrv4>

Ben Quinn (2020) Excess UK deaths in Covid-19 outbreak approach 60,000. The Guardian, 26 May. Online at: <https://www.theguardian.com/world/2020/may/26/uk-coronavirus-deaths-weekly-covid-19>

RedFlag (2020) The Impending Catastrophe and How to Combat it. RedFlag online, 24 March. Online at <https://www.redflagonline.org/the-impending-catastrophe-and-how-to-combat-it/>

[1] Dave Hill'in "The Good, the Bad and the Ugly: Coronavirus, Capitalism and Socialism: a Marxist Response" başlıklı makalesinden pandemi ile ilgili bölümler kısaltılarak çevrilmiştir.

Pandemiden sonra eğitim

Ünal Özmen

Kitlesele risklerin kitlesele bilinç ve tutum değişimini tetikleyeceğini, Covid-19 virüsünün neden olduğu pandeminin toplumsal yapıların küresele düzeyde yeniden şekillenmesine yol açacağını düşünener az değil. Hayatın, hayatta kalmaktan ibaret biyolojik varlığın sürdürülmesine indirgenip, tüketim alışkanlıklarının ve bunun sonucu olarak üretim biçim ve ilişkilerinin (ekonomik) değişime uğrayacağı kuşku götürmez bir gerçektir. Sürecin bu yönde ilerleyeceğini iddia edenlerin bu yeni durumun siyasal sonuçlarına ilişkin öngörülerini İki gruba ayırabiliriz: (1) "Hayatta kalma" mücadelesi, içgüdüsel (hayvani) tepkilerle karar verme eğilimini tetikleyecek ve otoriter yönetimler güçlenecek. (2) İnsan hayatını tehlikeye atan ve risk yönetimi başarısız bulunan politikaları sorgulayan kitleler, evrensel dayanışma içine girip yeni ve demokratik bir sürecin kapısını aralayacak. Üçüncü ve muhtemel gözükene bir diğer şık mevcut durumun korunması; 'Yok bir şey, normal hayatınıza dönün!' denilerek hiçbir şey olmamış gibi hayata kalınan yerden devam edilmesi birinci şıkın gerçekleşmesi anlamına gelir. 'Dikkat ederek kaldığınız noktadan devam edin' denen "Yeni normal" başka anlama gelmez.

Üretim biçimlerini tüketim alışkanlıklarının belirlediği bir süreçteyiz. Mevcut tüketim alışkanlıklarımızdaki değişimin üretim biçimini ve servet edinme yollarını ve sahiplerini değiştirmesi de kaçınılmazdır. O nedenle kapitalizm, edinmeniz için yarım asrını verdiği alışkanlıklarımızın değişmesine kolay kolay rıza göstermeyecektir.

Daha çok ve anlamsız tüketim çılgınlığını tahrik etmeye devam edilecek. Trump, Amarıkalı otomobil üreticilerine daha çok fosil yakıt (petrol) tüketen güçlü araçlar üretmelerini salık verirken bunu yapmaya çalışıyordu. Petrole bağlı ABD ekonomisinin ayakta kalabilmesi için ABD vatandaşlarının emisyonu düşürmemesi lazım. İlginçtir ki Trump'ın çağırısı tüketicilere değil üreticilerdir; çünkü halkın, verileni tüketeceğinden kuşku duyulmuyor.

Ya hayatta kalma içgüdüsele tüketim alışkanlıklarını etkiler, insanlar ihtiyaçlarını ihtiyaç duydukları kadar tüketir, telaşla makarna stoklayanlar yarına kalması olanaksız günlük fast food tüketiminden uzaklaşırsa? O zaman iş değişir; üretimden gelen gücünü kullanamayan toplum, tüketimin de bir gücü olduğunu fark edebilir. İşte bu kapitalizmin felaketi olur. Kapitalizm var gücüyle mevcudu korumaya çalışıyor. Bu nedenle Türkiye'nin İslamcı iktidarı, konut kredi faiz oranıyla halkını tatil kredisi kullanmaya teşvik ederek sistemin ayakta kalmasını (ABD için bu petroldür) sağlamaya çalışıyor. Neoliberal hükümetlerin, pandemi koşulları ortadan kalkmadan parasal teşviklerle halkı günlük yaşamına dönmeye zorlanmasını, "normalleşme" çağırısı ve çabasını, insanların gerçek anlamda kendi normallerine dönme olasılığının gerilimli telaşının belirtisi saymak gerekir.

Sistem, bir taraftan "normale" dönmeyi teşvik ederken öte yandan pandemi önlemleri kapsamındaki "sosyal mesafe"nin korunmasına ve

hatta mesafenin daha da uzatılmasına özel bir önem veriyor. İnsanlar arası teması kesme konusundaki bu özel çaba, demokratikleşmeye, krizin faturasını kontrol etmeye fırsat sunan topluşip toparlanmayı engelleme niyetinden kaynaklanıyor. Neoliberalizmin en çok korktuğu bu, topluluk olma. Onun için bütün toplanma alanlarını dağıtırlar. Pandemi koşullarının zorunlu uygulaması uzaktan eğitimi kalıcı olarak dijital platformlardan sürdürme ısrarı, bireylerin hiçbir hal ve şartta yüz yüze gelip temasta bulunmalarının engellenmesinin yolu olarak görülmeli.

Pandemi döneminde teknolojik araçların olanaklarıyla yürütülen uzaktan eğitim, zorunluluğun sonucu olsa da neoliberal eğitimin maliyet, zaman, küresel kültürün ulusal müfredatlara sızması ve toplum bilincini tek merkezden oluşturma, insanlar arası ilişkiyi zayıflatma gibi yönelimlerine yeni fırsatlar sunmuştur. İnsanlar arası mesafeyi uzatan teknolojik her uygulama toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkilese de teknoloji, sonuçlarıyla değil, sağladığı kolaylıkla akılda kalır, kabul görür. Suyun çeşmelerden akmasının sağladığı kolaylık karşısında köy kadınlarının sosyalleşmesinin sekteye uğradığını dile getiren Kathimerini (Yunanistan) yazarına hak vermemezlik edemeyiz.

Teknolojinin sağladığı kolaylık, teknolojik aletlerin olur olmaz yerlerde insan ilişkilerinin düzenlenmesinde kullanımının yol açtığı olumsuzlukları görmeyi engelliyor ve neoliberalizmin insansızlaştırma planına muazzam bir meşruiyet sağlıyor. Uzaktan eğitimin iş yaşamında da uzaktan çalışma biçiminde karşılık bulması kaçınılmazdır. Birçok şirket, fiziken iş yerinde bulunmayı gerektirmeyen çalışanlarını daha düşük ücretlerle uzaktan çalıştırmaya devam edecek. Eğitimin müstakilleşmesi öğrencinin, öğretmenin ve okulun anlamını tartışılır hale getirirken müstakil çalışma da emeğin anlam ve değer yitimine yol açacak.

Pandemiden sonra eğitimin rotasını, hiç kuşkusuz halkın, sağlığını hiçe sayanlardan hesap sorup sormaması, kamusal yaşamın savunulup savunulması belirleyecek. İtiraf etmek gerekir ki sistem muhaliflerinden daha atik davranma avantajına sahip. Eğitimi insanlaşma çabası-

nın mevzisi sayanların henüz bir iddiası ortada yokken sistem, sözcüleriyle mesajını yaymaya devam ediyor. "Günümüzde insanların bazıları uzaktan eğitim ve e-Öğrenme gibi konulara karşı çıkıp böyle öğrenme olmaz herkese sınıf ortamları gerekiyor savını öne sürerken, çoğu insan e-Öğrenmenin yararlı ve etkili olduğunun farkına vardı. (...) sosyal mesafenin korunarak, işbirliği ortamlarının yaratılması ve farklı ve yaratıcı ortamları geliştirici yapısı e-Öğrenmeyi artık birinci plana sürüklüyor. Geçmişte sadece destek materyali veya destek sistemi olarak görülen uzaktan eğitim sistemleri ise artık ana akım öğrenme yapıları haline dönüşüyor." (Prof. Dr. Gonca Telli, Maltepe Ü. İşletme ve Yönetim Bil. Fak. Dekanı, Hürriyet, 29 Haziran)

Eğer pandemiden sonra eğitim halkın eğitimi olacaksa uzaktan eğitimi "işbirlikçi", "yaratıcı ortam", "geliştirici yapı" olarak gören bu cahillere bir yanıtımız olmalıdır.

COVID-19 Krizi Döneminde Cinsiyet Rollerine Dayalı Eşitsizlik

Doç. Dr. Aylin Demirli Yıldız[1]

Kriz kavramı "Bir bireyin, grubun, örgütün ya da topluluğun normal işlevlerini yerine getirmesini engelleyen ve acil ilgi ve çözüm gerektiren, tole-re edilemeyen, sıra dışı, beklenmeyen bir durum ya da ani değişiklik" olarak tanımlanabilir (Colorado State Department of Education, 1990). Sosyal bir varlık olarak insan; yaşamı boyunca ayrılık ve boşanma, iş kaybı, iflas, saldırıya uğ-rama, aile içi şiddet, tecavüz, trafik kazası, ani hastalık, sakat kalma ve ani ölümler, kişisel kriz deneyim ve dönemlerinin yanı sıra savaş, terör, doğal afetler, büyük çaplı ekonomik afetler gibi toplumsal kriz dönemleri yaşayabilir.

Bu kriz dönemlerinin en belirgin özelliği, daha önceki yaşam deneyimleri sonucu kazanılmış başarılar ve denenmiş çözüm yollarının, önemli yaşam hedeflerine ulaşma ve çeşitli olayların üstesinden gelmede yetersiz kalmasıdır (Sonneck, 1985). Diğer bir ifadeyle, kriz dönemi, bireyin çeşitli durumlar veya yaşam olayları ile karşı-laştığında sahip olduğu baş etme becerilerinin yetersiz kalması sonucu ruhsal dengenin sarsıldı-ğı hatta önemli hasar alabildiği bir süreçtir. Öte yandan kriz, patolojik bir durum değildir. Zira, kriz ve kriz dönemleri hiç beklemediğimiz bir anda ve ne yaparsak yapalım asla hazırlıklı ve yeterli olamayacağımız bir şekilde, bütünlük ve süreklilik gibi, varlığımızı yasladığımız temel hayat referanslarımıza inen ani bir darbedir. Bizi geçmişimiz ve geleceğimizden -şiddetine bağlı olarak- belli bir süre için koparan bir zamansızlık halidir.

İçinden geçtiğimiz süreçte, tüm insanlık hiç beklemediğimiz bir anda ne yapsak hazırlıklı

olamayacağımız küresel bir kriz sürecine girdik. Bu süreçte, bizi geçmişimiz ve geleceğimizden koparan bir zamansızlık hali yaşadık ve yaşıyoruz. Virüsün bulaşma hızı ve yoğunluğu insanlığı hızlı bir davranış değişikliğine zorluyor; bireylerin yoğun kaygı ve panik yaşamasına neden oluyor. Sadece birkaç gün içinde iş rutinimiz değişti, sosyal yaşam alışkanlıklarımız "yanlış" olarak etiketlendi, okullar kapandı ve tüm gelecek planları belirsizliğe gömüldü. Üstelik tüm dünyada devam eden garip bir "ölüm sayar" takibi yapıyoruz. "Bugün ölü sayısı kaçta çıkmış?", "Kaç kişiye test yapılmış?", "Kaç kişi enfekte olmuş?" gibi sorular günlük rutininizin öylesine bir parçası oldu ki zaman içerisinde kanıksar olduk. Bugün geldiğimiz noktada sadece Türkiye'de 2 ay içinde 4500'den fazla can kaybı yaşandı. Oysa biz diğer ülkelerdeki vahim sayılara odaklanarak kendimizi rahatlatmaya çalışıyoruz. Öte yandan her gün gözümüzün önünde uçuşan rakamlar bize zihnimizden ve bilinçli benliğimizden uzaklaştırıp yok saymaya çalıştığımız bir bilgiyi tekrar ediyor: Tehlikeydesin!

Bu bilgiyi uzaklaştırmaya çalışmamızın en temel nedeni mevcut baş etme becerilerimizin, rutinlerimizin ve davranış kalıplarımızın günümüzü ve geleceğimizi belirlemede, kendimizi güvenceye almada yetersiz kalıyor olması; oysa bu belirsizlik hali kriz süreçlerinin en temel özelliklerinden birini oluşturuyor. Sonuç olarak, yepyeni bir süreçte uzun soluklu ve düşük yoğunluklu bir krizde yaşamayı öğrenmeye çalışıyoruz. Öte yandan, pek çok araştırma, çeşitli düzeylerde krize maruz kalmanın hem bireylerin hem toplumların psikolojik yapısını uzun vadede önemli

ölçüde bozduğunu ortaya koymaktadır (Zeidner, 2006). Diğer bir ifade ile bireylerin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü, mal varlığını ve diğer kendine ait varlıklarını, tanışıklık/aşinalık ve kontrol edebilirlik duygusunu, önemli değerlerini, düşüncelerini, yorumlarını, tutumlarını ve varsayımlarını tehdit etmekte olan doğrudan ve dolaylı tehditler travmatik bireyler ve toplumlar yaratmaktadır. Ayrıca, güncel olarak da deneyimlediğimiz ve gözlemlediğimiz üzere krizlere maruz kalmak kişilerin rutin faaliyetlerinin durmasına da neden olabilmektedir (Zeidner, 2006). Özellikle afetler gibi geniş ölçekli kriz durumları sonucunda ortaya çıkan yaşantılar, kaygı, korku ve endişe algısından, yaşam korkusu ve paniğe hatta normalden patolojiğe, anlaşılabilir olandan anlaşılma ve yardımcıdan yıkıcıya geniş bir kapsamda görülebilmektedir (DiGiovanni, 2004). Tüm bunların yanı sıra kızgınlık, reddetme, odaklanma bozukluğu ve uyku bozukluğu hatta depresyon gibi sorunlar da görülebilmektedir. Bunlara, uyku bozuklukları, kendini üzgün hissetme, endişe, kaygı, artan alkol ve sigara tüketimi de eklenebilir (Nandi, Galea, Ahern ve Vlahov, 2005).

Kriz, bireyin sahip olduğu kaynakları ve baş etme mekanizmalarını aşan düzeyde tolere edilemeyen durumlar ve olaylar olarak tanımlanabilir (James ve Gilliland, 2005). Kriz sürecinin sonucunda, psikolojik dengenin var olan baş etme mekanizmaları ile çözülemeyecek düzeyde bozulduğu düşünüldüğünde bireyin psiko-sosyal ve toplumsal özelliklerinin krizin travmaya dönüşüp dönüşmemesinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Roberts, 2000). Diğer bir ifade ile, özellikle kırılgan bireyler ve kırılgan toplumsal kesimler açısından süreç çok daha riskli, zorlu ve belirsiz bir hal almaktadır. Oysa, sosyo-ekonomik durum, duygusal desteğin varlığı ve krizin doğası bireyin krizi ne kadar sürede çözümleneceğini ve düzenli işlevselliğe geri döneceğini belirlemede önemlidir. Ancak, güncel deneyimde görüldüğü üzere kriz dönemlerinde yaşamsal endişelere çoğunlukla sistemin kendi ürettiği yeni zorluklar eklenmektedir; zira kriz dönemleri süreçte tolere edilebilen veya kabul edilmiş olan pek çok semptomun ve sistem zafalarının daha şiddetli deneyimlenmesine sebep olmaktadır.

Türkiye ve diğer pek çok ülkede kriz döneminde toplumun en kırılgan kesimlerinden birini kadınlar oluşturmaktadır. İşsiz kalma riski yüksek gruplar arasında bulunan kadınlar, salgının yayılmasını engelleyici tedbirler neticesinde hane içi işler bakımından da en fazla ek yüke maruz kalan kesimi oluşturmaktadır (Alon vd., 2020). Okulların kapatılması (dünya genelinde okula gidemeyen çocuk sayısı %87) ile tam zamanlı öğretmen-ebeveyn rolünün ortaya çıkması, uyulması gereken hijyen standartlarının yükseltilmesi, evde hasta ya da bakım ihtiyacı olan bireylerin bulunma riskinin artması, evin dışından ev işleri için hizmet alımının durdurulması, kadınların iş yerlerinde (ücretli-ücretsiz) çalışma saatleri, işten atılmalar, ücretsiz izin ya da ücretlerin tam ödenmemesi, düşen ev geliri, ev işi yükünün orantısız biçimde kadınların aleyhine artması ve evden çalışma gerekliliği sonucu ev içi roller ile çalışma yaşamının gerekliliklerinin çakışması gibi pek çok zorluğun kriz döneminin yükünün kadınlar açısından katlanarak deneyimlenmesine sebep olduğu görülüyor. Birleşmiş Milletler de (BM) salgın sonrası yayımladığı raporlarda salgının gelişmekte olan ülkelerdeki kadın ve kız çocuklarının ev içi yüklerini arttırdığını vurgulamaktadır (BM, 2020). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı yükler sadece Türkiye’de değil neredeyse tüm dünyada hayatın eve sıkıştığı bu kriz döneminde kadınların iş yaşamına dair rollerini devam ettirmede zorlanmasına sebep olmaktadır.

Kısacası, salgın döneminde kadınların ev içi yükündeki önemli artışın yanı sıra çalışan kadınlar açısından önemli bir rol karmaşası ortaya çıkmış görülmektedir. Buna ilişkin öncü çalışmalarında Utoft (2020) ve Shurchkov (2020) akademisyenlerin iş yükünü incelemişlerdir. Bulguları, yalnız yaşayan ve çocuğu olmayan kadın akademisyenler ve erkek akademisyenlerin salgın döneminde eve kapanma sürecinde yayımlarında artış olduğunu; öte yandan evli ve çocuğu olan kadın akademisyenlerin “ev ve iş dengesini kurma” zorluğunun artması nedeni ile derslerini devam ettirmede güçlük yaşadığını ve yayımlarında önemli bir azalma olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer bir bulguyu Florida Üniversitesinde görev yapan kadın akademisyenler “the unsuccessful application of behaviour analysis to

balancing work, homeschooling, and parenting during the COVID-19 Global pandemic” (Küresel COVID-19 salgını döneminde iş, evde okul ve ebeveynliğin dengesini kurma denemesinin başarısız davranış analizi) isimli ironi içeren makalelerinde görmek mümkündür. “Akademik annelerin güncesi” ismi ile yayınladıkları çalışmada kadın akademisyenler olarak üstlendikleri ev içi rollerin yükünü akademik üretimde ortaya çıkardığı engelleri son derece renkli bir dil kullanılarak ele almış ve bildiri olarak yayınlamışlardır. Sadece akademik yayınlar değil pek çok popüler yayın ve popüler figür de sosyal medya paylaşımları ve gazete yazıları gibi farklı mecralarda salgın dönemin gündelik yaşamlarında toplumsal cinsiyet temelli yüklerin yol açtığı rol karmaşaları sonucunda yaşadıkları zorluğu ifade eden yazılar kaleme almış durumdadır. (bknz. Nagehan Alçı, “Evde Hayat Nasıl Geçiyor? 29/03/2020, Habertürk <https://www.haberturk.com/yazarlar/nagehan-alcı/2628051-evde-hayat-nasil-geciyor>).

İçinden geçtiğimiz salgın döneminde, tüm bu ev içi yük ve sorumluluklardaki artış ve karmaşanın ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Zira, ataerkil ağ içerisinde varoluşu genelde ev içi alanda tanımlanmış olan kadınların, ağırlıklı rolleri de genelde ev içi yaşama dairdir. Bu rollerin başlıcaları ise ‘annelik ve karılık’tır. Üstelik, bu roller bir kadının neredeyse tüm yaşamı boyunca devam eder. Çalışan bir kadın bile toplumda daha çok yaptığı işle değil, yukarıda sayılan rollerine bağlı göre konumlandırılır (Mason, 2013). Haliyle, kadınların çalışma hayatında az yer almalarında en önemli neden ev işleri/bakım hizmetlerinin başat görevleri olarak hem toplum tarafından hem de kendileri açısından içselleştirilmiş olmasıdır. Bu içselleştirilmiş görev dağılımı sonucunda erkeklerin yüzde 0,83’ü için ev işleri/bakım hizmetleri haftada 30 saatten az çalışmalarının nedenlerinden biri olurken bu neden kadınların yüzde 44,4’ü için işgücü dışında kalmanın gerekçelerinden birini oluşturmaktadır.

Özellikle 1960’lı yıllarda yükselen feminist hareket ile birlikte kadın ve kadınlığın doğası üzerine yapılan çalışmalar bu içselleştirilmiş ve sistematik hale gelmiş rol dağılımının kadın-erkek eşitsizliği, kadınların nasıl ezildiği ve onları

ezen ataerkil sistemin nasıl bir olgu olduğu; ataerkilliğin kadınlar üzerinde kurduğu tahakküm ve bu tahakkümün nasıl işlediğini ele almaktadır. Oysa, ataerkillik, sadece ‘sistem’ kavramıyla açıklanabilecek bir gerçek değildir. Sistem kavramı, işleyen bir süreci ve düzeni tanımlar. Oysa, ataerkillik sistem-üstü bir olgudur, daha çok bir yapı veya yapılanmadır. Kandiyoti bu içselleştirilmiş eşitsiz görev dağılımını oluşturan yapıyı (1997) ‘ataerkil pazarlıklar’ kavramı ile oluşan bir olgu olarak açıklamaktadır. Kandiyoti, bu terimle iki cinsiyet arasında geçen, her ikisinin de rıza gösterdiği ama bunun yanında zaman içerisinde değişebilen, karşı koyulabilen ve yeniden tanımlanabilen bir ilişki ağına dikkat çekmektedir. Bu pazarlıkların niteliği toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte, kadınların aktif veya pasif direnişlerinin hem niteliğini hem de biçimini etkilemektedir. Üstelik Ataerkil düzen birebir erkeklerin yarattığı düzen değildir, modern öncesi kökleri de sağlamdır ancak kapitalizm ile güçlenmiş bir yapıya sahiptir. Ataerkil yapılanma ve ataerkil pazarlıklar kapitalizmden önce var olmakla birlikte kapitalizmin gelişimiyle onunla eklemlenerek, yeni bir şekle bürünmüştür. Dolayısıyla bugün, kapitalizmden bağımsız olarak ataerkilliği ele almak mümkün değildir. İş bölümünün kadın aleyhine kurulduğu, kamusal alandan dışlanmış, ya da kamusal alanda varlığı sınırlandırılmış bir yapıda kadınlar ancak var olana eklemlenerek yaşam alanı kurmaktadır (Yavuz, 2015).

Dahası kapitalizmin talepkar varoluşu kadın hareketinin güçlenmesi ve değişen ebeveynlik rolleri ile birlikte erkekler açısından da zorlayıcı olabilmektedir. Connell’a (1998) göre, erkek olmanın bazı ağır bedellerini ödeyen(!) çoğu kişi, memnun olmasa bile toplumun beklentileri doğrultusunda erkeklere ait davranış kalıplarını benimsemek zorunda kalmaktadır. Değişime zorlanan ataerkil yapı bir yandan erkekler için ev ve çocuk bakımının yükünü paylaşmayı öncelikle süregiden kapitalist sistem sadece işe odaklanmayı ve iş yaşamında en yüksek verimi ve üretimi incelemektedir. Bu açmaz erkekler açısından da kadınlar ile aynı düzeyde olmamakla beraber ev içi görevler ile profesyonel yaşamın gerekleri arasında denge kurmayı zorlayıcı bir noktaya gelmeye başlamış görünmektedir (Stadnyk, & Black, 2020).

Son söz olarak, kadınlar bakımından ev işleri ve evde çocuk ve/veya yaşlı bakım hizmetlerini onların asli varoluşsal parçası/ögesi olarak gören ataerkil sistem hem onların işgücüne katılımlarını engelleyen hem de kriz dönemlerinde ekonomik, psikolojik ve sosyal açıdan kırılgan olmalarına yol açan en önemli sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan erkeklerin de kapitalizmin talep ettiği sadece iş yükü odaklı yaşamın ürettiği çelişkilerin yükü altında gün geçtikçe daha fazla zorlandığı görülmektedir (Stadnyk, & Black, 2020). Dahası, salgın döneminin özgün ve uzun süreli davranış değişimi talep eden yapısı ile beraber içinde olduğumuz salgın dönemi toplumsal değişimi zorlayacak yeni bir dönemin tetikleyicisi olmuş görünüyor. Zira, sadece kişisel alanda değil, toplumsal ve siyasal alanda da zaten doğru olmayan eski doğrular geniş toplum kesimleri için hayatı felç ediyor ve sistemin açıkça sorgulanmasının önünü açıyor. Türkiye gibi pek çok ülkenin henüz özellikle emekçinin ve işsizlerin geleceğiyle ilgili kapsamlı bir plan ortaya koyamadığı gerçeğine ek olarak kadınları da içeren tüm kırılgan dezavantajlı gruplara yönelik ayrımcılığın görünürlüğüne artması ile sistemin tüm yönleriyle ağır şekilde sorgulanacağı bir iklim şekillendiği göze çarpıyor. Önümüzdeki dönemde bildiğimiz ve alıştığımız dünyanın pek çok açıdan değişeceği mutlak görülüyor ama değişimin yönü kadınların aktif veya pasif direnişlerinin (bknz. #erkekyerinibilsin tweeter hareketi) hem niteliği hem de biçimi ve yoğunluğu ile belirlenecektir.

Kaynaklar

Connell R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel İktidar*, (çev. Cem Soydemir). Ayrıntı Yayınevi: İstanbul.

Colorado State Department Of Education (1990): *Be Aware Be Prepared. Guidelines for Crises Response: Planning for School/Communities*. Denver. CO.

DiGiovanni, C. (2004). The spectrum of human reactions to terrorist attacks with weapons of mass destruction: Early management considerations. *Prehospital and Disaster Medicine*, 18(3), 253-257.

Fox, C. W. (2020). The representation of women as authors of submission to ecology journals during the COVID-19 pandemic. *Functional Ecology*. doi: <https://doi.org/10.1111/2020.05.29.123455>

[ps://doi.org/10.1111/2020.05.29.123455](https://doi.org/10.1111/2020.05.29.123455)

Greely, H. T. (2020). *Pandemic Fairness and Academia*. <https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2020/05/Isaa030.pdf>

James, R. K., & Gilliland, B. E. (2005). *Crisis intervention strategies*. Belmont, CA: Thomson.

Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Mason, M. A., Wolfinger, N. H., & Goulden, M. (2013). *Do babies matter? Gender and family in the ivory tower*. Rutgers University Press.

Nandi, A., Galea, S., Ahern, J., & Vlahov, D. (2005). Probable cigarette dependence, PTSD, and depression after an urban disaster: Results from a population survey of New York City residents 4 months after September 11, 2001. *Psychiatry*, 68 (4), 299-310.

Shurchkov, O. (2020). *Is COVID-19 turning back the clock on gender equality in academia?* <https://medium.com/@olga.shurchkov/is-covid-19-turning-back-the-clock-on-gender-equality-in-academia-70c00d6b8ba1>

Sonneck, G. (1985) *Krisenintervention und Suisidverdhtung*. Facultasverlag. Wien.

Stadnyk, T. & Black, K. (2020). *Lost ground, Female academics face an uphill battle in post-pandemic World*. *Hydrological Processes Early View* <https://doi.org/10.1002/hyp.13803>

Utoft, E. H. (2020). 'All the single ladies' as the ideal academic in times of COVID-19? *Doi:10.1111/gwao.12478*

Viglione, G. (2020). *Are women publishing less during the pandemic? Here's what the data say*. *Nature* 581, 365-366.

Yavuz, Ş. (2015). "Ataerkil egemen erkeklik değerlerinin üretiminde kadınların rolü: Trabzon örneği" *Fe Dergi* 7(1) , 117-130.

Zeidner, M. (2006). *Gender group differences in coping with chronic terror: The Israeli scene*. *Sex Roles*, 54(3), 297- 310.

[1] Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

E-Diktasyon, D-Diktasyon ve Türleri:

Açık Eğitim, Dışarıdan Eğitim, Uzaktan Eğitim, MOOCs, Elektronik Eğitim, Mobil Eğitim, Online Eğitim

Adnan Gümüş

“Çocuğun sadece bir kişi tarafından terbiye edilmesi doğru değildir, kaldı ki böyle bir şey imkansızdır. İnsanların yaşadıkları şehirden hiç dışarıya çıkmamalarını, mevsimlerin hiç değişmeden devam etmesini istemeye benziyor bu. Bir çocuğu odasından hiç dışarıya çıkarmadan, daima aynı insanlarla muhatap olmak zorundaymış gibi terbiye etmek kadar anlamsız bir yöntem hayal edilebilir mi? Böyle bir eğitim gören çocuğun mahvolması için yeryüzünde bir adım atması, bir basamak inmesi yeterlidir. Çocuğu üzüntüden uzak tutmak yerine ona hissetmeyi öğretmeliyiz. Kimi anne-babalar yalnızca çocuklarını nasıl koruyacaklarını düşünüyorlar; oysa bu yeterli değildir, Ona kendisini nasıl koruyacağını, hayal kırıklıkları ve felaketler karşısında nasıl güçlü duracağını ve her türlü yaşam koşulunda nasıl hayatta kalacağını öğretmek gerekir. Çocuğu yaşamdan koparıyorsunuz ve bunu onu korumak adına yapıyorsunuz; oysa onu donanımlı bir şekilde yaşamın kollarına atmalısınız. Hem yaşamak yalnızca nefes almak değildir ki; işlemektir; uzuvlarımızı, kendimize özgü yanlarımızı, alışkanlıklarımızı, bize var olduğumuz hissini veren bütün donanımımızı kullanmaktır. En çok yaşayan insan en çok yıl saymış olan değil, hayatı en çok hissetmiş olandır.” (J.J. Rousseau, 1762/2009. “Emile, Bir Çocuk Büyüyor” Çev. Ü.Akagündüz, s.13).

E-veya D-Diktasyon: 60 Yıllık Hazırlık Salgın Oldubittisiyle Uygulamaya Geçirildi

17 Mart 2020 tarihli açıklamasında Millî Eğitim Bakanı Ziya Selçuk, TRT stüdyolarını ziyaret sırasında yaptığı açıklamada, uzaktan eğitim sürecinin yol haritasının en ince ayrıntısına kadar hazırladığını belirterek, "23 Mart haftası itibarıyla hangi saatte, hangi ders, etkinlik veya oyunun,

ne şekilde, nasıl yapılacağına ilişkin planlamalar ve altyapıya ilişkin hazırlıklarımız tamam. Deneme çalışmalarımız sürüyor." diye konuştu. Çalışmalara 100'den fazla öğretmenin gönüllü olarak destek verdiğini, çekimlerin TRT'nin İstanbul'da 5, Ankara'da 3 stüdyosunda yapıldığını dile getiren Selçuk, TRT'ye ve öğretmenlere desteklerinden dolayı teşekkür etti.

YÖK MEB'den de daha hızlı ve daha hazırlıklıydı. Tüm üniversitelerde derslerin uzaktan dijital ortamda yapılacağını ilan etti, Sadece Çukurova Üniversitesinde yaklaşık 7 bin ders veya şube, tam sayısını bilmiyorum ama lisansüstü ile birlikte belki 10 bin ders bir hafta zarfında sanal ortama, Microsoft Teams veya Perculus'a aktarıldı.

Bu yazının yazıldığı şu günlerde üniversiteler salgın dışında da derslerin yüzde 40'ını, MEB derslerin %30'unu veya bir dersin bu kadarını uzaktan yapma yönünde şiddetli tavsiyelerde, gerçekçi olarak hoca veya öğretmenlere baskıda bulunuyor. Hatta uzaktan eğitimde geçiş hızında dünyaya modellik ettikleri iddiası taşıyorlar.

Bunun için yıllardır hazırlık yaptıkları ve hazır olduklarını da dillendiriyorlar. Yani yaşananlar salgınla doğrudan ilgili bulunmuyor, N. Klein'ın “şok ekonomisi” gibi salgın okulları, üniversiteleri, topluluk ve toplum olmayı deregüle etmek için büyük bir fırsata dönüştürülmüş bulunuyor.

Maalesef bu yaşananlar e-diktasyona, d-diktasyona karşılık geliyor.

E- veya D-Diktasyonun Tanımı

“E” “elektronik” ve “d” “dijital” sözcüklerine

göndermez. “Diktation”, İngilizcede tek taraflı yazdırma, İngilizce öğretmenlerinin çocuklara yazdırmasıdır. “Dikta” hakim yöneticiyi, iktidar sahiplerini, çoğu kez “diktatör” örneğinde en üstünü, tek bir kutsal temsilciyi ifade etmektedir. Sözcüğün İngilizce ve Latince köklere bağlanması bugünkü küresel hakim kültüre göndermez.

E- veya d-diktasyon; büyük merkezlerin belirlediği veya doğrudan yürüttüğü TV, EBA, online veya internet gibi sanal veya dijital iletişim araçlarının kullanılması ile senkronik (eş zamanlı) veya asenkronik (sonradan izlemeli) olarak yapılan tek taraflı dikte etme etkinliği, süreci ve sonuçlarını ifade etmektedir.

E-diktasyon ve d-diktasyon; derslerin niteliksel boyutlarının değerlendirilmesine dayalı olarak terimleştirme denemesidir. Yani ne yapıldığının terimleştirilmesidir. Online, sanal veya uzaktan eğitim; yüz yüze eğitime kıyaslandığında çok daha yukarıdan, merkezi, tek taraflı, hatta uzun erimde küresel tek bir merkezden yürütülme riski taşıyan bir diktasyondur.

Eğitim ve Diktasyon Farkı

Daha önce Evrensel’deki köşemde ve Cumhuriyet’te de yazmış bulunuyorum. İçeriksel olarak yapılanın eğitim sayılması için iki ana ölçüt ileri sürülebilir:

1-Yaşantı, diyalog tarzı yaşantı, diyalog;

2- a) Bilgi, b) Beceri, c) Duyarlılık gelişimi.

Diğer bir deyişle diyalog veya ortak yaşantı yoksa; bilgi, beceri, duyarlılık gelişimi yoksa eğitim yoktur.

Diyalog; eşit şartlarda, öznel arasında olur, online veya uzaktan eğitim böyle bir eşitliğe zaten imkân tanımamaktadır.

Diyalog olmadan, bir araya gelmeden insan, kültür ve toplum olma şansı yoktur. Sevgi saygı bizzat yaşantıdır, öğrenme ve eğitim bizzat yaşantıdır, ahlak bir diğeri ile birlikteliktir, birlikte yaşamaktır, yaşatmaktır.

Sanallık; hele de çok erken yaşlardaki, ilkökul yaşlarında, ortaokul yaşlarında, hemen tüm yaşlarda sanallık; bioseksüel gelişimi, psikososyal gelişimi, bilişsel gelişimi, eleştirel düşünmeyi, insan olmayı, birlikte yaşamayı, etiği-ahlakı, realiteyi, mekanı, tarihselliği-kültürü karşılayamaz.

O halde, diyalog ve ortak yaşantının olmadığı, uzaktan belletme veya yazdırmaya dayalı bu yapılanlara e-egitim değil, uygun bir terimle, e-diktasyon denebilir. Hiyerarşik tek yanlı bir dikte ettirme formundadır, diktayı meşrulaştırmaktadır, e-diktasyon sayılır. Dijital anlamda d-diktasyondur.

E-Diktasyon, D-Diktasyon Türleri

E-ve d-diktasyonun çok çeşitli türleri bulunmaktadır. Bunlardan bir kaçısı şu şekildedir:

Mektuplu eğitim,
Radyo üzerinden eğitim,
Televizyon üzerinden eğitim,
Açık ders,
Açık ortaokul,
Açık lise,
Açık öğretim, açık üniversite,
Açık kapı akademi,
Dışarıdan eğitim,
Uzaktan eğitim,
E-elektronik eğitim,
Online (çevrimiçi) eğitim, online sertifika,
Sanal sınıf,
M-öğrenme (mobil öğrenme),
Dağıtılmış (disturbing) öğrenme,
Yeni medya,
Online kitle eğitim (“Massive-open-online-courses-MOOCs”),
MOO, MUD, konu veya belli bir oyun bazlı sanal gerçeklikler, ortak sanal oyun ağları,
Cyberformance (sanal ortak performans etkinlikleri),
EBA,
Sanal eğitim,
MBA
vb.

Tüm bunlar için sadece ekteki Yükseköğretim Kanununda geçen ifadelerle bakmak yeterli olacaktır.

“Uzaktan Eğitim” Altında Yapılanlar E-Eğitim Değil veya D-Eğitim Değil De Neden E-Diktasyon Sayılmalı?

Elektronik e-eğitim olmaz mı, dijital d-eğitim olmaz mı, neden bunlar e-diktasyon, d-diktasyon sayılacak?

Elektrik çok önemli bir icat, dersliklerimiz, okullarımız, eğitim tarzlarımız, öğrenme öğretme yaklaşım ve yöntemlerimiz... tüm bunlar insanın insan oluşuna dair icatlar yani teknolojinin, yol yordamın kendisi değil sorun olan veya sorunu yaratan. Sorunun kaynağı yapılanın niteliği, bu süreçte tekniklerin, yol yöntemlerin neler olduğu ve nasıl kullanıldığıdır. Eğer araç çocuğun gelişimini engelliyorsa, çocuğun veya insanın yerine geçiriliyorsa, onu toplam etki olarak mevcut gelişebileceğinden daha olumsuz yönde etkiliyorsa sorun buradadır. E-diktasyon, d-diktasyon durumunda sorun olan gerek öğrenme imkânlarının (davranış değişikliklerinin) gerekse olumlu öğrenme yani eğitim imkânlarının kendi haline bırakılacak olandan bile geriye, çocuk veya insanların doğal gelişiminden bile daha geriye düşürülmesine yol açılmasıdır.

İnsan Bilgi, Beceri ve Duyarlılıklarını Azaltıcıların, Uzaklaştırıcıların, Körleştiricilerin Eğitim Sayılamayacağına, En Nötr Sıfatla “Diktasyon” Olacağına Gereksinimleri

E-diktasyon, d-diktasyon eğitim fikriyle örtüşmemektedir; aksine çocukların sanal ortamda hanelerine veya odalarına kapatılması onların dünyasını geliştirip genişletmek değildir, aksine yaşamdan koparmak, insandan koparmak, arkadaşından koparmak, topluluklaşmaktan koparmak, duygudan koparmak, sokak ve okul olanaklarından, yaşam olanaklarından ve yaşantılardan mahrum bırakmaktır. Daha daha önemlisi ise gerçeklerden, gerçeklikten koparmaktır.

Bu mekanizma veya etkiler, uzaktan yapılanın neden eğitim sayılamayacağı birkaç alt başlıkta biraz daha açıklanabilir.

a) Öğrenmenin Karşıtı: Uzaklaştırma

En genel anlamıyla öğrenme yaşantı yoluyla

davranış değişikliği ise hayattan uzaklaştırma, yapay hatta sanal ortamlara hapsedme, kapatma, göstermeme öğrenmenin karşıtıdır.

Öğrenme yaşamadır, yaklaşımdır, yakından uzağa doğru, somuttan soyuta doğru bir gidiştir. Uzağın yakınlaştırılması, soyutun hayatla bağlarının kurulmasıdır.

Uzaktan olanı; öğrenmeyi artıran değil eksilten, yaşantıyı ve öğrenme ortamını eksilten ortadan kaldıran şartları oluşturmaktadır. Öğrenmenin karşıtı uzaktan olandır, uzaklaştırma.

b) Eğitimin Karşıtı: Şiddet, Kötülük Etme

Eğitimi anlamak için ölçü eğitim fikridir. Eğitim fikri olumludur; birilerine veya yeni kuşaklara iyilik, güzellik, doğruluk, gerçekliktir kazandırılmasıdır; böyle bir niyet, böyle bir etkinlik, böyle bir süreç, böyle bir üründür.

Eğitim adına “ben kötülük öğreteceğim, çocukları kötü yetiştireceğim” denemez, bunun adı olsa olsa en genel anlamıyla şiddet olur, kötülük olur, ahlaksızlık olur.

c) Öğretmenin Karşıtı, Duygunun Karşıtı: Araç

Öğrenme kendi başına da olur, doğada tek başına kalmış bir çocuk da kendi başına bir şeyler öğrenebilir. Ancak eğitim; birilerince bilinçli bir eylemle gerçekleştirilen bir etkinliktir, dolayısıyla anne babasız, rehbersiz veya öğretmensiz eğitim olmaz.

Öğretmenin karşıtı araçtır; insanın yerine, öğretmenin yerine bunları araçlarla ikame etmeye çalışmaktır.

Eğitim “iyi niyet”, olumlu bir yönelim ise, bunu ancak insanlar yapabilir; araçlar iyi niyetli ve kötü niyetli olamaz, birilerince iyi niyetli veya kötü niyetli olarak kullanılabilirler.

İyiliğin, olumlunun öğrenilmesi duygu içerir, duygulu bir süreçtir. Araçlar öğretmenin yerine geçemeyeceği gibi onun canlılığını, niyetini, duygululuğunu ortadan kaldırdığından öğretmenin, insanın, duygunun karşıtıdır.

d) Topluluğun Karşıtı: Yalnızlaştırma

Antik Çağlarda da günümüzde okul ve akademiler yaşam alanlarıdır, 5-6 yaşlarından başlayıp hayat boyu süren arkadaşlıklardır, kader birliktir, birlikte üzülmeye ve mutlu olmaya, tartışma ortamıdır, diyalogdur, oyundur.

Sosyalleşme okulun en temel işlevlerinden biridir ve bu öyle kuru sığ bir bilgi veya görüş paylaşımı değildir sadece, hemen bütün yaşamın paylaşımıdır.

Okul ve akademi hem aktüel hem de yaşam boyu sürecek topluluklaşmadır, kolektivedir.

İlk üniversitelerden biri sayılan Bologna örneğinden (1088) devam edersek üniversite Ortaçağda öğretme (hoca) ve öğrenme (öğrenci) topluluklarının (universitas magistrorum et scholarium 'Öğretmenler ve Öğrenenler Topluluğu') kurumsal örgütlenmeleri ile ortaya çıkmıştır.

Okullar öğretmeni öğrencisi, nitelikli bilim sanat felsefesiyle; üniversite öğrencisi öğretim elemanı, evrensel bilgi ve becerileriyle, bilimi, araştırması ve özgür tartışma kültürüyle üniversitedir.

Çocukların ve gençlerin kendi hane ve bireysel ekranlarına kilitlendiği, uzaktan veya dijitalize edilmiş bir süreç topluluklaşmanın, kolektivenin, ortaklaşmanın, insanın sosyal realitesinin yok sayılması, olanın da yok edilmesidir.

e) Gerçeği Öğrenmenin, Gerçeğe Uyarlanabilme ve Onu Uyarlayabilmenin Karşıtı: Uçuk Fantaziler, Nevrozlar ve Psikozlar

Freud veya psikanalizdeki tartışmalar dikkate alınırsa genel olarak iç, doğa ve sosyal gerçeklikler olmak üzere üç gerçek türünden söz edilebilir. Çocuğun sağlıklı gelişimi iç ve dış gerçeklik arasındaki bağların sağlıklı bir şekilde gelişmesine bağlı bulunmaktadır. Nevrozlar ve psikozlar gerçeklik algı ve bağlarındaki sorunlara bağlı olarak gelişmektedir. Uzaktan yapılan çocuğu hem diğer çocuklarla doğal duygu ve tepkilerini yaşayacağı iç dünyasından, gerek doğayı çevreyi tanımasından, gerekse sosyal dünyadan kopardığından uzun erimdeki etkileri

tümünden öngörülemediği gibi pek çok soruna yol açacağı, en azından gerçeklik bağlarını zayıflattığı açık bulunmaktadır.

E- veya D-Eğitim Değil E- veya D-Diktasyon: Uzaklaştırma, Mekânsızlaşma, Topluluksuzlaşma, Diyalogsuzlaşma, Duyusuzlaşma, Yaşantısızlaşma, Toplamda Okulsuzlaşma, Toplumsuzlaşma, Gerçeksizleşme ve Gerçekleşemeleşme

E-diktasyon veya d-diktasyon her şeyden önce mekânın ortadan kaldırılması (mekânsızlaşma), bir araya gelmenin tasfiyesi (topluluksuzlaştırma), diyalog olanaklarının zayıflaması (diyalogsuzlaştırma), duygu ve yaşantı imkânının zayıflaması (duyusuzlaşma ve yaşantısızlaşma) şeklinde sayılabilir. Tüm bu süreçlerin ürünü veya sonucu okulsuzlaşma, toplumsuzlaşma, gerçek/leri yakalayamama ve kendini gerçekleştirememedir.

Sanal-dijital dünyayı okul ve üniversitede kullanmak, onlardan yararlanmak başka bir şey, çocuk ve gençlerin sanal-dijital dünyaya sıkıştırılması başka bir şeydir.

Uzaktan diktasyon, e-diktasyon, d-diktasyon insanı tüm hayat ve sosyal dünyadan uzaklaştıran, insanı çırpıplak tek başına bırakan; büyük merkezi dijital sunucuların etki ve yönlendirmesine terk eden eden bir yol yöntemdir. Fizik ve sosyal dünyanın sanal dünyayla değiş tokuşudur. Böyle bir süreçte insanın sadece kolektif yanı değil aynı zamanda gerçeklikten uzak fantaziler ve mistifikasyonlarla yüzyüze algı ve düşüncesi, zihni moral dünyası da sakatlanacaktır. Sosyal yaşantı ve gerçek zorlukları yaşamayan kişilerde empati ve ahlaki duygular da sağlıklı oluşmayacaktır.

Daha makro düzeyde d-diktasyon yoluyla okul ve üniversite topluluk kurumsallaşmasının yok edilmesi aynı zamanda kolektif oluşumların, eleştirel düşüncenin, kamunun tasfiyesi anlamına gelmektedir.

Kısaca e-eğitim altında e-veya d-diktasyon; okulsuz ve toplumsuz kapitalizme (okulsuz ve toplumsuz küreselleşmeye) geçiş girişimidir.

Ek:

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununda Geçen Açık ve Uzaktan Eğitimle İlgili İbare ve Belirlemler

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu

Tanımlar: Madde 3–

“u) Yükseköğretim Eğitim Türleri: Yükseköğretimde eğitim -öğretim türleri örgün, açık, dışarıdan (ekstern) ve yaygın eğitimidir.

(1) Örgün Eğitim: Öğrencilerin, eğitim -öğretim süresince ders ve uygulamalara devam etme zorunluluğunda oldukları bir eğitim -öğretim türüdür.

(2) Açık Eğitim: Öğrencilere radyo, televizyon ve eğitim araçları vasıtasıyla yapılan bir eğitim -öğretim türüdür.

(3) Dışarıdan Eğitim (Ekstern Eğitim): Yükseköğretimin belirli dallarında, devam zorunluluğu olmaksızın sadece yarı yıl içi ve sonu sınavlarına katılma zorunluluğu bulunan bir eğitim -öğretim türüdür. Bu eğitimi izleyen öğrenciler ortak zorunlu dersler ile gerekli görülen bazı dersleri, ilgili yükseköğretim kurumlarınca mesai saatleri dışındaki uygun saatlerde düzenlenecek derslerde alırlar.”

Ana ilkeler: Madde 5-

“h) Yükseköğretim kurumlarının geliştirilmesi, verimlerinin artırılması, genişletilmesi ve bütün yurda yaygınlaştırılması amacına yönelik olarak yenilerinin açılması, öğretim elemanlarının yurt içinde ve dışında yetiştirilmeleri ve görevlendirilmeleri, üretim -insangücü -eğitim unsurları arasında dengenin sağlanması, yükseköğretime ayrılan kaynakların ve ihtisas gücünün dağılımı, milli eğitim politikası ve kalkınma planları ilke ve hedefleri doğrultusunda ülke, çevre ve uygulama alanı ihtiyaçlarının karşılanması, örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim -öğretimi de kapsayacak şekilde planlanır ve gerçekleştirilir.”

Yükseköğretim Kurumlarının görevleri: Madde 12–

d. Örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim yoluyla

toplumun özellikle sanayileşme ve tarım-da modernleşme alanlarında eğitilmesini sağlamak,

f. Eğitim -öğretim ve seferberliği içinde, örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim hizmetini üstlenen kurumlara katkıda bulunacak önlemleri almak,

Rektör: Madde 13 –

(...) “Ancak, merkezi açıköğretim yapmakla görevli üniversitelerde, gerekli hallerde rektör tarafından beş rektör yardımcısı seçilebilir.”

Dekan: Madde 16 –

(...) “Ancak merkezi açıköğretim yapmakla görevli üniversitelerde, gerekli hallerde açıköğretim yapmakla görevli fakültenin dekanı tarafından dört dekan yardımcısı seçilebilir.”

Çalışma esasları: Madde 36–

“(…)Öğretim elemanlarının, ders dışındaki uygulama, seminer, proje, bitirme ödevi vetazda-nışmanlıklarının kaç ders saatine karşılık geldiği; kendi üniversitesi dışındaki devlet veya vakıf üniversitelerine bağlı yükseköğretim kurumlarında haftada verebileceği azami ders saatleri ve uzaktan öğretim programlarında verdikleri derslerin örgün öğretim programlarında verilen kaç ders saatine tekabül ettiği Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenir.”

Öğretim ve Öğrenciler Lisans düzeyinde öğretim: Madde 43–

“ c. Yükseköğretim kurumları, örgün, yaygın ve açık öğretim yöntemleri ile her türlü eğitim -öğretim yapabilirler.”

Diploma alma, ders kredilerinin hesaplanması, öğrencilik haklarından yararlanma ve sınavlar : (1) Madde 44– b

(...) farklı diploma programlarından bazı derslerin alınmasıyla yandal veya çift anadal yapılması; diploma alınabilmesi için, uygulama, teorik, uzaktan veya açıköğretim özellikleri ile (...)(...) eğitim-öğretimin devamına ilişkin diğer hususlar, Yükseköğretim Kurulunun bu konularda be-

lirlediği temel ilkelere uygun olarak yükseköğretim kurumları senatoları tarafından belirlenir.”

c (...) “Açık öğretim öğrencileri, katkı payı veya öğrenim ücretini ödemeleri ve her dönem başında kayıtlarını yenilemeleri koşuluyla bu sürelerle kısıtlı değildir.(Ek cümle:15/4/2020-7243/6 md.)Açık öğretim sisteminde üst üste dört dönem bu koşulları yerine getirmeyen öğrencinin ilgili programdan ilişiği kesilir.”

“e. Yükseköğretim Kurulu kararı üzerine yükseköğretim kurumlarında; öğretim elemanı ve öğrencilerin aynı mekânda bulunma zorunluluğu olmaksızın, bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak öğretim faaliyetlerinin planlandığı ve yürütüldüğü önlisans, lisans ve lisansüstü uzaktan öğretim programları açılabilir. Uzaktan öğretim programlarının açılacağı alanlar, uzaktan öğretim yoluyla verilecek dersler ve kredi miktarları, ders materyallerinin hazırlanması, sınavlarının yapılma şekli, yükseköğretim kurumları arasında bu amaçla yapılacak protokoller ile uzaktan öğretime ilişkin diğer hususlar, Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenir.

Uzaktan öğretim programı kapsamında yükseköğretim kurumlarında ders veren öğretim elemanlarına, haftalık 10 saati geçmemek üzere verdikleri ders başına, 2914 sayılı Kanunun 11 inci maddesindeki unvanlar itibarıyla belirlenen ek ders ücretinin beş katını geçmemek üzere yükseköğretim kurumları yönetim kurulunca belirlenecek tutarda ek ders ücreti ödenir. Ders malzemelerinin hazırlanması, derse kaydolmuş öğrenci sayısı, dersin canlı veya kayıttan verilmesi, öğrencilerin sorularına verilen cevaplar, ödev veya uygulamaların değerlendirilmesi için harcanan süreler ile uzaktan öğretimle verilen derslere katılan öğrenci sayısı esas alınarak öğretim elemanlarına yapılacak ek ders ücreti ile ders malzemelerinin hazırlanmasında veya dersin yürütülmesinde fiilen katkıda bulunanlara yapılacak ödemelere ilişkin usul ve esaslar Maliye Bakanlığının uygun görüşü üzerine Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenir. Ancak, yukarıda belirtilen her türlü ödemelerin toplamı uzaktan öğretim için yatırılan toplam öğrenim ücretinin yüzde yetmişini geçemez. Uzaktan öğretim için yatırılan öğrenim ücretinin bufik-

raya göre yapılan ödemeler sonrası kalan kısmı ile elektronik ortamda veya internet ortamında sunulan uzaktan öğretim materyalinden elde edilen gelirler, ilgili birimin veya yükseköğretim kurumunun mal ve hizmet alımlarında kullanılır.

Senato tarafından uygun görülmesi halinde, birinci ve ikinci öğretim programlarındaki bazı dersler, sadece uzaktan öğretim yoluyla verilebilir. Ancak bu şekilde verilen dersler için öğrencilerden ilave bir ödeme talep edilemez. Birinci ve ikinci öğretim programlarındaki bir dersin hem örgün öğretim yoluyla hem de uzaktan öğretim yoluyla verilmesinin senato tarafından uygun görülmesi halinde; dersi uzaktan öğretim yoluyla almayı tercih eden öğrencilerden, bu Kanunun 46 ncı maddesinin (c) fıkrasına göre belirlenen kredi başına öğrenci katkı payı veya öğrenim ücreti alınır. Dersin uzaktan öğretim yoluyla verilmesinde görev alan öğretim elemanı ve diğer personele, dersi uzaktan öğretim yoluyla almayı tercih eden öğrencilerden alınan öğrenci katkı payı veya öğrenim ücreti toplamının yüzde yetmişini geçmeyecek şekilde bu fıkranın ikinci paragrafına göre ödeme yapılır. Dersleri verecek yeterli öğretim elemanı bulunmayan yükseköğretim kurumlarında uzak-tan öğretim yoluyla ders vermek üzere Yükseköğretim Kurulu tarafından görevlendirilen öğretim elemanlarına, ders yükü dikkate alınmaksızın haftalık 10 saati geçmeyecek şekilde 2914 sayılı Kanunun 11 inci maddesindeki unvanlar itibarıyla belirlenen ek ders ücretinin dört katını geçmemek üzere ek ders ücreti ödenir.”

Cari hizmet maliyetlerinin hesaplanması, öğrenci katkı payları ve öğrenim ücretleri: Madde 46– “a. Yükseköğretim kurumlarında, öğrenci başına düşen cari hizmet maliyetleri, yükseköğretim programlarının özellikleri göz önüne alınarak Yükseköğretim Kurulunca hesaplanır. Öğrencilerden her bir dönem için birinci öğretimde öğrenci katkı payı, ikinci öğretim ve uzaktan öğretimde ise öğrenim ücreti alınır. Yabancı uyruklu öğrencilerden, birinci veya ikinci öğretim ayırımı yapılmaksızın, her bir dönem için öğrenim ücreti alınır. Devlet tarafından karşılanacak kısım ile birinci öğretim, ikinci öğretim, açık ve uzaktan öğretim öğrencileri tarafından karşılanacak öğren-ci katkı payı veya öğrenim ücretleri,

öğrenci başına düşen cari hizmet maliyetleri göz önünde bulundurularak belirlenir. Cari hizmet maliyetinin öğrenciler tarafından karşılanacak kısmı dışın-da kalan miktarı, Devlet tarafından karşılanır. Devletçe karşılanan kısım cari hizmet maliyetinin yarısından az olamaz.

b. Birinci öğretim, ikinci öğretim, açık ve uzaktan öğretim için Yükseköğretim Kurulu tarafından hesaplanan cari hizmet maliyetlerinin Devlet tarafından karşılanacak kısmı, öğrenciler tarafından karşılanacak katkı payları ve öğrenim ücretleri ile uygulamaya ilişkin usul ve esaslar, her yıl haziran ayı sonuna kadar Cumhurbaşkanınca belirlenir. Öğrenci katkı payı veya öğrenim ücretinden muaf tutulacaklar ile yabancı uyruklu öğrencilerden alınacak asgari öğrenim ücretlerinin tutarı Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenir.

c. (...)bir ders için kredi başına ödenecek katkı payı veya öğrenim ücreti tutarları, her bir dersin kredisinin ilgili dönemde alınması gereken toplam ders kredisine oranlanması sonucu bulunacak katsayının ilgili dönem için belirlenen öğrenci katkı payı veya öğrenim ücreti ile çarpılarak, ilgili yükseköğretim kurumunca dönem başlarında hesaplanır.”

Ders kitapları ve eğitim-öğretim araçlarının basılıp çoğaltılması Madde 48 -Üniversitelerde ders kitapları, bilgisayar ve elektronik ortamlarda hazırlanan eğitim-öğretim ve uzaktan öğretim ilkelerine göre oluşturulan her türlü materyal ilgili üniversite veya Yükseköğretim Kurulu tarafından hazırlanır ve hazırlattırılır ve öğrencilere uygun bedelle satılır. Ders aracı olarak kullanılan kitap ve her türlü materyali öğretim elemanları kendi hesaplarına bastırılmaz ve çoğaltamazlar, bunlar ilgili üniversite tarafından basılır, bastırılır veya çoğaltılır.

Ancak, başvurdukları eğitim-öğretim yılı içinde bastırılmayacağı, kurumun yönetim kurulunca yazılı olarak bildirilen kitapları kendilerinin bastırma hakları saklıdır.Ders kitapları, bilgisayar ve elektronik ortamlarda hazırlanan eğitim-öğretim ve uzaktan öğretim ilkelerine göre oluşturulan her türlü materyalle ilgili olarak uygulanacak esaslar ve ödenecek telif hakları Maliye Bakanlığının uygun görüşü üzerine Yükseköğretim Kurulunca belirlenir.”

Döner sermaye Madde 58 “ b) Döner sermaye gelirlerinden tahsil edilen kısmın, tıp ve dış hekimliği fakülteleri sağlık uygulama ve araştırma merkezleri ile açık öğretim hizmeti veren yükseköğretim kurumları için asgari yüzde 35'i, ziraat ve veteriner fakülteleri, sivil havacılık yüksekokulu, sürekli eğitim merkezleri ile bünyesinde atölye veya laboratuvar bulunan yükseköğretim kurumları için asgari yüzde 30'u, diğer yükseköğretim kurumları için ise asgari yüzde 15'i, ilgili yükseköğretim kurumunun ihtiyacı olan mal ve hizmet alımları, her türlü bakım, onarım, kiralama, devam etmekte olan projelerin tamamlanmasına yönelik inşaat işleri ve diğer ihtiyaçlar ile yönetici payları için kullanılır. Bu oranları yüzde 75'ine kadar artırmaya üniversite yönetim kurulu yetkilidir.”

“d) Ziraat ve veteriner fakülteleri, sivil havacılık yüksekokulu ve bünyesinde atölye veya laboratuvar bulunan yükseköğretim kurumları ile sürekli eğitim merkezleri, açık öğretim hizmeti veren yükseköğretim kurumları ile düzenli döner sermaye geliri olan yükseköğretim kurumlarında üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen döner sermaye gelirlerine katkısı bulunan öğretim elemanlarının yapılacak ek ödemeler hakkında da (c) fıkrası hükümleri uygulanır.”

Ek Madde 16

Açıköğretim uygulayan üniversiteler yurt içinde hizmet birimleri açabilirler. Aynı üniversiteler, yurt dışında yaşayan T.C. vatandaşlarına öğretim, eğitim ve kültürle ilgili idari ve sosyal hizmetleri vermek amacıyla Yükseköğretim Kurulunun kararıyla o ülkede merkez tesis edebilirler.Açıköğretim hizmeti veren üniversitelerde rektörlük ile bu tür hizmetleri veren fakülte, enstitü, yüksekokul, konservatuvar, meslek yüksekokulu, merkez ve benzeri kuruluşlarda, hizmetin özelliğinin gerektirdiği birimlerin kurulması veya değiştirilmesi, diğer ülkelerin açıköğretim kuruluşları ile eğitim ve öğretim alanlarında işbirliği yapılması üniversite yönetim kurulunun kararı ile gerçekleştirilir. Merkezi açıköğretim yapan fakültelele bağlı olarak örgün öğretim yapan bölüm varsa, zaman içinde bu bölümün müstakil örgün eğitim yapan yüksekokul haline dönüştürülmesi yada örgün öğretim yapan

fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokullarında örgün öğretim yapan bölümlerin yanı sıra, açıköğretim yapan bölümler kurulması, üniversite senatosunun teklifi ve Yükseköğretim Kurulunun onayı ile olur.

Ek Madde 27–

“(…) Gerektiğinde yukarıda yer alan hükümler kısmen veya tamamen, ileri uzaktan eğitim tek-nolojileri kullanılmak suretiyle ikinci öğretim kapsamında yürütülecek tezsiz yüksek lisans prog-ramları için de uygulanır. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin esas ve usuller Maliye Bakanlığının uygun görüşü üzerine Yükseköğretim Kurulunca tespit edilir.”

Ek Madde 44 –

“Açık öğretim hizmeti veren yükseköğretim kurumlarının döner sermaye işletmelerinin açık öğretim fakültelerine ait alt hesaplarında oluşan gelirler münhasıran bu faaliyetlerin gerektirdiği giderlerde kullanılır ve bu hesaplarda üçer aylık dönemler itibarıyla oluşacak gelir fazlalarının yüzde 80’i her üç ayda bir izleyen ayınonbeşine kadar Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı muhasebe birimi hesabına aktarılır. Aktarılan bu tutar, Başkanlık bütçesinin (B) işaretli cetveline öz gelir, (A) işaretli cetveline ödenek kaydedilir ve Devlet yükseköğretim kurumlarına kaynak aktarmak suretiyle doktoralı bilim insanı ve araştırmacı yetiştirilmesi için kullanılır. Devlet üniversitelerinde bulunan Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenecek öncelikli alanlarda yapılan doktora programlarındaki öğrencilere 5102 sayılı Kanuna tabi olmaksızın burs verilebilir. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığının uygun görüşü üzerine Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenir.”

Geçici Madde 29–

“Yukarıdaki hükümlere göre kayıtları yenilenen öğrenciler, izlemiş oldukları eğitim –öğretim programları açık öğretim programlarında mevcut olduğu takdirde, kendi istekleri ile bu programlara veya eşdeğer program yürüten üniversiteye naklen yazılabilirler. Belirli dallarda öğrencile-

rin isteği de gözönünde tutularak, dışardan eğitim öğrencisi (ekstern) olarak yazılmalarına üniversite senatolarınca karar verilebilir.”

Geçici Madde 56-

“b) Açık öğretim sistemi ile öğrenim yapılan ön lisans, lisans tamamlama ve lisans prog-ramlarından kaydı silinenlere yeniden kayıt hakkı verilir.”

Geçici Madde 58-

“(…) Bu maddeden yararlanıp bir yükseköğretim kurumunda öğrenci statüsü kazananlar başvur-maları halinde Anadolu Üniversitesi bünyesindeki açık öğretim önlisans veya lisans düzeyindeki kontenjan sınırlaması olan eşdeğer bölümlere, kontenjan sınırlaması olmayan diploma programlarında ise istedikleri bölümlere yatay geçiş yapabilirler.”

Geçici Madde 69 –

“Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla sağlık alanında ön lisans diploması alanlardan ebelik ve hemşirelik programlarından mezun olanlara kendi alanlarında, diğerlerine ise Yükseköğretim Kurulunun belirleyeceği, ebelik ve hemşirelik programları dışındaki ilişkili alanlarda lisans tamamlama eğitimi yaptırılır. Bu eğitimler, Yükseköğretim Kurulunun belirleyeceği alanlarda uzaktan eğitim yöntemleri ile verilebilir. Uygulama eğitimleri için Sağlık Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu iş birliği yapar. Bu eğitimlerin usul ve esasları Yükseköğretim Kurulunca belirlenir.”

“Uzaktan Eğitim” mi? Olağanüstü Dönemde Eğitim mi?[1]

Murat Kaymak

Giriş

COVID-19 salgını Türkiye’de olduğu gibi Dünya’da olağanüstü bir durum ortaya çıkarmıştır. Salgının kontrol edilmesi için insanlar arasındaki ilişkilerdeki fiziksel mesafenin en 1,5 metre olmasını zorunlu olduğu ortaya çıktı. Bu bilginin yanında virüsün insandan insana bulaşma yollarının kolaylığı, doğal olarak ülkelerdeki karar alıcıları okulları tatil etmeye, bu yolla okulların salgının yayılmasında istasyon görevi görmesi engellenmek istendi. Ne var ki bu karar alınırken, salgınla ilgili mücadelede Çin deneyiminden ve virüsün yayılmasının yaz aylarında yavaşlayacağı bilgisinden hareketle eğitim tatilinin iki ayı aşmayacağı varsayıldı. Bu süre içinde de çocukların eğitiminden geri kalmamaları için, her olağanüstü durumda olduğu gibi teknoloji-den yararlanılmaya çalışıldı. Bütün ülkeler, ellerindeki teknolojik imkânları eğitim-öğretim için seferber ettiler. Yaşama hakkının her şeyin üstünde olduğu bir yerde atılan bu adımların doğru ve yerinde olduğu kesindir.

Gelinen noktada karar alıcı ve düzenleyici konumda olanlar Türkiye’nin, salgını kontrol altına aldığını, eskisi gibi olmayacak olan “yeni normale” döneceğini ilan ettiler. Bunun üzerine başta yükseköğretim alanında olmak üzere, zorunlu eğitim kademelerinde de bazı derslerde uzaktan eğitimin kullanılmaya devam edeceğine yönelik açıklamalar gelmeye başladı. Tam olarak yükseköğretimdeki gibi olmasa da zorunlu eğitim aşamasında uzaktan eğitimi destekleyici ve tamamlayıcı konumundan çıkarmak isteyen bir anlayışın bulunduğu görülmektedir.

Uzaktan eğitim teknolojilerine yatırım yapan şirketlerin geçmişteki ve yaşamakta olduğumuz olağanüstü durumla ilgili son değerlendirmeleri bir arada düşünüldüğünde, bizim ne yaşadığımızı, ne yapmamız gerektiğini tam olarak ortaya

koymamız gerektiğini göstermektedir. Eğitim açısından okul ile birey arasındaki ilişkiyi bütün yönleriyle ele alıp uzaktan eğitimin ya da hangi ad konulursa konulsun teknolojiyi merkeze alan bir eğitim anlayışının bir eğitim modeli olamayacağını, teknolojinin bugünün ya da yarının aracı olmanın ötesine geçemeyeceğini ayrıntılı biçimde açıklamak durumundayız.

Krizler her zaman güçlü fikirlere, yeni uygulamalara yol açar, kaynaklık eder. Yaşamakta olduğumuz Covid-19 salgını da insanoğlunun yaşadığı en önemli krizlerden biridir. Bu süreci bütün yönleriyle ortaya koymak, yeni olguları adlandırmak, farklı bağlamları görünür hale getirmek, yeni pratik deneyimler kazanmak, yaşamakta olan ve gelecekte yaşanacak olan sorunların çözümü için önemli bir birikim olacaktır. Kuşkusuz yaşamakta olduğumuzu “deneyim” olarak görenler olabileceği gibi bazı konular bağlamında “deney” olarak değerlendirilecek olanlarda olabilecektir. Özellikle eğitimi teknoloji üzerinden yeniden örgütlemek isteyenler, bu dönemin eğitim deneyimlerini kullanılan iletişim araçlarının, yazılımların, video içeriklerinin, görsel tasarımların başarısı açısından bir deney olarak ele alacaklardır. Bizim bu bakış açısını kendi iç tutarlığı ve tutarsızlıkları bağlamında anlayabilmemizin, açıklayabilmemizin yolu yaşamakta olduğumuz eğitim deneyimini nasıl adlandırdığımızdan geçmekte. Bu da bizi yaşamakta olduğumuz sürecin salt uzaktan eğitim deneyimi mi yoksa olağanüstü koşullarda, durumlarda eğitimin nasıl sürdürüleceğiyle ilgili bir deneyim olup olmadığını tartışmaya götürecektir.

Eğitim mi, Öğretim mi?

Uzaktan eğitim, daha çok iletişim ve ulaşım tek-

nolojisine dayalı olarak yapılan sistemli öğrenme faaliyetini ifade eder.

Eğitimde teknoloji, yazıyla birlikte önem kazandı. Yazı, sözün dondurulmuş hali olarak karşımıza çıktı. Bu büyük devrimdi. Yazı, beraberinde yeni teknolojilerin geliştirilmesine imkân sağladı. Yazı, ihtiyacın olduğu yerde kolaylaştırıcı ve aynı zamanda bu kolaylaştırıcı olanın yaygınlaştırılmasını sağlayan teknolojilerin geliştirilmesi için insanları uyaran etken oldu. Kalem olarak kullanılan araçların ardından parşömen, deri gibi üzerine yazılabilen araçlar üretildi. Kâğıt ve kalem, mektup denilen bir haberleşme ve öğrenme aracını ortaya çıkardı. Bu ihtiyaç öylesine yaygınlaştı ki bugün de kullanmakta olduğumuz posta sistemini doğurdu.

Kâğıt ve kalem, sözlü toplumsal hafızadan yazılı toplumsal hafızaya geçişin yolunu açtı. Yazılı toplumsal hafıza, bu hafızayı oluşturan yetenekli insanların yetiştirilmesini gerektirdi. Devlet dediğimiz yapılanmanın en temel işlevlerinden biri; bu hafızayı geliştirme, güçlendirme ve geleceğe taşımak olmuştur. Ama asıl değişiklik, uzaktan eğitimin ortaya çıkmasını sağlayacak olan matbaanın bulunması oldu. Matbaa, sözün dondurulmuş hali olarak yazılı kâğıtların istendiği kadar çoğaltılmasını sağladı.

Bu tarih özeti, bize, uzaktan eğitimden söz ettiğimizde aslında iletişim teknolojilerinden söz etmiş olduğumuzu gösterir. Çünkü uzaktan eğitimin varlığı bu teknolojinin gelişim seyrine göre biçimlenir, etkinlik kazanır. Böyle baktığımızda uzaktan eğitimin üç aşamalı bir gelişim gösterdiğinden söz edebiliriz. Birinci aşama, yazışmaya dayalı olmuştur. Mektup bu dönemin en önemli eğitim aracıdır. İkinci dönemde işitsel ve görsel araçlar öne çıkar. Özellikle radyo ve televizyon bu dönemin araçlarıdır. Radyonun bulunması, sözün mesafesiz aktarılmasını sağladı. Televizyon, bu kez, söz ve görüntünün mesafesiz aktarımı oldu. Üçüncü aşama ise bilgisayar ya da bilişim tabanlı uzaktan eğitimidir.

Yazışma döneminden sonra eğitim araçlarının aslında elektrikle birlikte yaşamımıza girdiğini görüyoruz. Elektrğin, elektronik ve dijital dönemin temel dayanağı olduğu açıktır. Buda bize

gösterir ki uzaktan eğitim daha çok yazılı materyaller ile elektronik araçların üzerinden yürüyen eğitimi tanımlar, anlatır.

Uzaktan eğitim kavramının epeyce sorunlu olduğunu kabul etmek gerek. Sorunun bir yönü adlandırmayla ilgilidir. Bu eğitim faaliyeti kullanılan teknolojiden hareketle “e-eğitim”, “dijital eğitim”, “bilgisayar tabanlı”, “bilişim tabanlı eğitim”; eğitimin hedef kitlesi açısından her yaş grubuna sunulabilmesinden dolayı “açık eğitim” biçiminde adlandırılabilir. Bu adlandırmalar, büyük ölçüde bu faaliyetleri organize edenlerin tercihlerini anlatmaktadır. Örneğin, uzaktan eğitim kavramı yerine bilişim, internet tabanlı eğitim demeyi tercih edenler, eğitim faaliyetini organize edenlerin, hedef kitlede, eğitim faaliyetlerinde üstün teknoloji kullandıkları algısını yaratmak istemektedirler.

İkinci sorun yapılan faaliyetin eğitim mi öğretim mi olduğuyla ilgilidir. Türkiye’de yakın zamanlara kadar bu konuda bir kafa karışıklığı bulunmuyordu. Çünkü bu türden eğitim faaliyetleri daima öğretim olarak adlandırılmıştı. Bu durumu resmi kuruluşların isimlerinden kolayca takip edebiliriz. 1958 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan “Mektupla Öğretim Merkezi”, daha sonra Eskişehir Anadolu Üniversitesi bünyesinde kurulan Açıköğretim Fakültesi, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan “Açıköğretim lisesi” hemen ilk anda sayılabilir.

Öğretimin, eğitim olarak adlandırılması ise 90’lı yılların içinde şekillenmiştir. 1993 yılında Açıköğretim Fakültesinde kurulan anabilim dallarından birinin adı “uzaktan eğitim anabilim” dalıdır. Ayrıca bu fakültenin açmış olduğu bölümlere lise mezunlarının alınması ve kendilerine lisans diploması vermenin yaygınlaşması Açıköğretimi, tamamlayıcı ve destekleyici eğitim faaliyeti olmaktan hızla çıkarmıştır. Yükseköğretim bağlamında bu değişim anlaşılır bir durumken, zorunlu eğitim kademelerinde Açıköğretim ilkokulu ve Açıköğretim lisesinin geldiği durum, “eğitim mi” “öğretim mi” tartışmasında “eğitimdir” görüşünün kamuda tam olarak egemen hale geldiğini göstermektedir.

Bu tür öğretim faaliyetlerinin, eğitim faaliyeti

olarak kabul edilmesinde uzaktan öğretim teknolojilerine yatırım yapan şirketlerin katkısı büyüktür. Çünkü bu teknolojiler, (biraz sonra pedagojik gerekçelendirmelerini tartışacağımız üzere) eğitim hizmetlerinin daha ucuz yatırımlarla, daha yüksek getiriler elde edilebileceğini göstermiştir. Şirketlerin artan etkisi nedeniyle sorunsadece bu kavramın “eğitim mi”, “öğretim mi” olduğu noktasını da aşmış bulunuyor. Özellikle, uzaktan eğitimin, okul eğitimine alternatif bir eğitim modeli gibi sunulduğuna dikkat çekmek isteriz.

İster uzaktan eğitim, isterse uzaktan öğretim densin, bugünkü internet üzerinden gerçekleşen öğrencilerin ve öğretmenlerin katıldığı faaliyeti sadece mesafenin ortadan kalktığını ifade eden “uzak” kavramıyla ifade edemeyiz. Çünkü yeni internet araçları, insanların yüz yüze bir araya gelmeden sınırlı da olsa etkileşimde bulunmalarına imkân vermektedir.

Neden İsteniyor?

Olağanüstü koşullar nedeniyle eğitimin sürdürülmesi imkanı veren uzaktan eğitim teknolojilerinin kalıcı alternatif bir eğitim örgütlenmesi ortaya çıkardığına inan “uzaktan eğitim” taraftarlarının örgün eğitime yönelik eleştirileri ve temel savunularını şu beş noktada toplayabiliriz[2]:

Uzaktan eğitime imkan veren teknoloji, eğitimi kişiselleştirilmesine imkan vermekte. Buna göre kullanılan araç gereçler, öğrenciye, öğretmene göre çok daha fazla tekrar imkanı sunmakta. Özellikle yeni yazılımlarla birlikte öğrencinin öğrenme süreci izlenebilmekte, öğrenci eksikliği duyulan konulara göre yönlendirilebilmektedir. Ayrıca binlerce öğrenciye konular farklı biçimlerde aktarılarak, istenen en iyi sonuçlar elde edilebilmektedir.

Adı ister online, ister uzaktan, çevrimiçi olsun buna imkan veren teknoloji eğitime erişim imkanlarını arttırmaktadır.

Aynı zamanda öğrencilerin ve kurumların maliyetleri düşmektedir. Uzaktan eğitim, örgün eğitime göre daha ucuzdur. Kamu ve özel yatırımcıları pahalı yatırımlardan kurtarmaktadır.

Teknoloji sayesinde verilen eğitimin hem niteliği artmakta, hem de öğrencilerin becerileri artırılmakta, var olan becerilerinin desteklenmesi daha fazla mümkün olabilmektedir.

Örgün eğitime oranla daha fazla eğitimde sürekliliğe imkanvermektedir.

Ortaya konulan bu pedagojik gerekçelere kısa da olsa değineceğiz. Meselenin can alıcı yanı bu eğitim faaliyetleri üzerinden oluşan pazarın daha da büyüyeceğine olan güçlü bir inancın varlığıdır. Dünya Ekonomik Forumu'na göre, COVID-19 salgını nedeniyle dünya genelinde 1,382 milyar çocuk okul eğitimine devam edemedi. 60 milyonun üzerindeki öğretmen mesleğini okul ortamında gerçekleştiremedi. Öğrencilerin eğitimlerini sürdürmeleri, öğretmenlerin görevlerini yerine getirebilmeleri için uzaktan eğitim araçlarından başka bir seçenek kalmadığından bütün ülkeler, bu alanda sahip oldukları teknolojiyi devreye sokmak zorunda kaldı. Bu da gelişmekte olan pazara olan talebi daha da arttırdı. Global Market Insights[3]'in raporuna göre e- öğrenme pazarı şu anda 200 milyar doları aşmış bulunuyor. 2026 için öngörülen pazar hacmi ise 375 milyar dolardır.

Bu rakamlar, uzaktan eğitim(bizim açımızdan öğretim) için öne sürülen pedagojik gerekçelerin ötesinde bir başka motivasyonun, kar etme güdüsünün belirleyici olduğunu göstermektedir. Yaşamakta olduğumuz durum, bu yatırımları gerçekleştirenler açısından bu yatırımların doğru ve karlı olduğunukanıtlayan deney durumundadır.

Neden Yanlış?

Yüz yüze eğitimi ortadan kaldırmak, okul gibi eğitimin özel mekânlarını anlamsız bulan bu anlayışa göre eğitim, sadece öğrenme, öğretme ve ölçme değerlendirmeden ibaret olarak görülmektedir. Oysa okul, ya da yüz yüze örgün eğitim, özellikle zorunlu eğitim yaşındaki çocuklar açısından da aileler açısından da daha kapsamlı özelliklere sahiptir. Okul, zorunlu eğitim kademisinde çocukların kendi yaş grubundaki akranlarıyla toplumsallaşmasını, toplumun farklı kesimlerinden gelen çocukların arasında uyumlu bir kişilik geliştirmesini sağlar. Okul sadece bilgi, değer aktarma, çocuğa gelecekte gerekli olanı ekleme ortamı değil, aynı zamanda onu aktif kılan edinme ve yapmaya da imkan sunar. Oysa okulun yerine geçirmek istenen eğitimde belirleyici olan insanların biraradalığı değil, görüntü ve araçlardır. Görüntü ve araçlar üzerinden bir

sosyalleşme, zorunlu eğitim sürecindeki çocuklar için eğitim modeli olarak düşünülemez.

Okul yaşamı ve öğrencilik kategorisi çocukların gelişme döneminin büyük bir bölümünü içerir ve insan yaşamında öğrencilik diye adlandırabileceğimiz bir dönem bulunmaktadır. Çocukların böyle bir yaşam içerisinde şekillenmesi, ailelerin yaşamlarını da ona göre düzenlemelerine neden olur. Çocukların daha çok evde bulunacağı bir eğitimde çalışan anne-babaların, işleri ile olan ilişkisi mutlaka etkilenecektir. Bunun nasıl bir sorun olduğu iş yerlerine devam etmekte olan aileler tarafından bu süreçte deneyimlenmiş durumdadır. Eğer çocuklar, sorunlu ailelere sahipse onların okul dışı eğitimden istenilen biçimde yararlanması çok daha zor olacaktır. Okul, imkânları sınırlı, sorunlu ailelerin çocukları ile kimse-siz çocuklar için daha fazla eğitim imkânı, yine aileleri açısından bu tür olumsuzluklara sahip çocuklara daha sağlıklı beslenme imkânı sunar.

Uzaktan eğitim araçlarına dayalı bir eğitimde çocuk evinde kalacağı için bu durum anne-babalardan daha fazla sorumluluk alması anlamına gelir. Eğer ebeveynler, çocuklarının eğitimi karşısında yeterli donanıma, bilgiye, beceriye sahip değillerse okul dışında gerçekleşecek eğitim istenilen sonuçları vermeyecektir.

Eğitimi okuldan eve taşımak, sanıldığı gibi kolay olmadığı gibi bugün üzerinde durulmayan başka sorunları da beraberinde getirecektir. Okul, bir toplumsal faaliyet alanıdır ve bu özelliğiyle çocukların birer toplumsal varlık haline gelmeleri, içinde yaşadıkları toplumun üyesi olarak toplumsal kimlik kazanmalarında merkezi role sahiptir. Eğitimin, okuldan eve taşınması gerektiğini ileri süren “uzaktan eğitimciler”in okulun bu rolünü, ortadan kaldırmaya dönük çağrıda bulduklarının kesinlikle farkındadırlar. Yapılmak istenilen çocukların, öğretmen ve diğer öğrenci arkadaşlarıyla toplumsal bağlarının koparılması, onlarla geliştirdikleri özel sosyal, duygusal ilişkilerin ortadan kaldırılmasıdır.

Okul, öğrenmeye erişim için belirlenmiş kuralarla işler. Oysa eve taşınan eğitimde eğitime erişim, kaçınılmaz olarak alilerin durumuna bağlı olarak değişkenlikler içerecektir. Özellikle

zorunlu eğitim aşamasındaki çocuklar için yüze olmayan bir eğitim onları büyük ölçüde pasif alıcılar konumunda tutacaktır. Okul, sadece öğretmen ve öğrenci ilişkisini içermez. Belki en az bu ilişki kadar önemli olan çocuklar arasındaki ilişkiyi de içerir. Akranlar arasındaki bu ilişki onların toplumsallaşmasında günümüzde giderek önem kazanan bir ilişki olmuştur.

Öğretmen- Öğrenci İlişkisi

Yaşadığımız deneyime bir de öğretmen-öğrenci ilişkisi açısından bakmak gerek. Cevabını aramız gereken sorulardan biri “uzaktan eğitim, okulda-sınıfta öğretmenle öğrenci arasında var olan hiyerarşik durumu ortadan kaldırmaz mı?” sorusudur. Çünkü Freire’nin öğretmen öğrenci ilişkisindeki geleneksel ilişkideki hiyerarşiyi dönük eleştirisinin karşılık bulduğu, hiyerarşinin ortadan kalktığı gibi bir gerekçelendirmeyle sorulmaktadır.

Birincisi, eğitimi öğretmensiz düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla onun rollerindeki değişimi konuşmak başka bir şey onu değersizleştirmek, emeğini ucuz emek haline getirmek başka bir şeydir. Bugüne kadar eğitimde kullanılan bütün araçlar öğretmenin görevinde önemli değişimler getirmiştir. Ama hiçbiri onun varlığını kaldırmadığı gibi eğitimdeki merkezi konumunu ortadan kaldırmamıştır. Çünkü bu araçlar (kalem, tebeşir, bilgisayar vb) sadece onun görevini yerine getirmede yardımcı olmuştur.

İkincisi uzaktan eğitim araçlarıyla gerçekleşen eğitim faaliyetlerinde öğretmen sınıfta olduğundan daha fazla aktif konumda kalmaktadır. Çünkü sınıftaki iletişim hem öğretmen açısından, hem öğrenciler açısından i sınıfın bütünü içinde gerçekleşmekte. Sınıfta insanın gözü ve kulağı daima bütün ve parça ilişkisine aracılık eder. Oysa ekranlarda öğretmen sınıfta kurduğu bu ilişkiyi kuramamaktadır. Aynı durum öğrenci için de geçerlidir.

Freire’nin öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki için öngördüğü durum hiyerarşinin ortadan kaldırılması değildir. İkisi arasındaki ilişkinin değişmesidir. Öğrenci ve öğretmen arasında bir eşitlikten söz edildiğinde Freire’nin tepkisi çok serttir: “Kendisinin öğrencileriyle eşit olduğunu söyleyen eğitimci, ya bir demagogdur ve yalan

söylemektedir ya da yetersizdir.”[4] Eleştirel pedagoji açısından öğretmen “kenardaki rehber” değildir. Önemli olan eğitimdeki ilişkide öğretmenin tek ses durumuna düşmemesidir. Yaşamakta olduğumuz deneyim, öğretmeni ekranın öte tarafında durmaksızın bir konuşan, rol dağıtan bir varlık haline getirmektedir. Öğrenciyi ise daima ekranda kalması gereken varlık haline getirmektedir.

Olağanüstü Dönemde Eğitimin Sürdürülmesi
Burada şu soruyu sormak gerekiyor: Bizi değişime zorlayan, eğitimde değişiklik yapmamız gerektiğini dayatan şey nedir?

Bu değişimi bize dayatan, web tabanlı teknolojiler değildir. Bizi değişime zorlayan Covid 19 adlı virüs ve bu virüsün özellikleridir. Covid-19,- doğrudan İnsanın yaşamına yönelik bir tehdittir. İnsan yaşamının tehdit altında olduğu durumlar elbette sadece bu tür salgın hastalıklardan ibaret değildir. Belki dünya genelinde olmasa da birçok ülkede, bölgede, doğal felaketler yaşanmakta ve bunun sonucu olarak aylarca eğitime ara verilmektedir. Bu tür felaketlerin etkilerini azaltmak, hatta insan yaşamını kurtarmak için nasıllı teknolojiyi devreye sokuyorsak Covid-19 salgınında da yapılan aynı şeydir.

Teknoloji, felaketlerin tüm aşamalarında önemli rol oynar, insanları birbirine bağlar ve bilgilendirir ve hatta hayat kurtarır. Teknoloji, felaketlerden sonra okul ortamlarında toplanamayan öğrenciler için eğitime erişim imkânı sağlayabilir. Öğrencilere zaman ve mekan kolaylığı da dahil olmak üzere önemli faydalar ve öğrenme fırsatları sunabilir. Okulların kapalı olduğu anlarda eğitime devam etmenin neredeyse tek aracı ya da araçları olabilir. Bunu yaşayarak deneyimliyoruz. Eğer Dünyada ve doğal olarak ülkemizde Covid -19 salgınına önleyecek kalıcı çare üretilemezse belki de eğitim yıllarca tümüyle bu teknolojiler üzerinden sürdürülecektir. Çünkü söz konusu olan insanın yaşam hakkının korunması olduğuna göre insanlar tehdidi ortadan kaldırmak, savuşturmak, etkisiz kılmak için en rasyonel değişimi yapmak zorundadırlar. Dijital teknolojilerin bu kadar etkin hale gelmesi, teknolojinin kendisinden değil, tehdidin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yaşamakta olduğumuz süreç bir olağanüstü dönemdir. Dene-

yimlemekte olduğumuz şey olağanüstü dönemde eğitimin nasıl sürdürülmesi gerektiğiyle ilgili bir konudur. Bu süreçteki eğitim deneyimimizi olağanüstü dönemlerde eğitimin sürdürülmesi bağlamından kopardığımızda, zorunlu halleri, olağan hale çevirmek isteyen bir zihniyetle karşı karşıya kaldığımızı görmekteyiz. Ortaya pedagojik gerekçeler sürülmüş de olsa, bu gerekçelerin altı kazındığında görülecek olan milyarlarca doların söz konusu edildiği bir pazarın motive ettiği düşüncelerden başka bir şey değildir.

Deprem gibi sel gibi doğal felaketler etkisini daha çok insanın kullandığı araçlar ve mekanlar üzerinden gösterir. Deprem ya da sel doğrudan bizim canımızı hedef almaz. Bu nedenle bu tür felaketlerle mücadelede bizi tehdidi taşıyacak olan binaya, yerleşim planlarına, kent alt yapısına yoğunlaşırız. Oysa Covid-19 gibi salgın hastalıklar doğrudan insanın kendisini tehdit eder. Bundan dolayı da çözümü doğrudan kendimiz üzerinden geliştirmek durumunda kalırız. Eğer bugün evlerimize kapanmak durumunda kalıyorsak, gündelik yaşamamızın gerektirdiği toplumsal ilişkileri kurmaktan kaçınıyorsak bunun nedeni karşılaştığımız felaketin, olağanüstü durumun farklılığından kaynaklanmaktadır.

Başta belirttiğim üzere kriz dönemlerinde bu durumdan faydalanmak isteyen, kendi çıkarlarını kalıcılaştırmak isteyenler olacaktır. Biz eğitimle ilgili taleplerimizi, değerlendirmelerimizi doğrudan bunlara bakarak değil önce insanın yaşamını tehdit eden Covid-19 salgınına dikkate alarak yapmak durumundayız. Bunu yapmak diğerini görmezlikten gelme sonucunu doğurmaz.

[1] Bu metin, 6 Haziran 2020 tarihinde İstanbul Fel-sefe Kulüpleri Platformunun düzenlediği “Pandemide Uzaktan Eğitim Olanaklar ve Riskler” konulu online panelde yapılan konuşmaya dayanmaktadır ve orada sorulan soruların yazılı cevaplarını içermektedir.

[2]<https://www.iienstitu.com/blog/online-egitim-pazari-350-milyar-dolara-cikacak>

[3]<https://www.gminsights.com/industry-analysis/learning-market-size>

[4] (Akt) McLaren, Peter(2006) Che Guevera, PauloFreire ve Devrimin Pedagojisi (Çev:HaleAlpmen), s.205, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Eleştirel Teori

Fevziye Sayılan

Eleştirel Teori, felsefe ve sosyal bilimler alanında dar ve geniş olmak üzere iki anlama sahiptir. Dar anlamında “Eleştirel Teori”, Batı Avrupa Marksist geleneği içinde Frankfurt Okulu olarak bilinen birkaç nesil Alman filozof ve sosyal teorisyeni tanımlamaktadır. Geniş anlamında ise post teorilere kadar çeşitlenerek uzanmaktadır. Büyük harfle yazıldığında Eleştirel Teori, sadece Frankfurt Okulunu ifade eder. Terimin diğer tüm kullanımları daha geniş anlamlıdır ve dolayısıyla büyük harfle yazılmaz. Tekil olarak kullanıldığında teori Frankfurt Okulu üyeleri tarafından genel Eleştirel Teori bağlamında geliştirilse bile “eleştirel teori” büyük harfle yazılmaz. (1)

Frankfurt Okulu, enstitü olarak (Frankfurt Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Enstitüsü) 1923 yılında kurulmuş olsa da 1937’de Horkheimer’in “Traditional and Critical Theory,” (Geleneksel ve Eleştirel Teori) adlı makalesinin yayımlanması Eleştirel Teori’nin fikri doğum tarihi olarak kabul edilmektedir (2). Yaklaşık yüzyıllık tarihi içinde birkaç kuşağı kapsayan bu geleneği bazıları birinci ve ikinci kuşak olarak sınıflandırırken, bazıları ise çekirdek grup ve takipçileri olarak adlandırmaktadır. Her iki tür sınıflandırmayı da içerecek biçimde Enstitünün önde gelen isimleri arasında başta Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Walter Benjamin, Erich Fromm, Friedrich Pollock, Leo Löwenthal ve Jürgen Habermas sayılabilir. Bu okulun önde gelen teorisyenlerinin fikirleri, büyük savaşlar (1. ve II. dünya savaşları) ve devrimler (Ekim devrimi ve Alman Devriminin yenilgisi) çağında, aynı zamanda Nazizm ve faşizmin yükseldiği ve iktidar olduğu koşullarda insanlığın kurtuluşu üzerine büyük tartışmalar,

umutlar ve hayal kırıklıklarının iç içe geçtiği bir dönemde şekillenmiştir. Bu nedenle Eleştirel Teori’nin Batı düşüncesinin bir parçası olarak yarattığı birikim ve eleştirisi, 20. Yüzyıl Marksizminin tarihinde ve daha sonra da Yeni Sol’un üzerinde son derecede etkili olmuştur.

Eleştirel Teori olarak bütünlüklü ve tek bir kuramdan ziyade felsefi kökleri Hegel’in çalışmalarından, Kant’ın (1781) Saf Aklın Eleştirisi adlı yapıtına; Komünist Manifesto’dan (1848) 1867’de çıkan Kapital’in 1. Cildine; aynı zamanda şiddete dayalı devrimi reddeden İngiliz Fabian sosyalizmine de dayanan; farklı yönelimleri içeren düşünsel bir gelenek olarak ele almak gerekir(3). Bu anlamda Eleştirel Teori kapalı bir sistem olmaktan çok ucu açık, tamamlanmamış, kendisini diğer düşünce ve felsefi gelenekleri eleştirmek üzerine kuran; klasik Alman idealizminin temsilcisi olan Sol Hegelcilerden vulger Marksizme, 2. Enternasyonal’in mekanik materyalizminden, Sovyetler Birliği’nde temsil edilen Marksizmin resmi ortodoks yorumuna kadar çağdaş bütün felsefi ve siyasal düşüncelerden eleştirisini esirgemeyen bir gelenek olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede Batı felsefesinin öznesne, öz- görünüş, düşünce ve varlık etrafındaki temel meseleleriyle ilgili iddia ve eleştiriyle tanımlanmıştır. Eleştirel Teori felsefe ile toplum analizini Marx’ın izinden giderek bütünleştiren eleştirel bir toplum kuramı geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Eleştirel kuramcılar bu bağlamda tüm toplumsal pratiklere yönelik eleştirel bir perspektif geliştirmeye çalışmışlar; Marx’ın ekonomi politige yaptığı önemli katkının günümüz toplumunu anlamada yetersiz bir temel oluşturduğu iddiasıyla daha çok ideoloji

eleştirisine odaklanmışlardır. İdeoloji eleştirisi bu düşünsel gelenekle eleştirel pedagojik kuramsal yaklaşımlar arasındaki önemli bağlantı noktasıdır. Daha genelde ise Eleştirel Teori'nin eleştirel pedagojiye ilham veren hem kapitalizme hem de Marksizme yönelik eleştirisinin ise şu noktalarda odaklandığı görülmektedir.

Frankfurt Okulu kendisini Platon'dan başlayarak, Rousseau'dan Hegel'e ve Marks'a kadar olumlu özgürlük geleneğinin bir temsilcisi olarak görmüştür. Dolayısıyla Alman idealizminin eleştiri geleneğinin, Hegel'in materyalizminin, Marksizmin praksis yaklaşımının ve eleştirisinin izinden giderek bunu genişleten ve yeniden yorumlayan Eleştirel Teori'nin tanımlayıcı yönü asli amaç olarak özgürleştirme yoluyla toplumsal adaleti sağlamayı hedeflemekle ilgilidir. Başka bir deyişle, Eleştirel Teori'nin amacı insan özgürlüğünü kısıtlayan tahakküm yapılarını tanımlamak ve bunların üstesinden gelmek için bir praksis tasarlamakla ilgilidir. Dolayısıyla eleştirel kuramcılar için diyalog önemli ve değerli bir başlangıç adımıdır, ancak gerçek değişim yaratmak için yetersizdir. Diyalog, "... insanları kendilerini köleleştiren koşullardan özgürleştiren" eyleme yol açmalıdır(4). Freire'deki özgürleştirici pedagojinin ilham kaynaklarından biri olan bu düşünsel miras, daha sonra onun takipçilerinin de ana rotasını oluşturmuştur.

Bu kurtuluşa en iyi nasıl ulaşılabileceği sorusu bu alandaki en önemli tartışma noktasıdır. Horkheimer'e göre eleştirel kuramcılar açıklayıcı, pratik ve normatif olmak üzere üç ana yoldan özgürleşme mücadelesine katkıda bulunurlar. Eleştirel bir teori ancak bu üç koşulu karşılaması durumunda yeterli olabilir(4). Yani eleştirel bir teori mevcut toplumsal gerçeklikte neyin yanlış olduğunu açıklamalı; değiştirmek için aktörleri/faileri tanımlamalı; hem eleştiri için açık normlar hem de toplumsal dönüşüm için ulaşılabilir pratik hedefler sağlamalıdır. Horkheimer'in eleştirelilikle ilgili sunduğu üç koşul adeta radikal toplumsal dönüşümü hedefleyen bir eğitim faaliyeti için olmazsa olmaz koşullar gibi görünmektedir.

Eleştirel Teori ekonomik determinizme kapı ara-

layan Marksizmin geleneksel yorumuna karşı, alt yapı ve üst yapı arasında karşılıklı belirlenim ilişkisi olduğunu savunmuş, ideolojik ve kültürel alanın özgünlüğüne yaptığı vurgu ile öne çıkmıştır. Kültür tam özerk olmasa da hiçbir zaman altyapının bir yansıması, ikincil bir görüngü de olmamıştır. Eleştirel teorisyenler asıl olarak ideoloji eleştirisi ile ilgilendiler. Bir diğer önemli husus özne meselesiyle ilgilidir. İşçi sınıfının kurucu özne olduğu yolundaki Marksist iddiayı sorgulamış; işçi sınıfının devrimci potansiyeline inanç meselesinde; işçilerin kitle kültürü ve kültür endüstrisi aracılığıyla sistemle bütünleşme eğilimine girdiğine dikkat çekmişlerdir. Bir diğer önemli nokta eleştirel teorisyenlerin "ilerleme" fikrine yönelik sorgulamasıyla ilgilidir; Eleştirel Teori pozitivist varsayımlara yönelik sorgulamasını, tarihsel materyalizmin "determinist ve pozitivist yorumu da dahil" Marksizmi de içerecek ölçüde genişletmiştir. Emek ve çalışmanın insanın kendini gerçekleştirmesine zemin sunduğuna bağlı kalsalar da Marksizmin kapitalizm analizinde emek ve çalışma etrafındaki fetişleştirme kapitalist uygarlığın yarattığı tahribattaki rolüne dikkatimizi çekmişler ve Marksizmin emek yoluyla doğayı ve dünyayı değiştirme iddiasının araçsallaştırıcı yanını sorgulamışlardır. Aynı zamanda bu araçsallaştırmaya yol açan Aydınlanma'nın ilk ütopyik amacından sapmış olan akıl anlayışını da eleştirmişlerdir (5).

Eleştirel Teori ile bütünleşen Marksizmden çıkan iki kavram ise yabancılaşma ve şeyleşmedir. Yabancılaşma baskının psikolojik etkisine, şeyleşme ise sömürünün acı veren yönüne (insanlar kendilerini şey ya da meta olarak görürler ve aynı zamanda öyle muamele görürler) göndermede bulunur. Eleştirel eğitimcilerin öğrenme ve içermeye ilişkin yaklaşımında kilit önemdeki bu kavramlar eleştirel eğitim kuramı geliştirmede önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Eleştirel teori ile eleştirel pedagoji arasındaki bağlantı her ikisinin de diyalektik maddeci yöntemle toplumsal düzenin insan tarafından praksis aracılığıyla dönüştürülmesinin imkanları üzerine düşünmesi ile ilgilidir. Eleştirel Teorinin bazı kilit kavramlarını eleştirel pedagoji

dünyayı anlamak, açıklamak ve dönüştürmek için kullanılmaktadır. Bu kilit kavramlar, teori pratik ilişkisi, praxis, bilinç-yanlış bilinç, ideoloji, yabancılaşma ve şeyleşme kavramlarıdır. Eleştirel pedagoji için Horkheimer'in formülasyonundaki baskının niteliğini açıklama (teori) ile dünyayı dönüştürmenin aracı olan bilinçli eylem (praxis) arasındaki ilişki başlangıç noktasıdır. Eleştirel Kuram, maddeci bir yaklaşımı terk etmese de bilincin Hegelci bir yorumunu benimsemiş görünmektedir. Nitekim Freire'de de benzer yönelim bilinçlenme sözcüğüne yüklediği anlamda açığa çıkmaktadır. Bilincin ve bilmenin tek kaynağı ezilmenin koşullarını oluşturan nesnel dünya yanında vicdanileşme ve insanlaşmanın dayanağı olan "kurtuluş teolojisi" ile ilişkilendirilmiştir.

Eleştirel pedagoji esin kaynağı Eleştirel Teori gibi tek bir yaklaşım ve homojen bir teoriden ibaret değil. Frankfurt okulunun düşünsel geleneğini eğitim alanında takip edenlerin başında Paulo Freire gelmektedir. Kincheloe'ye göre, "Paulo Freire'nin 1960'larda kuzeydoğu Brezilya'daki yoksulluk çalışmalarında ortaya çıkan eleştirel pedagoji, kurtuluş teolojisinin ahlakını ve Alman Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisini eğitimdeki ilerici etkilerle... birleştirdi." (6). Ardından gelen Michael Apple, Henry Giroux, Donald Macedo, Peter McLaren ve Ira Shor gibi takipçileri tarafından bu yaklaşım zenginleştirildi. Bugün eleştirel pedagoji ile ilgili literatüre baktığımızda, onun teorik köklerinin Eleştirel Teori içinde olduğu açık biçimde görülmektedir. Eleştirel pedagojiye katkıda bulunan ana figür Paulo Freire'dir. Hem teorik hem de pratik gelişimine katkıda bulunmuştur. En büyük katkısı eleştirel bilinç, insanlaşma politikası, bilinçlenme ve praxis ile ilgili açılımıdır (5).

Öte yandan eleştirel pedagoji Frankfurt Okulu'nu olduğu gibi miras almamıştır. Eleştirel pedagojinin yegane dayanağının Eleştirel Teori olmadığını vurgulayan eleştirel eğitim yaklaşımları da vardır. Rikovski ve Hill'e göre eleştirel pedagoji ya da eleştirel eğitim teorilerinin başlıca dayanağı Marksist teoridir. Onlara göre Amerikan eleştirel pedagoji geleneği Marx'dan

bahsetmeden Marksist yorum yapma iddiasındadır. Onların formülasyonu 'anti kapitalizm şeklindeki eleştirel pedagojinin temelleri' Hegel, Habermas, Freire, Gramsci değil, Marx'ın yazıları ve Marksizm'e dayanmaktadır (7). Eleştirel pedagojinin diğer kuramsal dayanakları günümüzde çeşitlenerek genişlemektedir. Sömürge sonrası teorinin, eleştirel ırkçılığın, eleştirel feminist teorinin ve diğer eleştirel yaklaşımların katkılarıyla alandaki eleştirinin kapsamı ve hedefi genişlemektedir (8). Bu özelliklerine bakarak Kanpol, günümüzde eleştirel pedagojinin postmodern eleştirel teorinin eğitimsel bir versiyonu olduğunu iddia etmektedir (9).

Eğitim alanındaki eleştirel kuram çabalarının merkezinde Freire'nin "tarafsız eğitim yoktur" iddiası bulunmaktadır. Eğitim faaliyetinin politik doğasının altını çizen ve işlevi ve etkisine ilişkin çıkarımlarla zenginleştirilen bu yaklaşımın açtığı rotadan eğitim alanındaki eleştiri genişlemektedir. Kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimindeki kritik rolünü sürdürmek için ideolojik bir araç olarak nasıl işlediği; bu süreçte "müfredat" olarak sunulan bilginin iktidar ve güç yapılarıyla ilişkisi; öğretmenlerin bu süreçteki rolü; aynı zamanda kültürel bir üretim alanı olarak okul sisteminin özgün işleyiş mekanizmasının özellikleri; sunduğu olanaklar ve toplumsal dönüşüme yol açan direniş düzlemi olarak özellikleri üzerine giderek genişleyen eleştirel bir eğitim literatürü var (10).

Brookfield'in de vurguladığı gibi, Eleştirel Teori, insanların kitlesel eşitsizlikler ve çoğunluk azınlık tarafından sistematik sömürsü ile karakterize olan dünyayı nasıl olup da normal olarak kabul ettiklerine ışık tutuyor (11). Eleştirel pedagoji ise "nasıl" sorusuyla ilgili başlıca ideolojik aygıt ve kültürel alan olarak okul sisteminin rolünü ve işleyişini inceliyor ve analiz ediyor.

Yararlanılan Kaynaklar:

(1) Bkz. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Critical Theory <https://plato.stanford.edu/entries/critical-theory/>

- (2) Jay, Martin (2005) Diyalektik İmgelem. Çev. Ünsal Oskay. Ara Yayıncılık. 2. baskı İstanbul
- (3) Marksist Düşünce Sözlüğü. (1993) Frankfurt Okulu. Yayın Yönetmeni Tom Bottomore, İletişim Yay., İstanbul; Bottomore, Tom, Frankfurt Okulu, Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara 1997; SLATER Phil, Frankfurt Okulu, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1998
- (4) Bkz. Horkheimer, M. (2002). Critical Theory: Selected Essays. The Continuum Publishing Company, New York, (s. 244); Horkheimer, Max, Theodor Adorno, (2010) Aydınlanmanın Diyalektiği, Çev. Oğuz Özügül, C. 1, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- (5) Horkheimer, M. (2005) Akıl Tutulması, Çev. Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, s. 56.
- (6) Freire, P. (2028) Ezilenlerin Pedagojisi. 18. Baskı. Ayrıntı Yay., İstanbul.
- (7) Kincheloe, J.L. (2018) Eleştirel Pedagoji. Yeni İnsan Yayınevi, Ankara.
- (8) Bkz Rikowski, G. (2011) Marksist Eğitim Kuramı ve Radikal Pedagoji. Kalkedon Yay., İstanbul; Hill, Dave. (2016) Eleştirel Eğitim ve Marksizm. Kalkedon Yay. İstanbul
- (9) McLaren, P. and Giarelli J.M. (eds) (1995) Critical Theory and Educational Research. State University of New York Press, Albany.
- (10) Kanpol, B.(1999) Critical Pedagogy: An Introduction (2.nd) Bergin&Garvey, London, UK.
- (11) Brookfield, S., D., (2005). The Power Of Critical Theory. Liberating Adult Learning and Teaching. San Francisco: Jossey- Bass.(s.34)

ELEŞTİREL EĞİTİM PERSPEKTİFİNDEN EUGENE IONESCO’NUN DERS/ LA LEÇONİSİMLİ OYUNU

Muharrem Demirdi[1]

Giriş

Bu yazıda ilk olarak absürd (uyumsuz) tiyatroya ve absürd tiyatrodaki uyumsuzluğa, uyumsuzluğun ne ile ve nasıl bir uyumsuzluk olarak algılanması gerektiğine yer verilmiş, sonra da Eugene Ionesco’nun Ders/La Leçon oyunundaki ilişkiler, özelde de oyundaki öğretmen ve öğrenci ilişkisi eleştirel eğitim perspektifi ile ele alınmış, bu noktada da Freireyen kavramlardan faydalanılmıştır.

Absürd Tiyatro ve Absürd Tiyatroda Uyumsuzluk

Esslin, Absürd Tiyatro(1999) adlı çalışmasında absürd tiyatronun 1920’lerden bugüne farklı yazın türlerinde, Joyce, Kafka gibi yazarların eserlerinde, kübizm, sürrealizm gibi sanat akımlarında belirgin olan eğilimlerini gösterdiğini ancak tiyatroya dair tartışmaların özellikle de Beckett’in Godot’yu Beklerken adlı eseriyle başladığını, bugün de absürd tiyatro denildiğinde ilk akla gelen eserin Godot’yu Beklerken olduğunu söyler (Esslin, 1999). “Oyun, Ağustos 1955’te Londra’da ilk kez gösterildiğinde büyük ölçüde anlaşılmasız bulunmuştu. Birçok eleştirmen onun anlaşılmasız, saçma sapan bir şey olduğu kanısındaydı.” (Esslin, 1999, 14). Aslında absürd tiyatronun üzerine yapışp kalan “saçma” sözcüğünün nedeni de Beckett, Adamov, Ionesco, Genet, Tardieu, Buzzati ve sonra Pinter gibi yazarların metinleri/oyunları karşısında, izleyicilerin bu ilk izlenimleridir. Oysa absürd tiyatrodaki bu anlaşılmasız durumu ve yadırgama, oyunlar sırasında açığa çıkan “uyumsuzluk” ile ilgilidir. Bu uyumsuzluk metinlerdeki standart dil kullanımının reddinden, Beckett’in Godot’yu Beklerken oyununda olduğu gibi İncil’in tersyüz edilişi ve dramatik, Aristotelyen tiyatronun tüm

yapısının bir tiyatro metninde ortadan kaldırılışı, hemen tüm oyunlarında dilin artık bir iletişim aracı olmaktan çıkması ve anlam metafiziğini iptal eden negatif yazma biçimi (Karacabey, 2007) ile, Ionesco’nun Gergedanlar oyununda olduğu gibi toplumsal yabancılaşmanın, sürü haline gelişingergedan metaforu ile anlatılışı, Ders oyununda öğretmen-öğrenci ilişkisine ve eğitim sistemine bakışın geleneksel değerlendirme biçimlerinin uzağına düşmesi, Amedeeya da Nasıl Kurtulmalıoyununda mutlu görünen aile evlerinde büyüyen metaforik cesetler, Genet’in Hizmetçiler oyununda hanımlarını öldürme provası yapan hizmetçiler ya da Zenciler’debeyaz adamların çadırını ateşe vermeye çalışan sömürgeleştirilmiş siyahlarinezencilerce rasyonalize edilmiş ve kendileri için sınırları belirlenmiş olan dünyaya duydukları öfkeyle, gerçek hayatın tiyatrodaki hayattan daha sahte oluşuyla beliren ironinin (Güçbilmez, 2003) yarattığı bilişsel uyumsuzlukla ve yazarların estetik uyumsuzluğu ile ilgilidir.

Klasik temsil anlayışı Aristoteles’ten beri görmenin alanında biçimlenen Kallistik güzel’e aittir, belirli bir biçime, sınıra sahip olan ve bir uyumu hedefleyen güzel estetiği, 18. yüzyıla kadar sanat alanında belirleyici olmuştur. Modern tiyatrodaki karşımıza çıkan değişimlerin niteliklerinde güzel estetiğinden vazgeçen bir tarihsel sürecin sonuçlarını görebiliriz. Biçim, uyum, sınırlılık nitelendirmeleri ile kavranan bir estetik, yerini bütün bu özelliklerin yapısızlaştırılmasına yol açan yeni bir estetik algıya bırakmıştır (Karacabey, 2007, 145).

Toplumsal yabancılaşmadan dilin yitimine, aile kurumunun mevcut haliyle simgesel anlamda ev-

lerde büyüyen cesetler üretmesinden üzerimizde salınan dinsel metinlerin anlamsızlığına, totaliter rejimlerde bireyin duygu ve düşüncelerinin yok edilmesinden artık üretici olmayan ama hala adına sevgidenilen duyguya, var olma biçimlerine dek geniş konu dağarcığına sahip absürd oyun metinlerinde aslında açığa çıkan, var olan dünya ile sahnede ve metin düzleminde, o zamana dek ve şimdi var olan uyumun reddidir. Dolayısıyla absürd tiyatrodaki açığa çıkan uyumsuzluk, salt biçim estetiğine ilişkin değildir. I. ve II. Dünya Savaşını, iç savaşları, faşist rejimleri, iç savaşları, Mayıs 68'ini, sonra disiplin ve kontrol toplumlarını, kapitalizmi ve onun tüketim kültürünü yaşamış/yaşayan absürd oyun yazarları dadaizm, kübizm, sityasyonizm, letrizm gibi avant-garde sanat hareketlerinden de beslenmiş (Innes, 2004) tıpkı bu sanat hareketleri gibi güncelle olan bağlarını korumuş, Beckett'in Paris Direnişi'ne fiilen katılması ya da Filistin İşgalini'nin en sıcak günlerinde Filistin'e giderek Filistinli gerillalarla birlikte olan Genet gibi [2] (Genet, 2008) gibi aktif eylem süreçlerine de girmişlerdir. Absürd oyun yazarlarının metinlerindeki oyun kişilerinin olumsuz duygu durumları, anlam üretmeyen dilleri, anomali olarak değerlendirilebilecek davranış biçimleri ve umutsuz halleri bu metinlerin birer gerçeği olsa da bu durumu, yazarların var olan insanlık durumlarını öznel bir biçimde ve standart dilin dışına çıkıp metaforlarla, şiirsel olanla ya da dili tümünden reddederek sunmaya çalışmaları, önümüze reddetmek için nedenler koymaları olarak okumak mümkündür. Evet var olan tiyatro ve dil reddedilmelidir, çünkü var olan tiyatro ve dil insanlığın yıkımını engellemekte, hatta var olan haliyle bu yıkıma ortak olmaktadır. Absürd oyun yazarlarının reddiyesini, yeni bir alan açma noktasında seslenişler olarak okumak tüm bir külliyata, yazarların tüm özgüllükleri de dikkate alınarak bakıldığında daha doğru görünmektedir. Burada bir kopuş vardır ve bu kopuş, Karacabey'in (2007) ifadesiyle, tarihsel sürekliliği olan anlam yaratma süreçlerinin uzlaşımından ayrılmak, başka bir başlangıç arayan sanatsal uygulamalara yönelmek, Heidegger'in olay (ereignis) teriminden hareketle, bir olay olarak ortaya çıkan sanat eserinin anidenliği ve sarsıcılığı ile tamamlanmış estetik formları ilga etmektir (Karacabey, 2007). Bu ilgada yazarların talebini anlamak ise Güç-

bilmez'in (2003) Brecht ve Beckett tiyatrosunu karşılaştırırken söylediklerini, absürd tiyatronun geneli için düşünebilmekle olanaklıdır: "Brecht'ten farklı olarak Beckett tiyatrosu izleyicisini dönüştürmeye çalışmaz, ondan sadece yardım ister." (Güçbilmez, 2003, 105). Evet, dünya bu haldedir, yazar üzerine düşeni yapmıştır, artık izleyicinin/okurunun üzerine düşeni yapması gerekmektedir.

Eugene Ionesco'nun Ders/ La Leçon Adlı Oyunu ve Oyunun Eleştirel Eğitim Perspektifinden Çözümleşi

Romen asıllı bir Fransız yazar olan Ionesco, 1950'li yıllarda sahnelenmeye başlanan oyunları ile tiyatro alanında devrim denilebilecek bir değişimi gerçekleştirmiş, aynı yıllarda Beckett, Adamov, Genet, Pinter gibi yazarların da aralarında olduğu birbirinden bağımsız yazarlarla birlikte absürd tiyatronun öncü oyun yazarlarından olmuştur (Anamur, 2013). Ders, Amedee ya da Nasıl Kurtulmalı, Ölüm Oyunları, Kel Şarkıcı, Gergedanlar Ionesco'nun en tanınan oyunlarıdır.

Innes (2004), Ionesco tiyatrosunun geleneksel temalardan uzaklaşmasını, küçük burjuva tutumlara saldırısını, yeniden kurmak için dili yıkma çabasını ve toplumsal koşullandırmaları yadsımasını avant-garde sanat hareketleri içinde değerlendirir. "Ionesco için gerçekliğin kavramsal yapısı yıkılma noktasındadır ve oyunları, izleyicileri dünyayı ateşe verecek, dünya biçimini değiştirecek bir farkındalık içinde yeniden yaratarak bu parçalanma sürecinin hızlanmasına yardım etmektedir." (Innes, 2004, 292-293). Innes'ten (2004) hareketle Ionesco'nun metinlerinin ve görüşlerinin, var olan dünyanın olumsuzlanması noktasında toplumsal alanı da içerdiği iddia edilebilir. Ionesco, toplumsal mesaj vermek gibi bir amacının olmadığını, tiyatrosunun usdışılıktan beslendiğini (Anamur, 2013), Brecht'in sağ kanat kadar içler acısı bir sol konformizmin öncülü olduğunu, toplumun kendisinin insanlar arasındaki engellerden birini oluşturduğunu ve özgün insan topluluğunun toplumdan daha geniş olacağını söylese de (Esslin, 1999) Ionesco'nun tüm metinlerinin toplumsal metinler olduğunu iddia eden (Karabayır, 2015) ve örneğin Gergedanlar oyununun toplumsal bir mesajla yazıldığını iddia eden çalışmalar da mevcuttur (Mayo, 2012)

Bu metinde iddia edilen, Ionesco'nun bu metni -Ders/ La Leçon-sol politik amaçlarla yazdığını ya da metnin eleştirel eğitim alanını doğrudan olumlayan bir metin olduğunu söylemek değildir, ancak metnin iddiası Ders isimli oyunun eleştirel eğitim perspektifinden değerlendirilmesinin olanaklı olduğudur. Metinler çoğu kez yazarlarını aşmış ve farklı bağlamlarda yorumlanmaya açık olmuşlardır. Bu açıdan Ders isimli oyun da absürd metinlerin var olana duydukları uyumsuzluk noktasında eleştirel eğitimcilerin otoriteryen, diyaloga kapalı, bankacı eğitim sistemlerine vb.yönelik uyumsuzluklarıyla okunabilmeye açık bir oyundur.

Yeni Bir Estetik Şok: Ders/ La Leçon

Ionesco'nun Ders/ La Leçon[3]adlı oyunu, ilk kez 20 Şubat 1951'de Paris'te Theatre de Poche'ta oynanmıştır. Yazarın daha önce sahnelenen Kel Şarkıcıadlı oyununun yarattığı şoku üzerlerinden henüz atamayan seyirciler, Ders oyunundayeni bir şok yaşamışlardır. Kel Şarkıcı'da anlam zeminini yitiren dile odaklanan Ionesco, anlam üretmeyen repliklerle kurduğu buoyundan sonra Ders'te daha somut olana yönelmiş, toplumsal yaşamdaki iktidar ilişkilerini öğretmen-öğrenci ilişkisi üzerinden oldukça somut bir biçimde, yer yer şiddet sahneleriyleve yine absürd tiyatrodavaran uyumsuzlukla ele almıştır. Şok etkisi, uyumsuzluğun dozunun özellikle içerikte daha da arttırılışıyla ilgilidir.

Oyun; Öğretmen (50-60 yaşlarında), Kız Öğrenci (18 yaşında) ve Hizmetçi Kadın (45-50 yaşlarında) olarak adlandırılan oyun kişileri arasında geçmekte, oyunda mekan olarak Öğretmen'in evi kullanılmaktadır. Oyun, kapı zilin çalması ve Hizmetçi Kadın'ın Öğrenciyi içeri almasıyla başlar. Oyunun hemen başında içeri giren öğrenci şöyle betimlenmektedir:

Hizmetçi Kadın çıkmıştır. Öğrenci dizlerini bitişirip ayaklarını sandalyenin altına doğru çekmiş, okul çantasını dizlerinin üstüne koymuş, uslu uslu beklemektedir; arada bir odaya, mobilyalara, tavana şöyle bir bakıp gözlerini yine önüne indirir. Sonra çantasından bir defter çıkarır, defterin sayfalarını karıştırır, bir sayfada, sanki dersi yineliyormuş, yaptığı ödevi son bir

kez bakıyormuş gibi daha uzun bir süre durur. Terbiyeli, görgülü, aynı zamanda şen şakrak, içi içine sığmayan bir kız izlenimi vermektedir; dudaklarında taptaze bir gülümseme vardır. Olaylar geliştikçe hareketlerindeki, genel havasındaki canlılık giderek azalacak, içine kapanıklaşacaktır (82-83).

Olayların ilerlemesi ile Öğrenci depresyon geçirmiş gibi olacak, sözcükleri hatırlamakta güçlük çekecek, felç geçiren, konuşma yeteneğini yitiren, giderek edilginleşen ve sonunda Öğretmen'in karşısında duran hareketsiz, neredeyse cansız bir nesneye dönüşecektir. Oyunun hemen başında oyunda neler olup bittiğini açıklayan Ionesco (1997), oyun ilerledikçe Öğrenci'nin gözlerinde sözcüklerle dile getirilemeyecek bir şaşkınlığın ve korkunun olacağını, Öğretmen'in sesinin gittikçe daha güçlü bir ses haline geleceğini ve bu değişimin yavaş yavaş gerçekleşeceğini ekler. Oyunda, oyunun başında ders almak için gelen öğrencinin zaman ilerledikçe nasıl güçsüzleştiğini, özerkliğini yitirdiğini öğretmeninse giderek daha emin, sınırlı, saldırgan ve egemen hale geldiğini adım adım görebilmemiz için davranış düzeyinde, metaforik bir anlatımı tercih eder Ionesco. Yani başlangıçta var oldukları umulan eşitlik ve öğretmen-öğrenci ilişkisi, öğretmenin davranışlarıyla bedensel ve dilsel olarak bozulmuş, öğretmen öğrenci üzerinde baskı kurmuş, bunu giderek arttırmış, öğrencinin bedensel ve ruhsal bütünlüğünün bozulmasına yol açmıştır. Oyunun başında Ionesco'nun (1997) yönergeleriyle bildiklerimiz henüz bunlardır. Oyunun hemen başındaki ilişki durumu şöyledir:

Öğrenci: Evet beyefendi, günaydın beyefendi. Gördüğünüz gibi tam vaktinde geldim. Geç kalmak istemedim.

Öğretmen: Güzel küçükhanım. Teşekkür ederim, ama acele etmeniz gerekmezdi. Sizi bekletmiş olduğum için nasıl özür dileyeceğimi bilemiyorum (...)

Öğrenci: Özür dilemenize gerek yok efendim. Ziyanı yok, efendim.

Öğretmen: Özür dilerim...Evi kolay bulabildiniz mi acaba? (84)

Diyalogdan anlaşılacağı gibi ilişki başlangıçta karşılıklı saygı çerçevesinde gelişmektedir; ancak Öğrenci'nin "efendim" tekrarları, öğrencinin başlangıçta da Öğretmen'ini iktidar ilişkileri bağlamında daha üst bir yerde konumlandırıldığını göstermektedir. Burada "efendim" sözcüğü bu noktada açık bir göstergedir. Bu göstergenin karşısında ise Öğretmen'in Öğrenci'ye hitap ederken kullandığı "küçükhanım" göstergesi yer almaktadır. Bu iki göstergeye rağmen Öğretmen ve Öğrenci arasındaki ilişkininoyunun başlangıcı itibariyle diyalogu içerdiği söylenebilir. Öğretmen sorular sormakta, Öğrenci'nin verdiği cevaplar sonrasında onu kutlamakta, Öğrenci soruları bilemediğinde ise onu teşvik etmektedir. "Merak etmeyin, hepsi olacak...Biraz cesaret küçükhanım...Özür dilerim...ama biraz sabırla...yavaş yavaş..." (85), "Derdimi yanlış anlattım. Benim kusurum, kuşkusuz. Çok açık anlatamadım." (92). Öğretmen bu cevapları vermektedir ancak oyunda yükseköğretim sınavları için hazırlanan ve ailesinin kendi eğitimini çok önemseydiğini vurgulayan Öğrenci'nin basit matematiksel işlemleri dahi yapamaması Ionesco'nun, eğitim sistemine dair köklü bir eleştirisi olarak okunabilir. Öyle ki Öğrenci on sekiz yaşındadır, ailesi eğitimine çok önem vermektedir ancak üç ve dört sayılarının hangilerinin daha büyük olduğunu bilmemektedir. Öğretmen çıkarma işlemini farklı örneklerle anlatmaya çalışsa da Öğrenci bir türlü öğrenememektedir. Yalnız burada Öğretmen'in doğrudan bilgi aktarmaya çalıştığını, farklı öğretim yöntemlerini kullanmadığını ve Öğrenci öğrenememiş olmasına rağmen aynı problemin çözümü için ısrarcı olduğu da görülmektedir: Dörtten bir çıktığında kaç kalır? Öğretmen daha sonra örnek olarak kibriti sonra da sopayı verecek ve artık repliklerinin sonunda ünlem işareti yer alacaktır. Sopa örneğine geçiş, oyunda başlayan şiddete dair açık bir göstergedir.

Öğretmen: Bunlara sopa denir küçük hanım, sopa. Burada bir sopa var, şurada iki sopa, şurada üç sopa, şurada dört sopa, şurada beş sopa. Bir sopa, iki sopa, üç sopa, dört ve beş sopa, bunlar sayılardır. Sopalar sayıldığında, her sopa bir birimdir, küçükhanım...Ne söyledim şimdi ben?

Öğrenci: "Bir birim, küçük hanım! Ne söyledim şimdi ben?"

Öğretmen: Rakam! Ya da sayı! (95)

Bu problemin çözümü noktasındaki ısrar diyalogu da bozmuş, Öğrenci ilk olarak dudaklarının yanmaya başlaması ile hastalık belirtileri göstermeye başlamış, Öğretmen'in ise ses tonu giderek yükselmiş, davranışları ile de şiddet eğilimleri göstermeye başlamıştır. Oyundaki bir diğer ayrıntı da Öğrenci'nin küçük sayılarla çıkarma işlemi yapamamasına rağmen çok büyük sayılarla çarpma işlemi yapabilmesidir. Açıklama ise çok çarpıcıdır: "Hesap yeteneğime güvenemediğim için olabilecek bütün çarpmaların olabilecek tüm sonuçlarını ezberledim." (97)

Freire (2017 ve 2019b), bankacı eğitim modelinden söz ederken bu modelin diyalogu ortadan kaldırdığını, ezberi içerdiğini, öğrencilerin bu eğitim sisteminde doldurulmaları gereken boş kaplar ya da bilgi yatırılan mevduat hesapları gibi algılandığını söyler. Bu, aynı zamanda ezme ve ezilme ilişkilerinin devam ettiği, özgürleştirici olmayan pedagojik bir süreçtir. Freire (2017), bankacı eğitim modelinin her yönüyle reddedilmesi, insanların bilgi hesabına yatırım yapmayı öngören eğiticilik idealine son verilmesi gerektiğini, çünkü bunların reddinin iletişimi, diyalogu hayata geçireceğini ve eşitlerarası diyalogun ise bireyleri özgürleştirme yolunda bir adım olduğunu söyler. Oyun ilerledikçe görülmelidir ki başlangıçta var olan diyalog ortadan kalkmış, Öğretmen ezen ve Öğrenci ezilen konumuna geçmiş, Öğrenci giderek güçsüzleşmiş, Ionesco'nun (1997) da metinde belirttiği gibi nesneleşmiş, bu güçsüzlük ve nesneleşme, artık bedensel olarak da görünür olmuştur.

Öğretmen'in Öğrenci'ye oyunda ifade edildiği haliyle betik bilim (filoloji) ve dil bilim öğretmeye başlamasıyla ikinci derse geçilir. Burada Öğretmen artık Öğrenci'nin en küçük bir ifadesine dahi tahammülsüzdür. Öğrenci'nin oyunun başındaki neşeli, canlı sesi ölgün bir sese dönüşmüş, dil bilim ve betik bilim dersi esnasında Öğretmen'in tekrar eden "Susun. Yerinize oturun. Sözümlü kesmeyin." cümleleriyle, öğrencinin fiziksel rahatsızlığı da başlamıştır. Bu rahatsızlığın ilk olarak dudakta başlaması ve tam da betik bilim ve dil bilim dersi sırasında olması oldukça anlamlıdır. En azından biçimsel olarak var olan

diyalog, monolog haline gelmiş, dilin bir iletişim aygıtı olmaktan çıkması, bir iktidar/güç mekanizmasına dönüşümü ile Öğrenci'nin fiziksel rahatsızlığı da dudaklarda başlamıştır.

Öğretmen: Bu ders sayesinde, yeni-İspanyol dillerin dil bilimsel ve karşılaştırmalı betik bilimsel ilkelerini on beş dakikada öğrenebilirsiniz.

Öğrenci: Öğreneyim efendim, ne güzel. (Ellerini çıkarır)

Öğretmen: (Duruma egemen olmak isteyen birinin tepkisiyle) Susun! Bu da ne demek oluyor!

Öğrenci: Özür dilerim efendim. (Ellerini yavaş yavaş masanın üstüne koyar.)

Öğretmen: Susun! (Ayağa kalkar, elleri arkasında odada dolaşır, arada bir odanın ortasında öğrencinin yanında durur...)

Öğrenci: (Ölgün bir sesle). Peki efendim. (99-100)

(...)

Öğretmen: (Öğrenci birden rahatsızlığı varmış gibi olur.) Neyiniz var?

Öğrenci: Dudaklarım yanıyor efendim.

Öğretmen: Zıyanı yok. Böyle önemsiz bir şey için kesecek değiliz. Devam edelim.

Öğrenci: (Gittikçe daha çok kıvrınacaktır.) Peki, efendim. (102)

Öğretmen Öğrenci'nin anlayıp anlamadığını ve onun fiziksel rahatsızlığını önemsemeden anlatmaya devam eder, monoloğunu sürdürür, Öğrenci bir süre sadece "Evet efendim, dudaklarım yanıyor" dese de Öğretmen "Devam edelim." diyerek anlatmaya devam eder. Anlattıkları ise Ionesco tarafından monoloğun sürdürülemez bir iletişim biçimi olduğu gösterilmek istenircesine anlamsız söz dizilerine dönüşmektedir. "Ninem in gülleri sapsarı, Asya kökenli dedem gibi." (107) Öğretmen Öğrenci'ye monolog ile saldır-

maya devam etmektedir. Bu saldırı artık fiziksel şiddet düzeyindedir; monologlar da giderek uzamaktadır.[4]

Öğretmen: Dudaklarım! Dudaklarım! Dudaklarım! Yırtarım onları şimdi ha! Bir örnek daha. Başkent sözcüğünü ele alırsak başkent sözcüğü kullanıldığı dile göre bir anlam kazanır. Yani bir İspanyol'un "Ben başkentte oturuyorum" dediğinde söylemek istediği şey, bir Portekizlinin "Ben başkentte oturuyorum" demesiyle aynı şey demek değildir (...) Şu anlatımı her duyduğunuzda, küçükhanım, küçükhanım, size söylüyorum bunları! Bok canına olsun! "Ben başkentte oturuyorum" anlatımını her duyduğunuzda bunun İspanyolca mı yoksa yeni-İspanyolca mı, Türkçe mi, Fransızca mı, Doğu dili mi, Romence mi yoksa Latince mi olduğunu hemen ve kolayca anlayabilirsiniz (...)

Öğrenci: Of, aman, dudaklarım...

Öğretmen: Susun! Yoksa kafanızı kırarım!

Öğrenci: Hele bir deneyin erkeklik budalası!

(Öğretmen, Öğrencinin bileğini yakalayıp bükerek.) (109-110)

Öğretmen artık sözlü tehdide başladığında Öğrenci oyun boyunca görebileceğimiz ilk itirazını yapacak ancak karşılığını da alacaktır. Bu aynı zamanda Öğretmen'in "erkeklik"ine, eril iktidarına dair söylenenin de -erkeklik budalası - cezasıdır. Buradaki erillik, iktidarın eril olduğuna ilişkin yapılan vurgularla da (Sancar, 2009) uyumludur; Ionesco Öğretmen'i erkek, Öğrenci'yide kadın olarak oyuna dahil etmiştir. Oyun ilerledikçe ve Öğretmen sorularına cevap almak istedikçe oyundaki şiddet dozu, oyunda Öğrenci'nin Öğretmen karşısındaki çaresizliği, kaçamaması, çıkışsızlığı, Öğrenci'deki fiziksel rahatsızlıklar da arttırmıştır. Öğrenci'nin artık ayakları, kulakları ve başı da yanmaktadır. Öğretmen'in yanıtı ise nettir: "Koparıyorum senin kulaklarını, o zaman bir şeyin kalmaz şekerim!"

Diyalogun ortadan kalkması, Öğretmen'in Öğrenci'ye onun hiç de ihtiyacı olmayan konuları öğretme çabası, dilin bir baskı/iktidar aracına

dönüşmesi ve anlamsızlaşması, Öğretmen'in sözel şiddetine fiziksel şiddetinde eklenmesi okullarda yaşananların, en iyimser değerlendirmeye, metaforik bir eleştirisi olarak okunabilir. Öğrenci giderek edilginleşmiş, matematik dersi için gelen Öğrenci'ye dil dersi öğretilmeye çalışılmış, Öğrenci Öğretmenin kendi mekanında, evindeki derslikte adeta tutsak konumuna düşmüştür. Bu metaforik anlatım şöyle sürmektedir: "Öğretmen, neredeyse kendinden geçmiş bir halde, elindeki görünmez bıçağı sallaya sallaya Kızılderililerin kafa dersini yüzme danslarını çağrıştıran bir tür dans yaparak Öğrenci'nin çevresinde döner (...) Öğrenci hastalanmış, eli ayağı çekilmiş, büyülenmiş bir halde geri geri pencereye doğru gider." (114)

Öğrenci: (Zayıf bir sesle) Evet, evet...bıçak öldürür mü?

Öğretmen: (Öğrenci'yi çok gösterişli bir bıçak vuruşuyla öldürür.) Aaaah! Al bakalım. (...)

İlk vuruştan sonra ölmüş olan Öğrenci'ye, aşağıdan yukarıya doğru ikinci bir vuruş dahayapar. (115)

Öğretmen -hem de gösterişli bir bıçak vuruşuyla- Öğrenci'yi öldürmüştür ve kendisini haklı bulmaktadır. Öğrenci'nin ölümünden sonra Öğretmen'in Hizmetçi K. ile diyalogu ise şöyledir:

Hizmetçi K. : Kırkinci kez oluyor bu, bugün!... Her gün de aynı şey oluyor! Her gün! Utanmıyor musunuz, bu yaşta sonunda hasta olacaksınız! Hiç öğrenciniz kalmayacak. İyi de olacak.

Öğretmen: (Öfkeli) Benim suçum değil! Öğrenmek istemiyordu! Laf dinlemiyordu. Kötü bir öğrenciydi! Öğrenmek istemiyordu!

(...)

Hizmetçi K. : Gömeceğiz onu...öteki otuz dokuzu ile birlikte...kırk tane tabut gerek...Cenaze levazımatçısı sevgilim papaz Auguste'yi çağırırız...Çelenkler ısmarlarız...

Öğretmen bu cinayeti işlemiştir. Kırk öğrencinin bir gün içinde öldürülmesi düşünüldüğünde bu

sayının tekabül ettiği göstergede açıktır. Öğretmen'in işbirlikçileri, ezenine duyduğu bağlılıkla bir ezene dönüşen Hizmetçi K. ve Hizmetçi K.'nin sevgilisi olan bir papaz, yani din adamıdır. Bu göstergeler önemli olmakla beraber, bir diğer önemli gösterge de Öğretmen kırk tabutla birlikte ilerlerken korkmasın diye Hizmetçi K.'nin cebinden çıkardığı, üzerinde gamalı haç olan Nazilere ait kırmızı kol bandını Öğretmen'in koluna takmasıdır. "Eğer korkuyorsanız bunu takın, hiçbir şeyden korkmazsınız. (Bandı Öğretmen'in koluna takar.) Siyasal bir işarettir bu." (118) Öğretmen bir Nazi'dir artık, tüm toplum Nazilere dönüşmüştür ve öğrenciler, mevcut eğitim sistemi içinde birer ezene/Nazi'ye dönüşen öğretmenleri ve onlara göz yumanlar tarafından, din adamları tarafından her gün öldürülmektedir. Oyunun sonunda Öğrenci'nin cesedinin çıkarılması sırasında kapının çalması ve yeni bir Öğrenci'nin ders almak üzere gelmesi ise devam eden/edecek bu döngünün işaretidir.

Sahne kısa bir süre boş kalır. Derken soldaki kapının çalındığı duyulur.

Hizmetçi Kadının Sesi: Tamam, geliyorum!

(Oyunun başındaki gibi girer ve kapıya doğru gider. Kapı ikinci kez çalınır.)

Hizmetçi K. : (...) Günaydın küçükhanım! Siz yeni öğrenci misiniz? Ders için mi geldiniz? Öğretmen sizi bekliyor. (119)

Eğitimin ve eğitimcinin rolü ve eleştirel eğitimin de üzerinde titizlikle durduğu önemli bir nokta eğitimcinin öğrenciyi güçlendirmesi ve onun özerkliğine saygı duymasıdır. Bu konuda Aksoy (2005), "Eğitimin bireyi güçlendirmesi ve özgürleştirilmesi gereği konusunda eleştirel eğitimcilerin uyarıları büyük önem taşımaktadır. Birey, eğitim yoluyla yeteneklerini geliştirirken kedisini sınırlandıran, bir başka açıdan da nesneleştirilen baskılara karşı koymayı da öğrenmelidir." (Aksoy, 2005, 57) derken Freire (2019a), öğrencilerin özerkliğine saygı duymanın etik bir sorumluluk olduğunu, eğitim deneyiminde öğrencilere saygı duymadan var olan bir öğretmenin insanlık durumunun temel etik ilkelerini ihlal etmiş olacağını dile getirir.

Ionesco'nun oyununda Öğretmen'in Öğrenci'nin özerkliğine saygı duymaması, diyalogu ortadan kaldırması, öğrencinin ihtiyaç duymadığı konuları ona öğretmedeki ısrarı, doğrudan bilgi aktarımını tercih etmesi, giderek otoriterleşen davranışları Öğrenci'yi güçsüzleştirmiş ve sonunda da onun ölümüne yol açmıştır. Öğretmen ise bir Nazi'ye dönüşmüş ve yeni kurbanlarını kabul etmektedir. Döngü, toplumsal yaşamdaki Naziler ve bu metafora dair uygulamalar ortadan kaldırılmadıkça devam edecektir.

Sonuç

İki Dünya Savaşı'nı da yaşamış, iç savaşları, otoriter rejimleri görmüş, şiddet dolu bir tarihin içinden çıkıp gelmiş absürd oyun yazarları politik olanı toplumcu-gerçekçi edebiyat/sanat anlayışından farklı bir şekilde ele almış, onunla da uyumsuzluk göstermiş, ek olarak daha önce politik olarak değerlendirilmeyen alanların da-dil, metinlerdeki estetik biçimler, sorgulanmayan aile ilişkileri ve ilişkiler, yalnızlık, umutsuzluk vb.- aslında politik olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Absürd oyunların politik olmadığına dair eleştiriler, bugün neyin politik olduğuna dair yapılan sanat tartışmalarının içinde ayrı bir mecrada sürüp giderken, politik olanın sabit olmadığını, hem yeni konuların hem de onların ele alınış biçimlerinin tarihsel süreçte değiştiğini, hep yeni politik poetikalar oluştuğunu/ oluşacağını söylemek tarihsel açıdandaha doğru görünmektedir. Öyle ki elimizde bugün hala bir şeyin ne kadar politik olduğunu değerlendirebileceksabitler yoktur, olmaması da bir sınır konulmaması adına daha doğrudur.

Ionesco'nun Ders/La Leçon adlı oyunu, eğitim konusuna doğrudan el atmış, bunu yaparken de eleştirel eğitimcilerin eleştirilerinin merkezinde olan kimi eleştirileri teatral bir zeminde dile getirmiştir. Öğretmen-öğrenci ilişkisi mevcut haliyle ezen-ezilen ilişkisidir, diyaloga kapalıdır, baskıcıdır, öğrencileri güçlendirmemektedir, umudu ve sevgiyi içermemektedir, öldürmektedir. Ionesco'nun 1950'li yıllarda yazdığı buyunun söylediklerinin en genel özeti bunlardır. Bunlar, aynı zamanda oyundan çıkartılanlardır; metaforları değerlendirmek ve yorumlamak ise-seyircinin, eleştirmenin, okurun ve eğitimcilerin payına düşenlerdir.

KAYNAKÇA

Aksoy, H. H. (2005). Medya ve Bilgisayar Teknolojisinin Eğitimde Kullanımının Etkileri Üzerine Eleştirel Görüşler: Orwell ve Huxley'in Gelecek Tasarımları Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, (3)11, 54-67.

Anamur, H. (2013). Ionesco'nun Tiyatrosuna Genel Bir Bakış. *Eugene Ionesco Toplu Oyunları 1.çinde* (5-14). İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Esslin, M. (1999). *Absürd Tiyatro*. (G. Siper, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Freire, P. (2017). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (14. Baskı). (D. Hattatoğlu ve E. Özbek, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Freire, P. (2019a). *Özgürlüğün Pedagojisi*. Etik, Demokrasi ve Medeni Cesaret. (G. K. Gevinç, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

Freire, P. (2019b). *Kültür İşçileri Olarak Öğretmenler. Öğretmeye Cesaret Edenlere Mektuplar*. (Ç. Sümer, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

Gennet, J. (2008). *Metis Seçkileri*. Jean Genet. Açık Düşman. (S. Dolanoğlu. Haz. ve Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Güçbilmez, B. (2003). *Absürd Tiyatroda İroni*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 15, 96-134.

Innes, C. (2004). *Avant-Garde Tiyatro*. 1892-1992. (B. Güçbilmez, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Ionesco, E. (1997). *Toplu Oyunları 2. Kel Şarkıcı (La Cantatrice Chauve)*. Ders (La Leçon). (H. Anamur, Çev.). İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Karabayır, S. (2015). *Absürd Tiyatro ve Absürd Tiyatro Sonrası*

Dönemin İçinde Yer Alan JonFosse ve "Oğul" Adlı Oyununun Dramaturjik Çalışması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi

versitesi, İstanbul.

Karacabey, S. (2007). Beckett ve Estetik Şok. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 23, 133-142.

Mayo, P. (2012). Özgürleştirilen Praksis. Paulo Freire'nin Radikal Eğitim ve Politika Mirası. (H.H. Aksoy ve N. Aksoy, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Sancar, S. (2009). Erkeklik: İmkansız İktidar. Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler. İstanbul: Metis Yayınları.

[1] muharrem0662@gmail.com

[2]Jean Genet, Paris FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) sorumlusu Mahmud el-Hamşari ileKara Panterler militanları olan arkadaşları aracılığıyla tanışmış, 1970 Eylül ayındaHamşari ile Filistin'e gitmiştir (Genet, 2008).

[3]Ionesco, E. (1997). Toplu Oyunları 2. Kel Şarkıcı (La Cantatrice Chauve). Ders (La Leçon). (H. Anamur, Çev.). İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları. Oyundan yapılan alıntılar için bu yayın kullanılmış, alıntılardan sonra sayfa sayıları belirtilmiştir.

[4]Monologlar uzun olduğu için buraya belirli bölümleri alınmış, çıkarılan yerler için (...) işareti kullanılmıştır.

DİSİPLİN NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Recep Nas[1]

Disiplinin Anlamı

Türk Eğitim Derneği'nin (TED) düşünce kuruluşu olan TEDMEM'in, OECD'nin yaptığı Uluslararası Öğretme-Öğrenme Araştırması'nın (TALIS) bulgularına dayanarak hazırladığı rapora (TALIS 2018 Sonuçları ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler) göre, Türkiye'de öğretmenlerin % 81.4'ü öğrencileri sınıf kurallarına uymasını, % 84.5'i de dersi dinlemeleri için 'sık sık' ya da 'her zaman' uyarıyor. Bir bulgu da şu: Türkiye, anılan çalışmaya katılan ülkeler arasında son on yılda – bir ders süresince – sınıfta düzeni sağlamak için harcanan sürenin en çok arttığı ülke (Cumhuriyet, 30.09.2019).

Anlaşılan, öğretmenlerimiz sınıfta disiplini sağlamakta zorlanıyorlar. Disiplin nedir, ilkin ona bir bakalım.

Disiplin, Latince kökenli bir sözcük. Bize yabancı, kökenindeki anlamı bilmiyoruz, bilmeyince de farklı anlamlar yüklüyoruz ona, demokrasi için yaptığımız gibi. Bu sözcüğün ilk çağrıştırdığı sıkı düzen, ceza, itaat...

Disiplin sözcüğü kökenini Latince'de 'öğrenme' anlamına gelen 'discipere'den türeyen 'discipulus'tan almıştır. Bu sözcük de yardım etmek, yol göstermek anlamına geliyor (Tuncer, 1980: 20)

Türk Dil Kurumu'nun 'İngilizce- Türkçe Sözlük'ünde (1971) 'disciple' diye bir sözcük var, bunun Türkçe karşılığı öğrenci, çırak... Aynı sözlükte disiplinin karşılığı olarak da eğitmek sözcüğü verilmiş.

Bilgisunardaki (internet) sözlüklere de baktım. Tureng Sözlük'te disiplin sözcüğünün karşılığı

olarak eğitim, eğitmek, terbiye, terbiye etmek de var. 'Family discipline' için de aile terbiyesi deniyor. Dragomanos'la Zargan sözlüklerinde de –başka karşılıklarının yanı sıra– disiplin için eğitmek, yetiştirmek, terbiye etmek gibi karşılıklar veriliyor.

Demek ki disiplin, toplumun yapıcı, özdenetimli bireyi olması için çocuğu bilişsel, toplumsal, duygusal yönden sağlıklı iletişim yoluyla eğitmektir (Campbell, 1991: 102). Bunun içindir ki disiplin, çocuğun kişiliğinin sağlıklı gelişmesi için önem taşıyan tutumları, kuralları içerir (Tuncer, 1980: 20), öğretme – öğrenme sürecinin de ayrılmaz bir parçasıdır (Salk, 1982: 78). Dahası, disiplin, kişinin istekleriyle, gereksinimleriyle toplum düzeninin gerektirdiği sınırlamalar arasında denge kurmak için gereklidir (Jersild, 1979: 151-152). Böylece çocuk öteki insanların haklarının ayırıcına varır, onlara saygı duymayı öğrenir.

Disiplin, özetle, çocuğun sağlam bir kişilik geliştirmesine, bağımsızlığını kazanmasına, özdenetimli olmasına, kendisiyle ilgili kararları kendisinin almasına, eleştirel düşünmesine, 'birey' olmasına kılavuzluk etme sürecidir. Bunlar eğitimin amaçlarıdır aslında. Öyleyse disiplin temelde, son kertede eğitimle anlamdaştır (Öncül, 2000: 333).

Sevginin Gücü

Peki, çocuğu disipline alıştırmak çok mu zor? Hayır, hiç değil. Disiplinin birincil koşulu çocuğa sevildiğini, sayıldığını, kabul edildiğini duyumsatmaktır. Saygı, sevgi duyulduğunda,

empatik yaklaşıldığında çocuğu disiplinli yetiştirmek kolaylaşır. Sevginin karşı konulamaz çekiciliği, sıcaklığı çocuğu kurallara uymaya yöneltir. Güzel bir sözdür: Sevecenlik öyle bir dildir ki, kör görür, sağır duyar.

Cemal Süreya anlatıyor (2013: 16): “Bizim sınıf, haylaz bir sınıftı! Son sınıf... Adı, Edebiyat-G. Hatta hep iki senelikler. Bizim gibi bir iki parasız yatılı, böyle uysal kişi vardı aralarında. (...) Bütün öğretmenlere karşı haylazlık yaparlardı. Ama Melahat Hanım’a karşı hepsi ayaktaydı. Hepsi hayrandı Melahat Hanım’a!”

Aşağıdaki de bir öğrencimin mektubundan kısa bir alıntı:

“(...) Bir de öteki şubeden bazı öğrenciler kendi istekleriyle bana gelmişler. Öğretmenleri bana diyor ki, ‘Onlar çok yaramazdır, benim sınıftan dayak yemekten bıktıkları için gitmek istediler’. Belki bayan öğretmen bizi dövmez demişler. İki gündür o öğrencilerimden hiçbir kötü hareket görmedim. Şu anda bana karşı saygılıdır ve bu saygılarını kaybetmemek için elimden geleni yapacağım” (M.A. 13.10.1987). Demek ki, Thomas Gordon’un deyişiyle, iyi öğretmenle iyi öğrenciyi yaratan sağlıklı öğretmen-öğrenci ilişkileridir.

Eğitmeye başlamadan önce çocuğun duygu deposu doldurulmalıdır. Sevgi deposu dolu olan çocuk kendine yapılan kılavuzluğa içermekten olumlu tepki verir (Chapman ve Campbell, 2006: 20). Öğretmen adaylarına söyledim, dersimi sevmeniz gerekir, seveceksiniz ki koşu koşu geleceksiniz. Ama dersimi sevmeniz için beni sevmeniz gerekir, beni sevmeniz için de benim sizi sevmem gerekir. Görüyorsunuz, iş öğretiliminde başlıyor, öğretilimde bitiyor. Severseniz, sevilirsiniz, dolayısıyla dersinizi de severler. Suna Tanaltay’ın deyişiyle, sevgi alış-veriş değil, veriş-alıştır. Sevgili öğrencilerim ‘etkin dinleme’yi, derse etkin katılmayı öğrenirler ve biz ‘sorunsuz alan’ı yaratarak gülüş cümbüş ders yaparız, ‘öğretme’nin ve ‘öğrenme’nin tadını çıkara çıkara...

Sokakta şeytan, okulda melek olan Şeker Portakalı’nın Zeze’si bakın ne diyor:

“En uygulandığım olay da, öğretmenim Dona Cecilia Paim’le olan ilişkimdi. Ona sokakta çocukların en şeytanı olduğum anlatılsa, herhangi birinden daha çok sövdüğüm söylene, inanmazdı. Hele yaramazlıkta benzerim bulunmadığını kanıtlasalar, buna hiç kulak asmazdı. Okulda bir melektim.(...) Beni o kadar çok seviyordu ki onu hayal kırıklığına uğratmamak için uslu duruyordum herhalde” (Vasconcelos, 2013: 107).

Öğretmen öğrenciyi, öğrenci öğretmeni sever sayarsa, disiplin sorunları gözle görülür biçimde azalır (Gordon, 2000: 212).

Sevilen, bu da yetmez, sevildiğine inanan çocuk özgüvenli olur. Çevresindekilere inanır, güvenir, duygularını da özgürce dile getirir (Jersild, 1979: 221). Ama en temel ruhsal besin olan sevgiden yoksunsa, çocuğun geriye yitireceği pek bir şey kalmıyor demektir (Salk, 1982: 80). Vuracağı iki tokat değil mi, deyiverir.

Otorite ve Özgürlük

Özgürlük başıboşluk, başıbozukluk değildir, sorumluluk ister. Zygmunt Bauman’ın deyişiyle, özgürlük, kısıtlamanın hiçbir biçimde geçerli olmadığı alanda yeşermez. Kimi kısıtlamalar, başka bir deyişle, toplumsal yararı gözetken kurallar ortak çıkarın önüne kişisel çıkarın geçirilmesini engellemek için var. Bazı kısıtlamalar olmayınca çocukta özgürlük kavramı gelişmez (Salk, 1982: 88) Disiplin belli sınırlar içinde özgürlük tanır. Çocuk bu sınırlar içinde özgürlüğü kullanmayı öğrenir, özgürlüğünün bir bölümünden vazgeçmeden özgürlüğün meyvelerini tadamaz, değerini bilemez (Jersild, 1979: 152).

Disiplinin iki boyutu var: otorite ve özgürlük. Peki, disiplin uygularken otorite mi seçilmeli, özgürlük mü? Böyle bir seçim söz konusu değil. Sorun, otoriteyle özgürlükten birinin seçilmesi değil, hangi otoriteyle, hangi özgürlüğün seçileceğidir (Avanzini, 1965 Akt. Onur, 1979: 30).

Otoriteyle özgürlükten biri dışlanır, göz ardı edilirse disiplin gerçek niteliğini yitirir. Otoriteye ağırlık verilir de özgürlük dışlanırsa otoriter olunur. Özgürlüğe ağırlık verilip de otorite dış-

lanırsa bu kez de otorite boşluğu yaratılmış olur. Onun için disiplinin içinde otoriteyle özgürlüğün dengelenmesi gerekir. Otoriteyle özgürlük birbirine karşıt, uzlaşmaz kavramlar değil çünkü. Bunlar birbirini tamamlar, bütünler, besler.

Çocuğun sağlıklı gelişmesi için otoriteye de gereksinmesi var, özgürlüğe de... Otoriteye gereksinmesi var, kılavuzluğa, yol göstericiliğe gereksinmesi var çünkü. Öğretmen de ana-babadan sonra doğal bir otoritedir. Çocuğun özgürlüğe de gereksinmesi var, bağımsızlığa gereksinmesi var çünkü. Gitgide bağımsızlaşması, kendine ilişkin kararları kendisinin alması, kendi kendini yönetmesi gerekir.

Demek ki öğretmen otoriter olmamalı, otorite boşluğu da yaratmamalı, otoriteyle özgürlüğü dengeleyip otorite sahibi olmalıdır. Bu, 'olumlu otoritedir. Çocuğun, gencin gereksinme duyduğu, kabullendiği otorite budur. Kabullenmediği ise dayatmacı, baskıcı, itaate zorlayan otoritedir, bu da otoriterliktir.

Öğrenciler dost öğretmeni kabullenirler, sever sayar, benimserler. Dost öğretmen öğrencilerin öğretmenidir çünkü. Öğrencilerinin yanındadır, karşısında değil. Onlarla yakından ilgilenir.

Öğrenciler resmi öğretmeni kabullenmezler, bu öğretmen dersin öğretmenidir çünkü. Öğrencilere uzaktır, onlarla ilgilenmez. Yüzü öğrencilere değil tahtaya dönüktür, dersini verir, çeker gider.

Otorite sahibi öğretmen otoritesini kullanırken öğrenciyi hiçe saymaz. Kendine güveni, çocuğa saygısı vardır. Akıllıdır, ölçülüdür. Hakça davranır, etkilidir, genellikle sessizdir. Diyalog kurar, tartışır. Carl Rogers'ın (1975) deyişiyle, empati becerisi yüksek olan öğretmen öğrencilerce benimsenir, sevilir. Bu öğretmen işbirliğine açıktır, kişilerarası ilişkileri kolaylaştırır (Uluğ,2014: 12).

Otoriter öğretmense seyrek olarak etkilidir, keyfi davranır, genellikle gürültücüdür. Gevezelikten hoşlanmaz, kestirip atar, gücünü, teklifini tartışanı saf dışı eder (Berge, 1964 Akt. Onur, 1979:28). Aslında kaba gücünden başka gücü yoktur. Otoriterlik, otoritenin yozlaşmış durumudur (Avanzini, 1965 Akt. Onur, 1979: 28).

Öğretmenin otoritesi olacak, bunda kuşku yok. Peki, öğretmenin otoritesinin kaynağı ne? Bu kaynak öğretmenin meslek bilgisidir, kültürüdür, kişiliğidir. Dahası saygı, sevgi, anlayış temelli tutumudur. Öğretmenin otoritesi dışardan, resmiyetten kaynaklanmamalı. Ben öğretmenim, saygı beklerim, diyen öğretmen istediği saygıyı çok bekler. Godot'yu bekler gibi bekler, ama Godot'nun gelmediği gibi saygı da gelmez. Öğretmen saygı beklemez, bilgisiyle, kültürüyle, tutumuyla saygıyı kendiliğinden yaratır, otoritesini de böylece kendiliğinden kurar (Nas, 2015: 107).

Talip apaydın, öğretmeni M. Rauf İnan'ı anlatıyor: "En ufak kötü bir söz çıkmazdı ağzından, ama görülmemiş bir saygı toplardı. Şaşılacak şey, onun kurduğu disiplini başka hiçbir okulda ve öğretilimde görmedim. Bunu kendiliğinden yaratırdı. İyi yetişmiş, ciddi ve tutarlı kişiliği bizde derin bir saygı uyandırır. Bilgiliydi, etkili konuşurdu ve özellikle çalışkandı" (Sarhan, 2002: 160).

Otorite Çeşitleri (Gordon, 2000: 12-16)

Uzmanlık Otoritesi

Bu emekle, alınteriyle kazanılan bir otorite, doğal, kendiliğinden oluşan... Alanında otorite denir ya, bu işte. Atanmış bir otorite değil, engin bir kültürle bezenmiş, sağlam bir kişilikle donanmış, öğrencilerin benimseyip kucak açtığı bir otorite bu. Bu otoritenin kaynağı bilgiden de öte başka şeylerdir. O başka şeyler, etkili ve yapıcı iletişimdir, empatidir, empatik dinlemedir; saygı, sevgi, anlayış temeline dayalı sağlıklı insan ilişkileridir, yapıcı çatışma çözme becerisidir. Bu otorite, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde sorun yaratmaz, öğrencinin büyümesiyle azalmaz, üstelik artabilir. Çünkü 'sorunsuz alan' yaratılmış, sorunsuz ilişkiler kurulmuştur (Gordon, 2001: 165). Kaba güç kullanmak aklının ucundan bile geçmez. Seneca'nın sözünü bilir: En güçlü kişi, gücüne egemen olandır.

İş Otoritesi

Bu, yapılan işten kaynaklanan bir otoritedir.

Doktor, üstünüzü çıkarız deyince çıkarırsınız. Hostes, kemerlerinizi bağlayın deyince bağlarsınız. Bu buyruklara uymamak, karşı koymak kimsenin aklının ucundan geçmez. İşini yapan kişinin otoritesi kabul edilir. Öğretmen de örneğin 50. sayfayı açın deyince tüm öğrenciler açar.

Anlaşma Otoritesi

Derste bir öğrenci sunum yapacaksa öğretmen otoritesini ona devreder, kendisi de ondan izin alarak konuşur.

Güç Otoritesi

Bu otoriterliktir işte, kaynağı da güçtür. Bu öğretmen, öğrenciyi denetlemek, yönetmek, yönlendirmek için iki gücünü, ödülü ve cezayı kullanır. Ama bu iki gücü öğrenci kendine tümüyle bağımlı oldukça kullanabilir. Öğrenciler büyüdükçe, dolayısıyla bağımlılıkları azıldıkça, cezadan korkmamaya, ödülleri de kendileri elde etmeye başladıklarında öğretmenin bu güçleri önemsizleşir, etkisini yitirir.

Dört otoriteden tek kötü olanı budur, güç otoritesidir. Güç, çok geçmez, karşı güç yaratır. Denmiş ya, ferman padişahınsa dağlar bizimdir. Hodri meydan, el mi yaman bey mi yaman, denebilir bir gün. Öğrenciler bu güçle baş etme yollarını bulur, kullanırlar. Sonra da öğretmen, kendisinin koyduğu kurallara uymaları için sık sık uyarmak zorunda kalır, dersin tadı kaçar.

KAYNAKÇA

Campbell, Ross (1991) Çocuk sevgiyle Büyür (Çev. Şen Süer Kaya) İstanbul: Altın Kitaplar-Yay.

Chapman, Gary- Campbell, Ross (1006) Çocuklar İçin Beş Sevgi Dili (Çev. Pelin Ozaner) 6. baskı İstanbul: SistemYay.

Gordon, Thomas (2000) Çocukta Dış Disiplin mi? İç Disiplin mi? Çev. Emel Aksay) 2. baskı

İstanbul: Sistem Yay. _____ (2001) Etkili Öğretmenlik Eğitimi (Çev. Emel Aksay) 10. baskı İstanbul: Sistem Yay.

Jersild, Arthur T. (1979) Çocuk Psikolojisi (Çev. Gülseren Günçe) 3. baskı Ankara: AÜEF Yay. 79

Nas, Recep (2015) Sağlıklı Öğretmen-Öğrenci İlişkileri Bursa: Ezgi Kitabevi

Onur, Bekir (1979) “Disiplin Kavramı” Ankara: Eğitim ve Bilim dergisi Cilt: 3 Sayı: 17 TED Yay. (25-33)

Öncül, Remzi (2000) Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü İstanbul: MEB Yay.

Salk, Lee(1982)Çocuğun Duygusal Sorunları(-Çev. Erzen Onur)2. Baskı İst. Remzi Kitabevi

Sarıhan, Zeki (Haz. 2002) Unutulmayan Öğretmenler Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Süreya, Cemal (2013) Matematik İyi, Kuşlar Pekiyi 24. baskı İstanbul: YKY

Tuncer, Oya (1980) “Çocuk, Aile ve Çevresi” Çocuk ve Eğitim Ankara: TED Yay.

Uluğ, Mücella (2014) “Empati Nedir? Tanımı ve Benzer Kavramlardan Farkı” Empati: Kuramdan Uygulamaya ed. Aysin Turpoğlu Çelik İKÜ Yay.202

Vasconcelos, Jose Mauro de (2013) Şeker Portakalı 111. baskı (Çev. Aydın Emeç) İstanbul: Can Yay.

[1]receptnas@uludag.edu.tr,
http://receptnas16.blogspot.com.tr

Kanal İstanbul Projesi: Coğrafyanın Sefaleti

İrfan Mukul

Bir bilimsel disiplin olarak coğrafya, yeryüzündeki yaşamın çeşitliliğine dair evrensel bir anlayışı amaç edindiği halde, bu çeşitlilik çoğu kez dar bakışlı perspektifler olarak kendini var etmiştir. Çoğunlukla özel ilgi odaklarının eline düşmüştür. Örneğin coğrafi malûmat korkuları ve düşmanlığı besleyecek bir şekilde sunulabilir (bu açıdan kartoğrafının kötüye kullanılması özellikle dikkate değerdir). Coğrafyanın gerçeklerinin doğanın gerçekleri olarak sunulması, emperyalizm, neokolonyalizm, yayılmacılık ve egemenlik adına kurulan jeopolitik stratejiler haklı gösterilmiştir.[1] Oysa coğrafi bilgiler insani amaçlar uğruna kullanılabilir, doğal ve insani kaynakların akıl dışı kullanımından kaynaklanan endişeler kolaylıkla bertaraf edilebilir.

Bununla birlikte Türkiye’de Kanal İstanbul Projesi’nin gündeme gelmesi ile ortaya çıkan tablo, tam olarak bizlere coğrafi bilginin akıl dışı kullanımını göstermektedir. Kanal İstanbul’un neredeyse bütün süreçleri -proje, yapım ve uygulama olarak- doğa bilimlerinin konusu olmakla beraber, yine projeye ait tüm süreçleri içerecek şekilde sosyal bilimlerin de konusudur. O halde proje sadece coğrafya biliminin değil üniversitelerin neredeyse bütün bilimsel disiplinlerinin tamamının konusudur. Başka bir ifadeyle, projeye öngörülen hem ekonomik boyut hem çevre ve mekansal boyut ile bunların beşeri (insansal) yansımalarıyla birlikte oluşturacağı kapsam, bütün bilimlerin müdahil olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Oysa akademik anlamda sürece müdahil olma sınırlı bir sayıda Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) raporu hazırlıklarına katılan bilim insanlarının varlığı ile az da olsa çeşitli şekillerle ÇED raporuna itiraz eden bilim insanlarının varlığı şeklinde olmuştur. Bu sığ müdahil olma hali sonuç olarak coğrafi malûmatın korkuları ve düşmanlıklarını besleyecek bir şekilde sunulmasına yol açmış görünmektedir.

Öte yandan Türkiye’de üniversitelerin ve akademik çevrenin bilimsellikten uzaklaştığını görünür kılan şey, Kanal İstanbul Projesi’nin ÇED raporu ile ortaya çıkan sonuçlarının ve buradan hareketle yapılan yorumların bilimsel olup olmadığının yanında, bu sonuçlara yeteri kadar olumlu ya da olumsuz değerlendirmenin yapılmamasıdır. Söz gelimi ülkenin yakın zamanlarda yaşadığı hukuk skandallarına karşı, ülkenin Hukuk Fakülteleri’nin ses çıkarmaması gibi. Burada dikkat çekmek istediğim, Kanal İstanbul Projesi’ne yönelik ülkenin Fen-Edebiyat ve Mühendislik Fakülteleri’nden herhangi bir açıklama yapılmamasıdır. Gelgelelim akademi camiasındaki sorun bununla sınırlı kalmamaktadır. Projeye eleştiri getirmeye çalışan bilim insanları, indirgemeci bir tutum sergileyerek, kendi bilimsel disiplinlerine ait bulgular üzerinden genellemelere girmekte; bu tutumları konuyu sığ bir bakış açısına mahkum etmektedir.

Kanal İstanbul Projesi’nin ÇED raporunun hazırlanmasında çalıştığı ifade edilen ikiyüz bilim insanının elde ettiği ve kamuoyuyla paylaştığı bilgi ve bulguların eksik, yetersiz ya da bilimsellikten uzak olması düşünülemez. Eğer öyleyse, ÇED incelendiğinde buradaki bilgi ve bulguların eksik, hatalı ve yetersiz olduğu görülüyor- orada bilimsellikten söz edilemez. Akademik anlamda asıl tehlikeli olan, ÇED raporunun bilim dışı değerlendirmeler içerdiğinin bilinen ve görülen bir durum olmasına rağmen pek de ses çıkarılmamasıdır. Aslında Kanal İstanbul Projesi bizlere göstermektedir ki; bu proje yalnızca doğal, kentsel ve çevresel bir yıkımı kapsamamaktadır. Bununla birlikte toplumun bilimden ne kadar uzaklaştığını da göz önüne sermektedir. Bu boyutuyla da yaşanan durum toplumumuz için Kanal İstanbul’un etkilerinden daha tehlikelidir. Akademik durumunu bir turnusol kağıdı görevi görerek net bir şekilde ortaya koyan bu süreci, bir öykü ile pekiştirmeye çalışabiliriz. Öykü,

Kanal İstanbul Projesi kapsamında olumlu-olumsuz açıklamada bulunan bilim insanlarının durumunu ironik bir şekilde ortaya koymaktadır.

“Ülkenin birinde, içinde hep körlerin yaşadığı bir köy varmış. Günlerden bir gün, savaşa giden bir hükümdar, bu şehrin yakınlarında konaklamış. Hükümdarın yanında düşmanlarına korku versin diye savaşa götürdüğü koca bir de fili varmış. O civarlarda daha önce kimse ne fil görmüş, ne de duymuş. Hükümdarın yanında eşi benzeri görülmemiş kocaman bir hayvan bulunduğu haberi yayılınca, körler şehri halkı: ‘Bu fil denen şey neyin nesidir?’ diye meraka düşmüş. Toplanıp en akıllılarından üç kör seçmişler. Gidip fil denilen hayvanın nasıl bir şey olduğunu öğrenip kendilerine anlatmakla görevlendirmişler. Körler filin yanına varmışlar. Fili el yordamıyla incelemeye başlamışlar. Tabi herkes filin neresine rastladyısa orasını inceleyebilmiş. Geriye döndüklerinde şehir halkını toplanmış merakla bekler bulmuşlar. Filin hortumunu tutmuş olan birinci kör, ‘fil dedikleri uzun, yumuşak, içi boru gibi boş, hava püskürten son derece güçlü bir yaratık,’ diye açıklamış. Filin bacağına bulup inceleyen ikinci kör ise, ‘fil çok kalın, çok sert, silindir şeklinde, sütuna benzeyen bir hayvandır,’ diye bildirmiş. Kulağı tutmuş olan üçüncü kör ise şaşırıp kafasını kaşımış: ‘hiç bile değil,’ demiş, ‘fil, acayip şekilde yassı ve geniş, halı gibi hayvan, fakat çok kalın kaba yapıdadır.’ diyerek bulguları özetlemiş.”[2]

Sadece öyküden hareketle bakıldığında Kanal İstanbul Projesi’ni inceleyen vekendi bilim dalına ait bulguları açıklayan her bilim insanı hem haklı -burada ÇED raporunu hazırlayan bilim insanları bu değerlendirmenin dışında tutulmuştur- ancak sadece kendi bulgularını ön plana çıkarttıkları ve sadece ona göre değerlendirme yaptıkları için hem de haksızdır. Oysa sadece buldukları bulguları yani parçaları genelleyerek ya da diğer bulgularla birleştirip bütüne yaklaştıkları ya da bütünü buldukları oranda gerçeğe yaklaşıp, haklı olabilirler. Başka bir ifadeyle bütün hakkında fikir sahibi olmadan parçaları ayrı ayrı incelemek yetersiz kalır. Bütünsellik olaylara ve olgulara bakarken, ilişkilerin tümünün hesaba katılmasını içerir. Konumuz özelinde, Kanal İstanbul Projesi’ne bütünsellik anlayışı içinde

bakıldığında, bu bakış açısı tüm doğal ve beşeri süreçleri bütünlüklü olarak kavramamıza olanak tanır. Parçaya bütünden bağımsız ontolojik bir değer atfetmek sorunludur. Parça ancak bir bütünün parçası olarak düşünülebilir ve dolayısıyla vardır. Bütün de parçalardan oluşmuş bir bütün olarak düşünülebilir. Tıpkı neden sonuç, kavram nesne ilişkisinde olduğu gibi...

Tıpkı öyküdeki körlerin fil’e ait değerlendirmeleri gibi, akademik caimanın Kanal İstanbul’a ait değerlendirmelerine bakabiliriz. Kamuoyunda “Nuh Peygamberle cep telefonuyla konuşan akademisyen” olarak tanınan Yavuz Örnek Kanal İstanbul için şöyle diyor: “... Bu ülkeye döviz kazandıracak. Mutlaka yabancılara satış yapılacak. Ülkemin geleceği için faydalı olacağına inandığım bir projedir. Orada bir şehir kurulmasına sıcak bakıyorum. ‘Orada kaç milyon metre-karelik toprak alan sulandırılacak. Bizim toprağa ihtiyacımız var’ diyeceksiniz. O da doğru. Ama 8 milyon nüfuslu muhteşem bir şehrin kurulmasına sıcak bakıyorum”. Eski başbakanlardan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu ise şöyle ifade ediyor: “...Düşman bir güç kanal üzerindeki köprüyü ihmal ettiğinde ya da deprem durumunda İstanbul’un nasıl korunacağı konusunda çalışma talimatı vermiştim. Şimdi aynı kaygıyı taşıyorum”. Eski Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Hallaçoğluşöyle ifade ediyor: “...Kanal İstanbul’un Montrö’yle ilgisi var mı? Aslında yok. Fakat Montrö’ye göre, Boğazdan geçecek gemileri zorla kanaldan geçmeye zorlayamazsınız. Adamlar isterlerse kanaldan geçmek istemez ve boğazdan geçer. Montrö bunu sağlıyor. Buna mani olamazsınız”. Aynı zamanda eski bir akademisyen olan İyi Parti Genel Başkanı Meral Akşenerise projeye dair görüşlerini şu şekilde ifade ediyor: “Yeşil alan yapılırsa ve rant olmazsa projeye evet derim. Türkiye’ye yönelik herhangi bir projeye kategorik olarak karşı değiliz”.

Yukarıdaki dört akademisyenin sözlerinden; Montrö, rant, savaş, para ve deprem kaygıları giderilirse, projeyi destekleyebilecekleri anlamını çıkartmak pekala mümkün. Oysa proje bir bütün olarak daha çok şey ifade ediyor. Öte yandan proje ile ilgili akademik bir suskunluğun yaşandığı bir ortamda az da olsa konuyla ilgili eleştirel bir tutum içinde olan akademisyenlerin

varlığından söz etmek mümkündür. Alanında dünyanın önemli bilim insanlarından biri olan Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, Küçükçekmece Yarımburgaz Mağaraları'nın dünya arkeoloji literatürüne girmesinde önemli katkıları olan ve Avrupa Bilim Akademisi üyesibir akademisyen. Özdoğan, Kanal İstanbul'un sular altında bırakacağı Yarımburgaz Mağaraları'nı kastederek şöyle ifade etmektedir: "Gelecek nesillere ne cevap vereceğiz? Burayı yok etmek sadece mağaraları değil insanlık, uygarlık tarihini de yok etmektir".

Öte yandan 10 Ocak 2020 tarihinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Kanal İstanbul Çalıştayı yapıldı. Katılımcı akademisyen ve çeşitli demokratik kitle örgütleri mensuplarının tamamı, proje karştı görüşlerini bilimsel bulgu ve belgelere dayandırarak açıklamaya çalıştılar. Dinleyiciler arasında yer aldığım çalıştayda takip edebildiğim akademisyenlerin proje ile ilgili görüşleri şöyle: Marmara Deniz'i üzerine gerçekleştirdiği çalışmalarıyla bilinen İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Bölümü'nden Doç. Dr. Aksen Yüksek, ÇED raporu'ndasunulan verilerin hatalı olduğunu ifade ettiği konuşmasına, proje ile Marmara Denizi'nde azot, fosfat ve organik madde girişinin artacağını söyleyerek devam etti. Bununla birlikte 1990 yılından beri çıktıklarını aldıkları Marmara Denizi'nin eşsiz ve benzersiz olduğunu, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan gelen akıntı sistemlerinin Marmara'da oksijeni artırarak üretkenliği arttırdığını ancak yapılacak kanalın özellikle "yeni kent" ve Karadeniz'den gelecek organik atıklar ile Marmara'nın hassas dengesini olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etti.

Hacettepe Üniversitesi Çevre Mühendisliği Bölümü'nden Prof. Dr. Cemal Saydam ise, Marmara Denizi'ni 12500 yıl önce doğuştan astımlı olarak doğmuş bir deniz olarak tanımlayıp, yapılacak olan kanalın yüzde 100 oranda organik madde girişini arttıracığını ve Marmara'da oksijenin biteceğini, ortalığı çürük yumurta kokusunun kaplayacağını ifade etti. Yakın Doğu Üniversitesi'nden Prof. Dr. Derin Orhon, kanaldan petrol tankerlerinin geçemeyeceğini ancak askeri gemilerin geçebileceğini, bununla birlikte, nitrat ve fosfat girişinin artması sebebiyle, İstan-

bul'un mevcut arıtma tesislerinin çalışmasının anlamsız olacağını bu tesislerin kapatılması gerektiğini aktardı. Bunun yanında Karadeniz kıyısında 38 km lik bantta oluşturulacak kıyı dolgunun gevşek olması sebebiyle, kanalla birlikte bu dolgu malzemesinin Marmara'ya akacağını, tarım alanlarını ve yeraltı suyunu tuzlandıracağını, dip taraması ile atılacak 600 milyon metreküp toprağın oluşturduğu organik malzemenin Marmara'ya yayılarak oksijensiz bölgeleri arttıracığını aktardı. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden Prof. Dr. Doğanay Tolunay ise, proje alanında 400 bin ağaç kesileceğini ve 460 hektar ormanlık alanının yok olacağını söylediği konuşmasında kanalın neden olduğu arazi kullanım değişikliğinin 700 bin ton karbondioksit eşdeğeri salınımına neden olacağını, bunun yanında yapılan değerlendirmelere göre mevcut iklim krizinin İstanbul'da yüzde 30 su kaybına yol açacağı hesaplanırken projenin yarattığı söz konusu karbon salınımı ile su kaybı oranlarının çok daha yukarı seviyelere çıkacağını söyledi.

İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden Prof. Dr. Azime Tezer, İstanbul'un biyolojik çeşitlilik anlamında Türkiye'nin küçük bir modeli olduğunu söyleyerek başladığı konuşmasına, İstanbul'daki biyolojik çeşitliliği belirli ülkelerle karşılaştırmalı olarak sunarak devam etti. Bu anlamda İstanbul 2500 biyolojik çeşitliliğe sahipken; bu sayının Polonya'da 2540, Hollanda'da 1600 ve İngiltere'de 1850 olduğunu söyledi. İstanbul'da 8-9 farklı ekosistemin var olduğunu, kanal projesiyle bu ekosistemlerin zarar göreceğini, buna bağlı olarak türlerin yok olmasının önünün açılacağını, oysa bir tür kaybolduğunda aslında bir genetik yapının kaybedildiğini ifade etti. Bunun yanı sıra sağlıklı ekosistemlerin küresel iklim değişikliğini % 40 yakın bir oranında düzelttiğini de ilave ederek, Kanal İstanbul'un küresel iklim değişikliğini tetikleyen ve hatta arttıran bir yanının olduğunu da ima etmiş oldu. Yer bilimci ve deprem uzmanı Prof. Dr. Naci Görür ise, Kanal İstanbul Projesi'nin Marmara Bölgesi'nin coğrafik, ekolojik ve jeolojik olarak en hassas ve korunması gereken bölgesinde hayata geçirilmek isteniyor olmasına eleştiri getirdi. Küçükçekmece Gölü'nü yok etme pahasına bir kazı yapıldığı zaman, sadece Küçükçekmece'de değil, Avcılar'a

kadar geniş bir bölgede büyük bir heyalanın yaşanmasının engellenemeyeceğini belirtti. Marmara'da yaşanacak 7.6 büyüklüğündeki bir depremden, Kuzey Anadolu Fay Hattı'na 10-12 km mesafede bulunan kanal bölgesinin minimum 10 şiddetinde etkileneceğini, Küçükçekmece Gölü içinde gölün güneyinden geçen Kuzey Anadolu Fay'ından bağımsız irili ufaklı fayların varlığının bu bölgedeki riski arttırdığını oysa deprem bölgelerinde yapılması gereken en önemli şeyin riski arttırmamak olduğunu öte yandan bölgenin yeni yerleşimlere açılmasının da olası bir depremde can ve mal kayıplarının artmasına neden olacağını ifade etti.

Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi'nden Hüseyin Tarık Şengül,-Kanal Projesi'nin bir Amerikan projesi olduğunu, 2000'lerin başında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) 600 plancı ile gerçekleştirdiği İstanbul Nazım Planı dikkate alınmayarak, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) Michigan Üniversitesi Planlama bölümünde 2007-2010 arasında yüksek lisans çalışmalarının bir ürünü olan Kanal İstanbul Projesi'nin tercih edildiğini ifade etti. Ayrıca İBB'nin Konut AŞ. Şirketi'nin sponsorluğunda ABD'de yaptırılan bir çalışma raporunda; hava limanı, köprü, tünel ve kanal gibi büyük projelerin yapımının salık verildiğinin, sanayileşmenin terk edilmesi gerektiğinin, ancak büyük ölçekli projelerin milli geliri artırıcı olabileceğinin ifade edildiğini aktarmıştır. Hatta bu raporlarda İstanbul'un kuzeyine yeni bir İstanbul kurulmasının önerildiğini de ifade etti.

Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. İclal Dinçer "Mekan ne söylüyor?" "Doğal ve kültürel miras korunabilir mi?" sorularıyla başladığı konuşmasını, yeni kent yaratılarak yeni hava limanının garanti altına alınmasının planlandığını ifade ederek sürdürdü. Bu proje ile doğal ve kültürel mirasın korunmasının mümkün olmadığını örneklerle ortaya koydu. Benzer bir girizgahtan hareket ettiği sunumunda Arkeologlar Derneği'nden Yiğit Ozar ise,proje alanında yer alan 24 kültür varlığının ÇED'da taşınabilir olmasından bahsedilmesinin talihsizlik olduğunu ifade etti. Bunun yanında kültür varlıklarının nesneleştirilmeden coğrafi mekansal ve coğrafi özellikleri ile

algılanması gerektiğini söyledi. Somut örnekler üzerinden devam ettiği konuşmasında, Küçükçekmece Gölü'nün kuzey kesimlerinde yer alan Yarımburgaz Mağaraları'nın; prohistorik dönemlerde, kimi araştırmalara göre yaklaşık 400 kimilerine göre 600 milyon yıl önce, insanın atalarının Afrika'dan çıkış ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya geçişinde kullanılmış olduğunun düşünüldüğünü aktardı. Öte yandan dünyada son yıllarda bulunan önemli antik kentlerden biri olan Bathonea Antik Kenti'nin, Yarımburgaz Mağaraları gibi, Küçükçekmece Gölü Havzası içinde yer aldığı ve bu kentin liman yolu, iskelesi ve rıhtım kalıntılarıyla kanal suları altında kalabileceğini ifade etti.

Gelgelelim Kanal İstanbul Projesi kamu yararı içermemekte, uzman katılımını hiçe sayıp, fauna ve flora'nın korunmalarının yanında temel insan haklarını da ihlal etmektedir. Bununla sınırlı kalmayıp dünyada yeniden üretimle sürdürülebilir şekilde üretim yapılamamasına koşut olarak proje alanında yaşayan insan topluluklarını mülksüzleştirerek, "mülksüzleştirme yoluyla sermaye birikimi"ne yol açmakta, böylece şiddetten ve tahribattan daha uzak yollarla sermayenin yeniden üretiminin gerçekleşemediğini göstermektedir. ÇED raporunda belirtildiği üzere Düzenleme Ortaklık Payı adı altında yapılacak uygulamayla yöre halkının elinden arazilerin % 45'i bedelsiz alınacak ve araziler el değiştirecektir[3] ("mülksüzleştirme yoluyla birikim" tam olarak bunu ifade etmektedir). Bunlar bize projenin sermaye (sistem) odaklı bir proje olduğunu göstermektedir.

Öte yandan bütünsel bir bakış açısıyla Kanal İstanbul Projesi'ne bakıldığında, oluşacak yeni kentle birlikte üçüncü hava limanı ve üçüncü boğaz köprüsü ile birlikte entegre bir proje olduğu anlaşılmaktadır. Böyle olduğu içinde aynı zamanda Kanal İstanbul Projesi, uluslararası finans şirketlerinin av sahasına dönüşerek sermayenin (sistemin) entegre bir parçası olması dışında, sermayenin kendisi olacaktır. Böylece Türkiye coğrafyasında itibarını kaybetmeye yüz tutmuş "siyasal islamın" temsilcilerine can suyu verilmiş olacaktır. Ve bu coğrafya uzak coğrafyalardan gelen insanların mekanlarına, emlak bürolarına, inşaat şirketlerinin at koşturduğu alanlara

dönüşmüş olacaktır. Kaybedenler ise yıllardır burada yaşayan, geçimlerini çoğunlukla tarım ve hayvancılık yaparak sağlayan insanlar ile İstanbul halkı olacaktır. Topraklarından, evlerinden, doğalarından ve kültürlerinden vazgeçmek zorunda kalan bu insanlar mülksüzleştirilmiş olarak başka coğrafyalarda varlıklarını sürdürmek zorunda kalacaklardır. Kanal İstanbul Projesi, Türkiye’de daha önce bir çok örnekte yaşandığı gibi, geniş halk kesimlerinin kullanımında olan mülkler ve kamusal alanların, sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenerek kurgulandığı sermaye birikimi sağlama projesidir. Yapılan işin adı David Harvey’in kavramlaştırmasıyla “mülksüzleştirme yoluyla birikim”dir.[4]

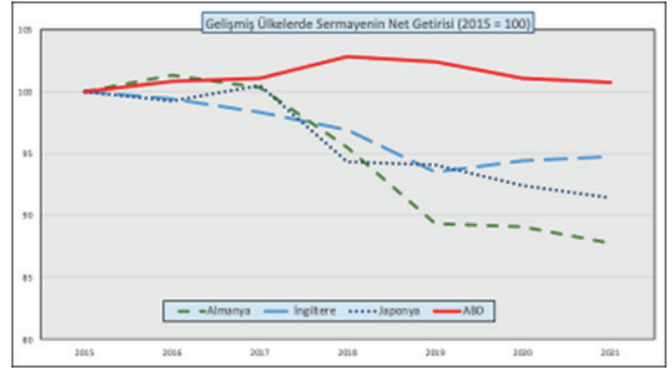
Bilimsel düşüncenin temel ön şartlarından biri anlamak ve ifade etmek istediğimiz gerçekliği yeterince yansıtan doğru soyutlamalar yapma yeteneğidir. Bir nesnenin somutluğu, altta yatan kendi yasalarıyla belirlenen kendi veçhelerinin ve karşılıklı iç ilişkilerinin toplamından oluşur. Bilimin görevi bu yasaları açığa çıkarmak ve bu somut gerçekliğe mümkün olduğunca yaklaşmaktır. Başka bir ifadeyle bilmenin bütün amacı, nesnel dünyayı, onun altında yatan bütün ilişkileri mümkün olduğunca açık bir biçimde yansıtmak ve ona göre tedbirler almak olmalıdır. Sonuç olarak bilgi ya da bilimin kendisi bir nesnellik olarak var olmak zorunluluğundadır. Gelgelelim yukarıda açıklamaya çalıştığımız bütün ve parçaları arasındaki diyalektik bakış açısına göre; içinde devindiği bütünle bir anlam kazanan her bir parça, bütünü oluşturan diğer parçalarla olan ilişkilerini de bünyesinde taşır. Ayrıca bu ilişkiler her bir parçanın ne olduğunun asli unsurları olarak anlaşılır. Böylelikle, organik bir bütünün belirli bir zaman aralığındaki bütün süreçleri birlikte evrilir.[5]

Kanal İstanbul Projesi aynı zamanda bütünüyle sistemin (sermayenin) projesidir. Böyle olduğu için ticari fırsatların ve pazarların keşfedilmesine yönelik emperyalist ve sömürgeci uygulamalardan son derece etkilenmiş, hatta bu türden yönlendirmelere açık bir hal almıştır. Günümüzde doğanın kapitalizm altında nesneleştirilmesi ve sömürülmesinin, insan topluluklarının nesneleştirilmesi ve sömürülmesiyle elele ilerleyişinin hızlanarak arttığı gözlenmektedir. Bunun-

la birlikte pek çok coğrafi bilgi türü ve bilimin kendisi de bu politikaların suç ortağı olmuştur. Kanal İstanbul Projesi bir yönüyle de tam da bunu anlatmaktadır. Oysa kapitalizmi bir dünya sistemi olarak tahayyül ettiğimizde belli bir zaman aralığında bütünün içindeki her bir parça, bütünü oluşturan diğer parçalarla olan ilişkilerini de bünyesinde taşıyor olmasından hareketle asli unsurlarla birlikte evrilir. Çünkü tüm ülkeleri birbirine bağlayan kapitalizm, dünyayı tek iktisadi ve siyasi organizmaya dönüştürmüştür.

Öte yandan Profesör Dr. Erinç Yeldan “2020’ye Giderken Küresel Ekonominin Dinamikleri” adlı makalesinde[6]söylediği gibi; küresel kapitalizmin en temel güdüsü olan kar oranları ve kar beklentileri hegomonik merkezlerde gerilemekte ya da çok az artış göstermektedir (Şekil I). Kapitalizmin ve uluslararasılaşmış sermayenin genişleyen yeniden üretimi, finansal spekülasyonun sanal rantlarına bağımlı duruma gelmesinden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sermayenin net getirisinin azalması ya da pozitif değerlere ulaşmaması, sistemin ortalama kar oranlarındaki gerilemenin önüne geçemediğini göstermektedir.

Şekil I. Gelişmiş Ülkelerde Sermayenin Net

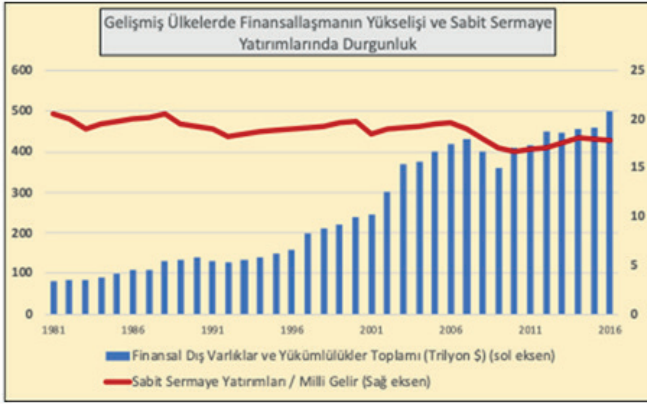

Getirisi (Kaynak: Avrupa Komisyonu, Ameco, Erinç Yeldan’dan alınmıştır).

Kapitalizmin gelişmiş ekonomilerdeki kar oranlarının düşüşünde yaşanan söz konusu gelişmeler, kuşkusuz ki etkilerini Türkiye gibi tüm çevre ülkelerde artan oranlarda hissettirmektedir. Kaçınılmaz olarak bu etkiler büyüme ve bölüşüm oranlarında emekçiler aleyhine olarak kendini göstermektedir. Küresel kriz olarak adlandırılan bu olgunun yapı taşları daha 1970’lerde, kapita-

lizmin merkez ekonomilerinde sanayi başta olmak üzere, reel üretici sektörlerde kar oranlarının düşmesi ve toplam talebin gerileyerek küresel kapitalizmin tıkanmasıyla döşenmişti. Küresel sermaye çıkış yolunu finansal rant spekülasyon oyunlarında bulmuş, kapitalizmi kumarhane masalarında yaratılan sanal karlar aracılığıyla birikimini sürdürebilme çarelerini aramaya yöneltmişti.[7] Finansal varlıklar üzerinden sabit sermaye yatırımlarının artışı hedefleyen bu sürecin beklenildiği gibi gerçekleşmediği görülmektedir (Şekil II). Kapitalizm küresel düzeyde artan rekabeti, spekülatif kazançların cazibesine rağmen, ortalama kar oranlarının, sabit sermaye yatırımlarının azalma eğilimine bağlı olarak sermayenin net getirisine benzer şekilde gerilemesinin önüne geçilemediği görülmektedir.

Şekil II. Gelişmiş Ülkelerde Finansallaşmanın Yükselişi ve Sabit Sermaye Yatırımlarında Durgunluk

gunluk (Kaynak: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı Örgütü (UNCTAD), Erinç Yeldan'dan alınmıştır).

Günümüzde kapitalizmin ve uluslararasılaşmış sermayenin genişleyen yeniden üretimi finansal spekülasyonun sanal rantlarına bağımlı duruma gelmesi, Türkiye gibi ülkelerde Kanal İstanbul Projesi gibi mega projelerin devreye sokulmasını zorunlu kılmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerindeki örneklerle birlikte, kentsel mega projeler bir fenomen haline gelmiştir; bu projeler kentsel yönetişimin kentsel girişimciliğe dönüşümünün doğrudan bir sonucudur.[8] Sıklıkla ikonik bir tasarım unsuru barındıran böylesi büyük ölçekli projeler, kent imajına katkıda bulunmayı amaçlar ve küresel pazar içinde büyüme katalizörü işlevi görür. Genellikle karmaşık güç ilişkilerine dayanan kamu-özel ortaklığı yoluyla gerçekleş-

tirilen bu projelerde sermayenin ulusötesi bir nitelik taşıması da önemlidir.[9]

Öte yandan iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve müteşebbisler arasındaki patronaj'a (gözetim) dayalı ilişkilerin, yaklaşık yirmi yıldır mevcut iktidarı pekiştirme ve geliştirme becerisi gösterdiği bilinmektedir. Hatta iktidar partisi aracılığıyla patronajın sistematik hale gelmesi, kayırılan müteşebbislerin iktidar partisinin otoriter politikalarına kayıtsız şartsız destek verme eğilimine girdikleri günbegün ortadadır. Bu ilişkilerin oluşturulmasında hiç kuşkusuz Büyükşehir Belediyeleri'nin mali kaynakları ve bu kaynakları kullanan belediye şirketlerinin yarattığı patronaj ya da bağımlılık ilişkileri önemli olmuştur. Bugünkü konjektürde belediyelerin mali kaynaklarının kesilmeye başlanması iktidar açısından önemli bir sorun haline gelmiş görünmektedir. Bu gelişmelere iktidarın başta ekonomik nedenler olmak üzere türlü nedenlerden dolayı her geçen gün halk nezdinde güç ve destek kaybetmesi eklenince, iktidar partisinin tekrar iktidarını pekiştirmek ve sürekli kılmak için yeni mega projelere ve bu projelerin yaratacağı daha güçlü patronaj ilişkilerine ihtiyacı kaçınılmaz görünmektedir.[10]

Türkiye'de AKP otoriterleşme eğilimine ilişkin tartışmalarda yoğunlaşılması gereken konulardan bir tanesi de patronajın hacmi ve sürekliliğidir. Kanal İstanbul Projesi patronajın ve hacmi ve sürekliliği için biçilmiş bir kaftandır. Unutulmaması gereken patronaja dair son on yıl içerisinde öne çıkan sektörün inşaat sektörü olduğudur. Kanal İstanbul Projesi'nin mali açıdan ve yaratacağı ilişki ağları ile birlikte, bugüne kadar yaratılan patronaj ilişkisinin oldukça üzerinde bir potansiyele sahip olduğu ortadadır. Türkiye'de daha önce yaşanan kendine özgü ve hükümet güdümlü bir konut patlaması ile Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın (TOKİ) finanse ettiği çok sayıda konut projesi üzerinden, geniş bir müteşebbis kesimi hükümetin iktisaden kontrol altında tutmasına ve yerel ölçekte gelişebilecek toplumsal ve siyasi muhalefeti bu kesimden aldığı destekle bastırmasına yardımcı olduğu bilinmektedir. Aynı yöntem daha büyük ölçekte Kanal İstanbul Projesi üzerinden tedavüle girmiş gözükmektedir.

Kanal İstanbul Projesi ile bu mengene içerisinde, patronaj kanallarına erişebilen işçiler ve işverenler daha önceki örneklerde olduğu gibi AKP yönetimine biat etmek, erişemeyenler ise toplumdaki ve iktisadi hayattan dışlanmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla Kanal İstanbul hayata geçirilirse sadece otoriterleşmenin bir gereği değil, otoriterleşmenin asli bir unsuru olacaktır. Patronaj ilişkilerinin gittikçe sistematik hale geldiği ve bu projeyle bu ilişkilerin artacağı öngörüsünden hareket edersek, bugün Türkiye’de demokrasinin bekasının “AKP iktidarı koşulu”na dayandırılmaya çalışıldığı sonucuna ulaşırız. Var olan durumun, Kanal İstanbul Projesi etrafında gelişecek patronaj şebekesi ile AKP’nin seçimleri kazandığı sürece demokrasinin mevcudiyetini koruyabileceğine ilişkin tutarsız yaklaşımı, yeniden üretme çabası olduğunu söyleyebiliriz.

Kanal İstanbul Projesi diğer mega projelerle birlikte (3.Havaalanı, 3.Köprü) siyasetin kentleşmesine dair tartışmamızda son derece önemli yeri olan iki noktayı işaret etmektedir. İlk nokta, 2011 seçimleriyle beraber, AKP’nin sonunda bu tür mega projeleri istediği gibi uygulayacak güce ulaşmış olmasıdır. İkinci nokta ise kentsel ile kırsalın iyice iç içe geçmesiyle ilgilidir. Çevreyle ilgili meseleler o zamana kadar hep kent dışında kalan alanlarla ilgili olarak gündeme gelmiştir. Fakat ekolojik boyutlu bu projeler kent sınırları içerisinde kalan çevreyi ilgilendirmektedir. Bu bakımdan söz konusu projeler, ekolojik mücadelelerin kent politikalarına dahil edilmesine ve kentsel olanın ekolojik boyutuyla birlikte kavranmaya başlamasına da işaret etmektedir.[11]

Bununla birlikte ekolojik olanın kentsel olana dönüşmesi ya da birlikte algılanmaya başlanması başka sonuçları da beraberinde getirmektedir. Söz gelimi kent sosyoloğu Robert Park, Marks’ın emek sürecine dair gözlemlerinin yankılandığı bir pasajında şöyle demiştir: “Kent ve kent ortamı, insanın yaşadığı dünyayı kalbinin arzusuna göre yeniden yaratmak için en tutarlı ve bütünüyle en başarılı denemesini simgeler. Ama kent insanın yarattığı bir dünya ise, bundan sonra içinde yaşamak zorunda olduğu dünyadır. Böylece, dolaylı olarak ve kendi görevinin doğasına dair hiçbir kesin algısı olmadan, insan kenti yaratırken kendini de yaratmıştır.”[12]İnsanın dünyayı dönüştürerek, kendini de dönüştüre-

rek uyum sağlamaya çalıştığı ortamlardaha çok kentsel mekanlar olagelmıştır.

Sonuç olarak uyumsuz ve dönüştürücü süreçlerin vuku bulduğu mekanların kentler olduğu gerçeği ile karşı karşıyayız. Kentler; üretici güçlerin kesintisiz ilerlemesi ile insanın gelişiminin ve toplumsal bütünleşmenin kesintili ve yabancılaşmış ilerlemesi arasındaki ilişkiye yoğunlaşma[13]ortamlarıdır. Bu biçimde kentler, doğrudan üretim ve tüketim alanında kapitalizme muazzam bir gelişme yaratır. Öte yandan üretken güçleri rasyonelleştirip metalaştırırken, çoğu zaman maddi gelişim pahasına dumura uğratılan insanın özü, emek sürecinden çıkılarak yabancılaşmış biçimler altında, siyasal, ideolojik ve dinsel bölgeye kanalize edilmiş olur. Buna karşın tarihsel maddecilik, üretim ile onun siyaset (devlet), ideoloji (din) gibi biçimleri arasındaki ilişkiyi, ikincileri veri kabul etmeksizin, açıklayıp anlamayı değil, birincinin yabancılaşmış biçimleri olarak yıkıcı eleştiriye tabi tutar[14].Bu eleştiri biçimi emeğin özgürleşme mücadelesi ve emeğin kendine yabancılaşma koşullarının ortadan kaldırılması anlamına gelen süreçleri de tetikler. Şayet sermayeyi siyasal iktisadın başat biçimi olarak sürdürmek ve yeniden üretmek, giderek daha hızlı ekolojik tahribat ve Kanal İstanbul Proje’si gibi beton dökmeyi gerektiriyor ise; bu durum emekçi kesimler için aşırılıkları üreten sistemi reddedip sorgulama zamanını aşan mücadeleleri gerekli kılmaktadır.

Kaynakça

- Atilla Güney, (2019) Sosyolojinin Marksist Reddiyesi, Yordam Kitap, İstanbul.
- Bertell Ollman, (2008) Diyalektiğin Dansı: Marx’ın Yönteminde Adımlar, Yordam Yayınevi, İstanbul.
- Bulent Batuman, (2018) Milletın Mimarısı, Yeni İslamcı Ulus İnşasının Kent ve Mekan Siyaseti, Metis Yayınları, İstanbul.
- Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ocak 2020.
- David Harvey (a), (1989) “From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism”, Geografiska Annaler B 71 (1).
- David Harvey (b), (2011) Sermayenin Mekanları, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- David Harvey (c), (2004) Yeni Emperyalizm, Everest Yayınları, İstanbul.
- Erinç Yeldan, Cumhuriyet Gazetesi.
- John Elster, (1985) Making Sence of Marks, Cambridge University Press, Cambridge.
- Mine Kışlalıoğlu, Niyazi Berkes, (1990) Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kanal İstanbul Projesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu, Ankara Aralık 2019.
- Kanal İstanbul Çalıştay, İstanbul Kongre Merkezi, 10 Ocak 2020.

Özgürleşim Olanığı Olarak Boş Zaman ve Boş Zaman Eğitimi

Boş zaman, felsefenin annesidir.

Thomas Hobbes

*Yaşar Çelik**

İnsanın varoluşu kadar eski olan “boş zaman” kavramı, tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamlar ifade etmiş olup, bu anlam farklılığı o zamanın tarihsel koşullarından etkilenmiştir. Yapılan boş zaman tanımlamalarında; “özgürlük” kavramının uzun süreden beri bu tanımlamaların temel taşı sayılması, Kelly (1996)’nin, “boş zamanın tanım gereği özgürlüğü en üst düzeye çıkararak bir yaşam alanı” olduğunu vurgulaması, bazı modern boş zaman teorisyenleri tarafından herhangi bir zorlanmanın olmaması ve tam bir özgürlük duygusunun gerçek bir boş zaman deneyimi için ihtiyaç duyulan şey olduğunu dile getirmeleri; diğer bir ifade ile boş zaman ve özgürlük arasındaki bu ayrılmaz bağ, çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Diğer bir nokta; zihin hali olarak, boş zaman, seçimin veya seçme özgürlüğünün algısı olması bu özgürlüğe eşlik eden, boş zamanın birey ve / veya toplum için olumlu veya faydalı olduğu düşüncesi üzerinde durulmuştur. Bu nedenle bireyin; eleştirel ve dönüştürücü eğitim yoluyla gerçekleştirilebilen tarihsel öznenin durumunu kendi günlük yaşamlarına dahil etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede boş zaman ve özgürlük kavramlarına yaklaşıırken; gerçek özgürlük mü yoksa algılanan özgürlük mü, bu özgürlüğün toplum tarafından sunulması gerektiği mi aksi takdirde bireyin kendi iradesi ile ulaşabileceği mi tartışmalarına ve bireyin özgürleşme alanı olarak boş zamanı etkileyen dışsal-içsel faktörlerin etkilerine girilmeden genel bir önem algısına değinilmiştir.

Son olarak; boş zaman eğitimi, insanların yaşam kalitesini artırmak için önemli bir süreç olarak kabul edilmektedir. Boş zaman için eğitim, günümüz modern toplumunda önemli bir süreç haline geldi. Boş zaman eğitiminin büyük savunuculuğunu destekleme, boş zamanın insani gelişimle güçlü bir şekilde ilişkili olan temel bir insan hakkı olduğu fikridir. Sivan’ın ifade ettiği gibi; eğer bireyler boş zaman ve boş zaman değerlendirme hakkına sahipse, insani gelişime katkıda bulunuyorlarsa bireylerin ve toplumların boş zaman için eğitim alması önemlidir. Bu bağlamda, boş zaman eğitim sürecini incelemeye ve boş zaman eğitiminin bireyin gelişiminde sahip olduğu öneme değinilecektir.

Boş Zaman Kavramının Tarihsel Süreci:

Boş zaman kavramsal olarak anlamsal çeşitliliğe sahiptir. Boş zamanın doğası üzerine çeşitli bakış açıları, insanların boş zamanları nasıl düşündüklerini ve nasıl yaşadıklarını şekillendiriyor. Bu algısal durumdan dolayı tarihsel süreçte nasıl evrildiğine kısaca değinmekte yarar vardır. Boş zaman, antik Yunanistan’daki “iyi yaşam” ile ilişkilendirildi. Eski Yunanlıların bir ideali olarak, eğlence her şeyde mükemmelliğin gerçekleşmesi için bir fırsattı. Eski Yunan toplumunda eğlence, dünyanın en üstün değerlerinin tefekkürü olarak tanımlandı: gerçek, iyilik, güzellik ve bilgi. Plato, boş zamanın kendisini gerçeği keşfetme faaliyetine adanmış herkes için gerekli bir koşul olduğunu savundu.

Romalılar; Yunan'ın boş zaman algısından uzaklaştılar, "Otium'u (hem toplumsal hem de içsel barış anlamına gelen boş zaman)" işe geri dönmek için dinlenme zamanı, yeniden güçlenmek ve iyileşmek için bir zaman olarak görüyorlardı.

Orta Çağ'da; eğlence sadece dinlenmek ve yeniden dinlenme zamanı değil, aynı zamanda yüksek sosyal tabakalar arasında bir sosyal sergi ile karakterize edildi. Yunan görüşünün aksine, boş zaman işten uzak durmak ve katılacakları etkinliği seçme özgürlüğü idi. Orta Çağın sonlarında boş zamanlar daha çok gösteriş, lüks ve zevk ile ilişkilendirilmeye başlandı.

Batı Avrupa da Prüten dönemde; puritan iş ahlakı, Luther'in iş ve aile sorumluluğunun Tanrı'ya hizmet gerektiren temel inançları üzerine inşa edilmiş olması gerektiği yönündeydi. Prüteler boş zamanı; tembellik ve oyalanmak olarak görüyorlardı. Bu görüş, işe yaramazlığı günah olarak gören dini bir değer verdi. Bu dönemde boş zaman ile ilgili yapılan bu yorum, sanayi toplumunun bir parçası haline gelmeye başladı ve hala günümüzde de algıları etkilemeye devam etmektedir.

Sanayi Devrimi'nin Batı'da ortaya çıkışı, çalışma süresinde bir artışa neden oldu. Asıl amaç üretimi artırmaktı. İşçinin artan sömürsü, daha az çalışma saati ve daha fazla ücret gerektiren bir emek hareketine yol açtı. Bu toplumsal dönüşüm Thompson'a göre, insanların toplu ve önceden belirlenmiş periyodik bir düzende çalışması günün geri kalan zamanını da işlerine göre düzenlemelerini kaçınılmaz kılmıştır. Bu bağlamda bireylerin kendi dinlenme zamanlarını özgürce planlama olanağı vermiştir ve kendi özgürlüklerini yaratma olanağına kavuşmuştur. Diğer bir ifade ile bireyin özgürce kendi iradesi ile kendi kişisel ilgi alanlarına yöneldiği, zorunluluk baskı olmadan özgür istenci ile etkinliklerde bulunabildiği anlamı ifade etmeye başlamıştır.

Boş zaman kavramının tarihsel süreç için geçirdiği anlamsal farklılık; sanayi sonrası toplumda- modern dönemde farklı şekilde evrilmeye başlamış bir meta ve tüketim malzemesi olmaya başlamıştır. Boş zamandaki tarihsel özgürlük duygusu, boş zaman genellikle kişisel gelişim,

düşünüş ve sosyal kullanım için bir zaman değil, tüketme özgürlüğüne dönüştü. Bu nedenle kendini gerçekleştirme, sosyalleşme ve özgürleşmeye odaklanması gereken boş zaman; tüketimin bir yansıması oldu. Boş zamanı doğasından koparıp kendi ideolojisinin nesnesi haline getiren kapitalist sisteme sert eleştiriler getiren yaklaşımlar; boş zamanın örgürleştirici doğasından koparılması gerektiği, insanın örgürleştirici bir edimini olarak boş zamanın değeri üzerinde durmuşlardır. Bu bağlamda Marx (1997:27)'a göre, "zaman insan gelişiminin alanıdır. Boş zaman olmayan kişi, tüm yaşamı uyku, yemek ve benzeri şeylerin getirdiği fiziksel kesintiler dışında kapitalist için çalışmakla geçen kişi yük hayvanından bile aşağıdadır. Kendi dışına yönelik zenginlik üreten bir makinedir." Zamanı insan gelişiminin alanı olarak gören Marx'ı destekler nitelikte zamanın önemini vurgulayan Elias(2000); "insanın 24 saatinin işe yarar bir zaman matrisine bölünmesi, üretim düzeyi gittikçe artan ve sırf üç kuruş daha fazla kazanmak uğruna artık vazgeçilmesi gerekmeyen boş zamanın çoğaldığı toplumlarda işleyebilmesi için vazgeçilmez bir koşuldur", diye ifade ederek zamanın ve boş zamanın insan hayatındaki önemini vurgulamıştır. Ayrıca Lafargue'nin(1999:13); 1883 yılında Sainte-Pelagie Tutukevinde yazdığı "Tembellik Hakkı – Yıkıcı Bir Doğma" adlı kitabında, çalışmanın kutsanmasına karşı tembelliği ve boş zamanın önemini Yunan şairi Antiparos'tan alıntı yaparak şu şekilde ifade etmiştir:

Cicero döneminin Yunan şairi Antiparos, su değirmeninin (tane öğüten) bulunmasını, tutsak kadınları özgürlüğe kavuşturacak ve altın çağı geri getirecek diye şöyle kutluyordu: "Siz ey değirmende çalışan kadınlar! Değirmen taşını döndüren kolu bırakın, rahat rahat uyuyun! Horoz, varsın günün ışıdığını boş yere haber versin size! Dao, kölelerin işini perilere yükledi. İşte, onlar şimdi güle oynaya çarkın üstünde sıçrayıp duruyorlar. Ve işte sallanan dingil ışıltılarla dönüyor, ağır taşı çevire çevire. Babalarımızın yaşamını sürdürelim. Tanrıçanın bize verdiği boş zamanın tadını çıkaralım.

Boş Zaman: Bireyin Özgürleşimi ve Özgür İstencin Oluşumu

Arbeit macht frei; "çalışmak özgürlük getirir", "çalışmak özgür kılar", "çalışmak insanı özgürleştirir"(wikipedia.org,Erişim T.:17 Haziran 2020) anlamlarına gelen bir Almanca deyiştir. Slogan, birçok Nazi toplama kampının girişinde yer almasıyla ün kazanmıştır. 1933 yılında Naziler iktidara geldikleri zaman onlarca Nazi toplama kampının kapısına yazdırıldı. Naziler, bu sloganla tüm dünyaya, kampa getirdikleri insanların çalıştıkça özgürleştikleri yalanını yaymaya çalışıyorlardı. Aslında bu kapitalizmin çalışmayı kutsallaştırarak kendini var eden süregelen sloganıydı. Kapitalizmin bu kutsallaştırmasına karşı, Lafargue(1999:7); "kapitalist toplumda çalışma, her türlü düşünsel yozlaşmanın her türlü örgensel bozukluğun nedeni", olarak görmüştür. Bu yozlaşmaya karşı tembelliğin boş zamanın önemini vurgulamıştır. Tembelliği, kendilerine bir hak olarak gören soyluların, erkeklerin değil; aynı zamanda kölelerin kadınların da hakkı olduğunu savunuyordu. Kadınları özgürleştirmek için yeterli boş zamana sahip olmaları gerektiğini ifade eden Kropotkin (1997:59);

Kadınları özgürleştirmek yalnızca üniversitelerin, mahkemelerin ya da parlamentonun kapılarını onlara açmakla olmaz, çünkü "özgürleşmiş" kadın ev işi zahmetini hep başka kadınların üzerine atacaktır. Kadınları özgürleştirmek onları mutfak ve çamaşırhanenin gaddarca zahmetlerinden kurtarmaktır; ailenizi öyle bir biçimde düzenlemektir ki, kadının, eğer buna niyeti varsa, çocuklarını yetiştirirken, yine bir yandan da toplumsal yaşamdan payını alacak kadar boş zamanı olsun.

Benzer bir görüşe sahip olan Blackshaw; boş zamanların genişlemesi, toplumun likid aşamasına taşınmasıyla zevk mutluluk ve özgürlük arayışını özgürleştirdiği, ifadesini vurgulamaktadır. Boş zamana özgürleşme bağlamında yaklaşan bir diğer düşünür Marx, boş zamanı özgürleşmenin bir yolu olarak görür. Ona göre, bireysel özgürleşimin, zamanın bireyin kendi varoluşu üzerinde düşünmesini sağlayıcı bir yüklemle içeriklendirilmesine bağlıdır.

Boş zaman özgürce yapılan ve kendi kendini geliştirmeye katkıda bulunan bireysel bir faaliyet olduğu gibi toplumsal bir faaliyet de içerir.

Bu bağlamda Adorno'nun boş zamanın ne işe yaraması gerektiği üzerine oldukça tutkulu bir görüşü vardır: Boş zaman rahatlamak aklımızı boşaltmak için değildi, aksine boş vakit daha iyi niteliğin peşine düşmek için kendimizi geliştirmek ve ilerlemek ve toplumu değiştirmek için başlıca imkânımızdı. Boş zaman, ilişkilerimizi daha berrak bir şekilde anlamamıza yardım edecek filmleri izleme ya da siyaset hakkında yeni anlayışlar sunacak kitaplar okuma ya da kendimizde ve kolektif yaşamımızda reformlar yapmamız konusunda bizi cesaretlendiren müzikler dinleme vakitleriydi. Adorno ayrıca; bu özgürleşme ve kendini gerçekleştirme sürecinin, modern dünyada bireyin ve toplumun elinden alınarak, her yerde olan ve oldukça kötü niyetli eğlence makinesinin "Kültür Endüstrisi'nin" elinde olduğunu söyler. Modern filmler, televizyon, radyo, dergiler ve günümüzde sosyal medya Adorno'nun gözünde adeta bizi her daim dikkatimizi dağıtık tutmak, kendimizi anlamamıza engel olmak ve siyasi gerçekliği anlamamızda isteksiz tutmak için tasarlanmıştır. Buna karşın Adorno, birey olmanın topluluk olmanın zevklerine ve açık bir şekilde gösterilen insani sevgiye gözlerimizi kapatmaya çalışan bu kötü niyetli canavarın "gerçek" algımızı değiştirdiğini ifade ediyordu. Bu nedenle, boş zaman sadece dinlenme ve aktivite açısından düşünmek gerekir. Hayatımızın en derin soruları yani hayatımızın anlamını da sorguladığımız bir alan olduğunu unutmamak gerektiğinin bilincinde olmalıyız. Bu bağlamda boş zaman; özgürlüğü ve özgürlüğün unsurlarını içerir, ancak bunları birbirine eş olarak görmek büyük bir yanılgı olur. Bu canavarın (kötü niyetli eğlence makinesi), kötü niyetlerinin düşünömselliğinin farkındalığına ulaştığımızda ve ciddiye aldığımızda boş zaman, özgürlük demektir. Bireyin kendini tanıdığı ve gerçekleştirdiği bir alan olmasından dolayı boş zaman, sosyal psikolojinin de alanına girmektedir.

Boş zamanın sosyal psikolojide, özgür bir birey olmanın temel taşlarından olan benlik, benlik saygısı ve benlik algısının gelişiminde büyük bir öneme sahiptir. Green ve Jones (2006); özellikle ciddi boş zaman aktivitelerine katılım yoluyla kişinin benlik algısı ve kavramı, kendini ifade etmesi, kendini gerçekleştirme duygusu,

başarma ve başaracağına inanma hissi, sosyal etkileşim becerileri ve benlik saygısı artmaktadır. Boş zaman aktiviteleri aracılığıyla kişiler diğer bireylerle bir araya gelir ve sosyal etkileşimleri sayesinde bir gruba dâhil olma, çevrede bir yere sahip olma, grup içindeki üyeliği hisleri ile benlik saygılarını ve öz değerini yükseltirler (Akt.; Süleyman Munusturlar,2014:16). Tiggeman(2001), insanların boş zamanın değerlendirme şekli ya da zamanlarını geçirmek için seçtikleri aktiviteler ile benlik saygısı arasında önemli bir bağ vardır. İnsanlar genellikle kendi sınır ve yeterliliklerine göre boş zamanlarını nasıl değerlendireceklerine karar verir ya da boş zamanlarını değerlendirirken kendilerinin farklı yönlerini keşfedebilirler. Boş zaman aktiviteleri kişilere yaşamlarının içeriği ve şekli konusunda çok somut dönütler sağlar (Akt.; Süleyman Munusturlar,2014:15).

Boş Zaman Eğitimi: Hayata Entegre Bir Bakış

Boş zaman eğitimi terimi, iki önemli kelimeyi temsil eden iki farklı anlamdan oluşur. Yaşam alanları, yani boş zaman ve eğitim. Bir araya getirildiğinde, basit bir birleşimin ötesinde anlamlarını yitirirler. Hem eğitim hem de boş zaman genel olarak tanımlanmıştır. Böylece, örneğin, eğitim yaşam boyu olarak tanımlanmıştır, açık uçlu, rastgele, her şeyi kapsayan, büyüme odaklı, kendi kendini yöneten ve hatta yaşamın kendisidir (Ellis, Cogan ve Howey, 1991). Boş zaman eğitimi; bireye vizyon ve kendini gerçekleştirme fırsatı verir. Boş zaman eğitimi aktiviteleri, kişiye daha bütünsel bir dünya görüşü daha dolu bir benlik hissine yol açabilecek imkanlar sunar. Boş zaman eğitiminin bu potansiyeli, dinamik bir süreç, bir faaliyet, bir zihin durumundan daha fazlası olarak yorumlamak gerekir. Boş zaman kendisi de yüksek bir faaliyet olduğu gibi ruhun rasyonel ilkeye sahip olan kısmının faaliyetidir, aynı zamanda “özgürlük” üzerine kurulu bir faaliyettir. Miller ve Robinson (1963:269)’a göre boş zaman eğitimi, bireyin kendisini yaratıcı olarak ifade edeceği, etken ve kişiliğini geliştirici boş zaman değerlendirme eylemi için fikir edinmesine yardımcı bir eğitimdir. Kültürün aktarılması ve geliştirilmesi açısından en az eğitim kadar boş zamanın değerlendirilme-

sinin payı da büyüktür (Akt. : Mahmut Tezcan, 1976:404). Diğer ifade ile boş zaman eğitiminin bireysel faydaları olduğu kadar toplumsal faydaları da vardır. Beraberlik, grupların oluşması, kültürel yaşama katılım gibi sonuçlar sağlıklı bir toplumun oluşumuna katkı sağlar. Kısacası boş zaman eğitimi, kişinin hayatına entegre olmuş; kişinin tüm yaşam alanı (aile-okul-toplum), öğrenme ve deneyimi ile ilgilenir.

AAPAR, (2011: 8), boş zaman eğitimi ile ilgili iki temel yaklaşımdan bahsediyor.

Bunlar (a) eğitimin konusu olarak boş zaman ve (b) eğitimin içeriği olarak boş zaman. Eğitimin konusu olarak boş zaman, oyun, rekreasyon, sanat, spor branşları, festivaller, kutlamalar, seyahat, turizm gibi daha birçok varyasyonu içinde barındıran boş zaman aktiviteleri aracılığıyla boş zaman için ya da boş zamanla ilgili eğitimi içermektedir. Eğitimin içeriği olarak boş zaman ise, boş zaman aracılığıyla eğitimi içerir ve sınıflar, oyun alanları, okul sonrası programları, yaz kampları ve toplumsal eğitim programları gibi formal ve informal öğrenme ortamlarını ve düzenlerini içermektedir(Akt.; Süleyman Munusturlar,2014:4).

Yukarıda değinildiği gibi boş zaman, eğitimin ayrılmaz parçasıdır. Okullar; boş zaman eğitiminde en büyük rollerden birini üstlenir. Boş zaman eğitimi; bir okul günü içinde bireye, zihinsel ve ruhsal bir rahatlama için katkı sağlar. Ancak okulların öğrenciler üzerindeki baskısı ve okul stresi bilinen bir gerçektir. Okullar bu durumu azaltmak ve yok etmek için, boş zaman eğitiminin önemi üzerinde durmaları ve bunu tüm paydaşlarla paylaşması gerekmektedir. Bu bağlamda; sağlıklı, eleştirel ve özgür bir bilincin gelişimine büyük katkı sağlar. Okullar, bireylerle bu olanağı sağlaması için, okul yönetimi ve personeli ile paydaşlarla-ailelerle birlikte boş zamanları planlamalı organize etmelidir. Planlama; kavramsal olarak müfredat ile ilgili olmalı, diğer yandan müfredatın dışında okul dışındaki yaşamla da ilgili olmalıdır. Diğer bir ifade ile; boş zaman eğitimi, okulların ve hayatın tamamen entegre bir parçası olarak görülmelidir.

Bir Araç Olarak Boş Zaman: Eleştirel, Sorun Çözmeye Dayalı ve Dönüştürücü Eğitim İçin

Kapitalist sistem çerçevesinde küreselleşen dünya, felaket boyutlarında akut insan krizi belirtileri göstermiştir: çevre ülkelerde ortaya çıkan aşırı sorunlar (işsizlik, açlık, hastalık, sosyal eşitsizlikler, eğitim, aşırı kötü barınma koşulları, her türlü şiddet, uyuşturucu bağımlılığı vb.) ciddi ekolojik çökme riski olan çevresel bozulmalara neden oluyor. Buna karşılık, teknoloji sofistike seviyelere doğru ilerliyor, zenginler zenginleşiyor ve yaygın tüketim, endişe verici bir durum yaratıyor (Grangeiro, 2009).

Her ne kadar eğitimci Paulo Freire tarafından bırakılan önemli miras, 21. yüzyıl için yeniden okuma ve yeniden yorumlama gerektirse de, düşüncelerinin çoğu, problem çözmeye, eleştirel ve durumu dönüştürebilme amaçlı boş zaman eğitimine rehberlik etmek için anahtar parametreler olmaya devam ediyor. Gomes (2010), bu yüzden boş zamanın; devrimci deneyimleri seferber etmek için tek önemli araç olamayacağı, ancak sosyal ve kültürel dönüşüme bağlı bir eğitime katkıda bulunabileceğini: müzik, şiir, dans vb. yoluyla toplumu daha insancıl ve sürdürülebilir kılabileceğini, ifade etmiştir.

Yaşamımızdaki çoğu uygulamalar, Freire'nin de ifade ettiği gibi; tüm sosyal ve eğitimsel uygulamaların, insanları motive eden ve bizi her yöne yönlendiren enerji olan, insan ve dünya kavramlarını içerir. Bu nedenle, eylemi dönüştürmek amacıyla insan eylemini belirleyen, eleştirel bir gerçeklik algısına sahip olmanın önemini vurgulayan inançlar ve değerler yazarın etkilerine dikkat çeker. Yazar, bir başlangıç noktası olarak, insanların kendileri ve bağlamları hakkında analizlerini ve eleştirel anlayışlarını düşünmede, yaratmada, eylemlerimizde - kısacası, değerlerimizde "dünyada ve dünyada var olan" olarak ifade etmiştir.

Buna ek olarak, yazar yansıtma olmadan dahil ettiğimiz parçalanmaları sorgulamamız gerektiğini vurguluyor, çünkü hepsi onlarla örtük bir hiyerarşik ilişki getiriyor. Örneğin, akıl / beden, akıl / duygu, erkek / kadın, beyaz / siyah, yazılı / sözlü, kuzey / güney, batı / doğu ve iş / eğlence

ilişkileri otomatik olarak birinci kavrama ait ayrıcalık ve üstünlük durumunu ikincinin pahasına rağmen buluyor.

Hepimizin; yalnızca problem çözmeye, eleştirel ve dönüştürücü eğitim yoluyla gerçekleştirilebilen tarihsel öznenin durumunu kendi günlük yaşamlarımıza dahil etmesi gerekiyor. Bu değerler dizisi değişimi uzun zaman önce tanımlandı ve zaten söylem seviyesine geniş ölçüde dahil edildi, ancak günlük eğitim uygulamalarımızda somut eylemler alanına ulaşması gerekiyor. Elizalde (2010) tarafından vurgulandığı gibi, boş zamanın bu sürece katkıda bulunacağı çok şey vardır, bu nedenle önemli bir eğitim aracı olarak görülebilir.

Dolayısıyla kendimizi hiyerarşi yerine karşılıklık ilişkilerine bağlı boş zaman uygulamaları yaratmaya adanmalıyız. Genel olarak, eğitim, tek yönlü bir ilişkiden kavramlar, değerler ve tutumlar oluşturma, tek boyutlu ve tek odaklı prosedürler ve lineer hiyerarşiler tarafından anlaşılır. Bu süreçte sürekli olarak cinsiyet, sınıf, etnik köken, nesil ve diğer birçok farklılık üretilir. Bu farklılıkları anlamak doğal değildir, ancak yeniden tanımlamaya tabi oldukları için çok önemlidir (Freire and Faundez, 1985).

Freire (1997), bizi etik konular olarak rolümüzü dahil ettiğimiz andan itibaren tarihsel, dönüştürücü konular olarak arama, karar, bozulma ve seçenek konuları olarak konumumuzu almaya davet ediyor. Yazarın belirttiği gibi etik; ırk, sınıf ve cinsiyet ayrımcılığına tabidir. Yansıtıcı eğitim uygulamasından ayrılamaz olan bu etik için savaşıyoruz. Bunun için savaşmanın en iyi yolu onu yaşamak ve günlük eğitimlerimizde topraklamaktır. "Pratik yapın, tanık olun, günlük ilişkilerinizde yaşayın."

Boş zaman alanına hak kazanmaya çalışan profesyoneller, öğrenme durumlarının organizasyonunda anahtar bir unsurdur ve bu nedenle; sosyal eğitimin bir aracı olarak boş zamanın gelişimine kendini adanmışlardır. Ne de olsa, boş zaman, toplum ve grupları, zamansal / mekânsal olarak örgütsel biçimleri, sosyalleşme ve çatışmaları üzerinde düşünebileceğimiz bir alandır. Birden çok anlamı desteklemek, gerçekliğimizi açan

olasılıklar bilgisine bir giriş kapısı sağlayabilir (Magnani, 2000).

Bu nedenle, insanın ihtiyacı ve kültürün eğlence- li deneyimlerine dayanan bir kültür boyutu olarak, boş zaman; eleştirel ve dönüştürücü probleme dayalı eğitim için önemli bir araç olabilir. Boş zamanlarda eleştirel bir özgürlük teorisi, boş zamanın meydana geldiği ufku keşfederek boş zamanın özgürleştirici potansiyelinin deformasyonunu ele alır.

Habermas'ın rasyonalite tiplerini ve boş zamanların kamusal alanda tutulmasını analiz etmesi, çağdaş boş zamanların azalan özgürleştirici potansiyelini incelemek için bir çerçeve sağlarken, yakın zamandaki demokratik teorinin gözden geçirilmesi, demokrasinin restorasyonu için boş zamanları özgürleştirmenin gerekliliğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Boş zaman evrenseldir. Sıradan koşullar altında, herkes başka bir adla bilse bile, bir kısmını deneyimliyor. Dünyanın bazı bölgelerinde adı yoktur, sadece insanların geçimlerini istemedikleri (çalışmadıkları) sürece meşgul oldukları kabul edilebilir bir artık faaliyettir. Hem Aris- toteles hem de Platon, ciddi boş zaman olarak nitelendirilebileceklerin erdemlerini tartışılar. Gerçekten de, boş zamanın insanlık tarihi kadar eski olduğu açıktır. Evrenselliğine rağmen, dünyadaki birçok insan, onunla uğraşırken bile boş zamanları tanımakta zorluk çekiyor. Sorun, kısmen, dilbilimseldir, çünkü boş zaman ve özgür olmayan şey için makul derecede kesin terimler bulmak zordur. Ancak sorunun bir kısmı boş zamanın kendisini tanımlamaktır. Boş zamanın doğası hakkındaki perspektifler modern bilimsel dönemden günümüze değişmiştir. Değişim bağımsız değildir, ancak teorik paradigmalardaki değişimleri ve diğer disiplinlerden, özellikle sosyal psikolojiden değişimleri yansıtır.

Boş zaman hem varoluşu hem de sosyal çevreyi kapsar. Sayısız formları, yerel ayarları, sosyal ortamları ve sonuçları vardır. Boş zamanlar ne sosyal rollerden ayrılır ne de onlar tarafından tamamen belirlenir. Boş zaman, toplumsal ge-

lişmenin, bölünme ve entegrasyonun yanı sıra, özgürlük ve kontrol ile çatışmanın diyalektiğinde gelişmiştir. Karşılıklı olmanın yanı sıra direniş, yabancılaşma, otantiklik ve benlikle meşgul olma ve topluma bağlılık içerebilir. Boş zaman, o zaman, çok boyutludur ve herhangi bir tek veya basit unsur ile karakterize edilemez.

Yaşamın bir boyutu olarak boş zaman, gereklilikten çok özgürlük ile karakterizedir. Herhangi bir rol, zorlayıcı güç veya baskıcı ideoloji için gerekli değildir. Boş zaman, sosyal ve kültürel bağlamlarından bağımsız değildir, ancak bu bağ- lamlar içinde kendi kendini belirleyen eylemin bir boyutudur. Boş zaman, kapitalist bir toplumdaki yönetici seçkinlerin hegemonyasında eleştirel bir unsur olarak görülür. Rutin "Fordist" işyerinde, siyasi arenada ve pazarda uyumu sağlamak için boş zamanlar kapitalist ödül ve kontrol sisteminin merkezinde yer aldı. Boş zaman, bu eleştirel perspektiften, işçileri üretim sürecine ve sermayenin egemen olduğu sosyal sistemin yeniden üretimini destekleyen rollere bağlayan piyasa aracılı bir araçtır. Boş zaman; kazanılması gereken bir mal olarak tanımlanır, satın alınabilecek ve sahip olunabilecek şeylere açıkça bağlanmaz.

"Özgürlüğün" boş zaman pazarında satın alma gücü olarak tanımlandığı bir ideolojinin arkasında maskelenir. Bu tür, Marx'a göre "meta fetişizmi" şeylere bağlılık, yaşamı ve boş zamanları varlık olarak tanımlamaktır. O zaman eğlence, pazarlanan mal ve hizmetlerin tüketimi, dahil olma, zorlayıcı ve gelişimsel faaliyetlerin taah- hüdünün aksine boş zaman olarak "metalaşır". Veblen'in ifade ettiği gibi sosyal statü, boş zaman gösterimi ile sembolize edilir.

Boş zaman eğitiminin, hiçbir şekilde en uygun boş zaman yaşam tarzı için karmaşık formüldeki tek unsur olmadığını hatırlamak önemlidir. Ayrıca, boş zaman eğitiminin kendilerine ilham verdiği faaliyetleri sürdürmek için meraklıları için hizmetler ve tesisler sağlanmalıdır. Yine de bunlar hizmetleri ve tesisleri yönetimi çok etkisiz ise işe yaramaz olacaktır. Bir toplum, boş zamanları iş ve diğer yükümlülüklerle karşılaştırırken, üyelerini bu alana katılım için eğitmeyi haklı gösterecek kadar değer vermelidir. Boş zaman eği-

timinin sadece çocukların, insanların yaşamları boyunca gelişimsel zorluklarla yüzleşmelerini ve kucaklamaları gerçeğini kaçırmaz. Bu nedenle, boş zaman, kendisini bir eğitimci olarak gören herkes tarafından araştırılmalı ve eğlence hizmeti sağlayıcıları, yaşam boyunca gelişimi kolaylaştıracak fırsatların nasıl sağlanabileceğini araştırmaya devam etmelidir.

Son olarak, boş zamanları sosyalleştirmeye olanak tanıyan eğlence, öğrenme ve kolektivite, insanların günlük yaşamlarını değiştirir, sağlığı ve yaşam kalitesini teşvik ederek fiziksel, zihinsel ve sosyal yönleri olumlu yönde etkiler. İnkâr edilemez bir şekilde, boş zaman ayrılmaz alanları olarak bilinen sağlık ve eğitimi ekler. Boş zaman eğitimi, bireyin kendi hakkında, boş zaman hakkında bilgisini genişletebileceği bir yapı aracılığıyla, toplam gelişim süreci olarak, mevcut zamanlarını en olumlu şekilde yaşaması için eğitmeyi amaçlamalıdır. Bununla yaşam ve sosyal doku arasındaki ilişkiyi kurar. Boş zamanları bir eğitim aracı olarak düşünmekten daha uygun bir şey yoktur, çünkü birey boş zaman faaliyetlerine katılırken bireysel veya sosyal olarak gelişir. Bu anlamda; teknolojik evrim boş zaman uygulamalarını, eğitim stratejilerini yeniden yapılandırmayı mümkün kılmıştır, sanal araçlar; hem gerçek hem de kullanıldığında öğrenme sürecini keyifli ve zamanında yönetmelidir. Boş zamanın kültürel içeriğinin deneyimleri; kültürel olarak katılabilen, mevcut sosyal düzeni sorgulayan, toplumdaki değişimleri hazırlayan değerler yaşayabilen, üretebilen bütüncül, eleştirel ve yaratıcı bir insanın oluşumuna katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Elias, N. (2000). Zaman Üzerine. 10 Haziran 2020, <https://www.pdfdrive1.com/zaman-%C3%9Czerine-norbert-elias-e117484697.html>
- Elizalde, R. (2010). Resignification Of Leisure: Contributions For Transformational Learning. Em: Polis Magazine. No. 25. Bolivarian University, Santiago.
- Ellis, A.R., Cogan, J.J. & Howey, K.R. (1991). Introduction To The Foundations Of Education (3rd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- Freire, P. (1997). Pedagogy Of Autonomy: Knowledge Necessary For Educational Practice. Sao Paulo: Peace And Terra.
- Freire, P. and Faundez, A. (1985). For A Pedagogy Of The Question. Rio De Janeiro: Peace And Terra.
- Gomes, C. (2010). Leisure As A Mobilizing Field For Revolutionary Intercultural Experiences And Its Contribution To Transformative Education In: Santos, L.L.C.P. et al (Org.).
- Grangeiro, L.H.F. (2009). Paulo Freire Illuminating The Paths Of Environmental Education: Contemporary Dialogues And An Inspiring And Resignifying Dialog Of New Conceptions.
- Kelly, J. (1996). Leisure. Boston: Allyn and Bacon, Needham Height
- Kropotkin, P. "Keyifli İş", Cogito, 1997/12, syf: 59. Alınma T. 04 Haziran 2020, https://issuu.com/buyukkutuphane/docs/cogito_dergisi_-_say__12_-_1997__a
- Lafargue, P. (1999). Tembellik Hakkı. Çev: V. Gün-yol. İstanbul: Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi.(1883), s. 7 ve 13.
- Magnani, J.G.C. (2000). Leisure, An Iterdisciplinary Feld Of Rsearch. In: Bruhns, Heloisa
- Marx, K. "Boş Zaman Üzerine Seçmeler", Cogito, 1997/12, syf: 27. Alınma T. 01 Haziran 2020, https://issuu.com/buyukkutuphane/docs/cogito_dergisi_-_say__12_-_1997__a
- Munusturlar, S. (2014). Boş Zaman Eğitiminin Benlik Saygısı ve Öznel İyi Oluş Üzerine Etkisi. Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir, (Danışman: Prof. Dr. Coşkun Bayrak). syf: 15-16 ve 4.
- Tezcan, M. (1976). Boş Zaman Eğitimi ve Eğitim Politikamız. Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 1, ss. 403-414. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/805598>

https://tr.wikipedia.org/wiki/Arbeit_macht_frei, Erişim Tarihi: 17 Haziran 2020.

* Öğretmen, MEB. ysrcecik06@gmail.com